

**KIRMAN SELÇUKLULARININ
BÜYÜK SELÇUKLULAR, MELİKLİKLER VE
ATABEYLİKLERLE OLAN MÜNASEBETLERİ**

Hümevra ÖZYURT

Yüksek Lisans Tezi

Tarih Anabilim Dalı

Yrd. Doç. Dr. Yaşar BEDİRHAN

2017

Her Hakkı Saklıdır

T.C
AĞRI İBRAHİM ÇEÇEN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

Hümeyra ÖZYURT

**KIRMAN SELÇUKLULARININ BÜYÜK SELÇUKLULAR, MELİKLİKLER
VE ATABEYLİKLERLE OLAN MÜNASEBETLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ

Yrd. Doç. Dr. Yaşar BEDİRHAN

AĞRI-2017

10/04/2017

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

TEZ ETİK BİLDİRİM TUTANAĞI

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum “**Kirman Selçuklularının Büyük Selçuklular, Meliklikler ve Atabeyliklerle Olan Münasebetleri**” adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin kağıt ve elektronik kopyalarının Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım.

Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

△ Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

△ Tezim sadece Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.

▲ Tezimin 3 yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

[10.04.2017]

[Hümevra ÖZYURT]

TEZ KABUL TUTANAĞI
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Yrd. Doç. Dr. Yaşar BEDİRHAN danışmanlığında, Hümevra ÖZYURT tarafından hazırlanan bu çalışma 10/04/2017 tarihinde aşığıdaki jüri tarafından. Tarih Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Erol KÜRKÇÜOĞLU

İmza:

Jüri Üyesi : Yrd. Doç. Dr. Yaşar BEDİRHAN

İmza:

Jüri Üyesi : Yrd. Doç. Dr. A. Nurullah ÖZDAL

İmza:

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir.

10.04.2017

Doç. Dr. Faruk KAYA

Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	vi
ABSTRACT.....	vii
ÖNSÖZ.....	viii
KISALTMALAR DİZİNİ	x
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KARA KAVURT BEY'İN, KIRMAN BÖLGESİNDEKİ FAALİYETLERİ VE BÜYÜK SELÇUKLULAR İLE OLAN MÜNASEBETLERİ

1.1. Büyük Selçuklu Devleti'nin Kuruluşu ve Sınırların Taksimi	14
1.2. Kirman Selçuklu Devleti (1041-1189)	18
1.2.1. Kirman Coğrafyası	18
1.2.2. Kurucusu.....	19
1.2.3. Kuruluşu	20
1.3. Kavurd'un Faaliyetleri	22
1.3.1. Kavurd'un Kufs Kavmi İle Olan Mücadelesi.....	22
1.3.2. Umman'ın Zaptı (1053-1062).....	24
1.3.3. Sistanlılarla Savaş	25
1.4. Kavurd'un Amcası Tuğrul Bey İle Münasebetleri ve Amcasına Yardımları	25
1.5. Fars Bölgesi'nin Zaptı	28
1.6. Kara Kavurd'un Büyük Selçuklular İle Münasebetleri	29
1.6.1. Büyük Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey'in Vefatı (4 Eylül 1063) ve Taht Mücadeleleri.....	29
1.6.2. Fazluye'nin Tekrar Şiraz'ı Ele Geçirmek İstemesi ve Sultan Alp Arslan'ın Fazluye'ye Desteği	30
1.6.3. Kavurd'un Sultan Alp Arslan'a İlk İsyanı (1067)	31
1.6.4. Kavurd'un Sultan Alp Arslan'a İkinci İsyanı (1068-1069).....	33
1.6.5. Kavurd'un Oğlu Sultanşah İle Savaşı (1069-1070).....	34
1.6.7. Sultan Alp Arslan'ın Ölümü (24 Kasım 1072) ve Vasiyeti	35
1.7. Sultan Melikşah ve Kavurd İle İlişkisi.....	35

1.7.1. Sultan Melikşah'ın Tahta çıkışı (25 Kasım 1072)	35
1.7.3. Kavurd'un Taht Mücadelesi.....	36
1.7.4. Sultan Melikşah İle Amcası Kavurd Arasında Savaş (1073).....	38
1.7.5. Kavurd'un Öldürülmesi.....	38
1.7.6. Kavurd'un Öldürülmesinden Sonra Kirman Selçuklularının Büyük Selçuklular İle Münasebetleri.....	40
1.7.6.1. Sultaşah (1074-1085).....	40
1.7.6.2. Melik I. Turanşah (1085-1097).....	41
1.7.6.3. İraşah (1097-1101)	42
1.7.6.4. Arslanşah (1101-1142)	44
1.7.6.5. Muhammed B. Arslanşah (1142-1156)	46

İKİNCİ BÖLÜM

KİRMAN SELÇUKLULARININ BÖLGEDEKİ SELÇUKLULAR; SURİYE, İRAK, HORASAN VE MUSUL MELİKLİKLERİ İLE OLAN MÜNASEBETLERİ

2.1. Büyük Selçuklu Devletinde Fetret Devri (1092-1117).....	51
2.1.1. Sultan Sencer Dönemi (1119-1157) Ve Horasan Selçukluları	52
2.1.2. Kirman Selçuklularının Horasan Selçukluları İle Münasebetleri	54
2.2. Irak Selçukluları (1120-1194).....	57
2.2.1. Kuruluşu	57
2.2.2. Kirman Selçukluları İle Irak Selçukluları Münasebetleri.....	58
2.2.2.1. Evlilik İle Kurulan İlişkiler	59
2.2.2.2. Siyasi Olarak Kurulan İlişkiler	60
2.3. Suriye Selçukluları İle Münasebetleri.....	69
2.3.1. Suriye Selçukluları'nın Kuruluşu ve Genişlemesi	69
2.3.2. Kirman Selçuklularının Suriye Selçukluları ile Münasebetleri.....	75
2.4. Halep Selçuklu Devleti (1095-1118).....	76
2.4.1. Kuruluşu ve Sona Ermesi.....	76
2.5. Dimaşk Selçuklu Devleti (1095-1104).....	77
2.5.1. Kuruluşu Ve Sona Ermesi.....	77

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
KIRMAN SELÇUKLULARININ ATABEYLİKLER İLE OLAN
MÜNASEBETLERİ

3.1. Atabeglik	80
3.1.2. Atabeglik Müessesesinin Kullanımı	81
3.2. Atabeglikler	83
3.2.1. Musul Atabegliği (Zengiler) (1127-1233)	83
3.3. Fars Atabegliği (Salgurlular) (1147-1286).....	85
3.3.1. Kirman Selçuklularının Fars Atabegliği (Salgurlular) İle Münasebetleri	87
3.4. Dımaşk Atabegliği (Böriler, Tuğtekinliler) (1104-1154)	93
3.5. Azerbaycan Atabegleri (İldenizliler) (1146-1225).....	95
3.5.1. Kirman Selçuklularının Azerbaycan Atabegliği (İldenizliler) İle Münasebetleri	98
SONUÇ	102
KAYNAKÇA.....	105
EKLER.....	109
ÖZGEÇMİŞ.....	112

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

KİRMAN SELÇUKLULARININ BÜYÜK SELÇUKLULAR, MELİKLİKLER VE ATABEYLİKLERLE OLAN MÜNASEBETLERİ

Hümeyra ÖZYURT

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Yaşar BEDİRHAN

2017, Sayfa: X + 112

Jüri: Yrd. Doç. Dr. Yaşar BEDİRHAN

Prof. Dr. Erol KÜRKÇÜOĞLU

Yrd. Doç. Dr. Ahmet Nurullah ÖZDAL

1040 Dandanakan Zaferi, Türkler'in Horasan merkez olmak üzere yeni bir medeniyet kurmaları için dönüm noktası olmuştur. Bölgeye hâkim konumda olan devletlerden biri olan Gazneliler ile yaptıkları ve kazandıkları zaferler sonucunda yeni bir imparatorluk kurulmaya başlamış ve geniş topraklara yayılmıştır. Daha Gazneliler ile savaşırken bir devlete bile sahip olmayan Selçuklular bu zaferden sonra devletlerini kurmuş ve fetihlerle genişlemeye devam ederek Bizans sınırlarına kadar ulaşmış ve onlarla mücadele etmişlerdir. Böylece Büyük Selçuklu İmparatorluğu, Ortaçağ ve İslâm Tarihine adını yazdırmıştır.

Dandanakan Zaferinden sonra Selçuklu hanedanı Merv'de bir kurultay ile bir araya gelerek Türk ananesi gereği toprak paylaşımında bulunmuşlardır. Bu paylaşımında tezimizin ana konusu teşkil eden Kirman Selçuklularının kuruluşuna zemin hazırlanmıştır. Paylaşımında Çağrı Bey'in büyük oğlu Kara Kavurd Bey'e Tabes Vilayeti ve Kirman Bölgesi verilmiştir. Bölgeye 1041'deki ilk Selçuklu akınlarından sonra gelen Kavurd, Büveyhiler'in hâkim olduğu Kirman'ı alarak Büyük Selçuklu Devletine bağlı Kirman Selçukluları'nı kurmuştur.

Kirman Selçuklularını kuran Kavurd, bölgede faaliyetlerde bulunarak sınırlarını genişletmiştir. Sultan Alp Arslan'a karşı birkaç kez isyan eden Kavurd, Alp Arslan'ın affetmesi ile Kirman'da kalmıştır. Fakat Kavurd'un, Melikşah Sultan olduktan sonra Selçuklu tahtı için isyan etmesi sonucunda öldürülmüştür. Kavurd'dan sonra Kirman melikleri Sultan Sencer'in Oğuzlara esir düşüp ölümüne kadar Büyük Selçuklulara tabi olmuşlardır.

Kirman Selçukluları, Suriye, Irak, Horasan, Halep ve Dımaşk Selçukluları ve Atabeglikler ile siyasi veya evlilik yolu ile münasebetlerde bulunmuşlardır.

Büyük Selçuklu Devletinin otoritesinin zayıflaması üzerine atabeglikler kurulmuştur. Kirman Selçukluları bu atabeglikler ile siyasi ve askeri yardım almak için ilişkilerde bulunmuşlardır.

Ortaçağ Tarihinde İslâm dünyasına yönelik yapılan Haçlı Seferlerine karşı Atabeglikler bir araya gelerek ittifak kurmuş ve İslâm bölgesinden Haçlıları atmaya çalışmışlardır.

Anahtar Kelimeler: Kirman Selçukluları, Büyük Selçuklular, Atabeglikler, Meliklikler, Musul, Horasan, Suriye

ABSTRACT

MASTER THESIS

RELATIONSHIPS OF KIRMAN SELJUKS, WITH GREAT SELJUKS, MELIKS AND ATABEGS

Hümeyra ÖZYURT

Advisor: Assist. Prof. Dr. Yaşar BEDİRHAN

2017, Page: X + 112

Jury: Assist. Prof. Dr. Yaşar BEDİRHAN

Prof. Dr. Erol KÜRKÇÜOĞLU

Assist. Prof. Dr. Ahmet Nurullah ÖZDAL

1040 Dandanakan Victory was a milestone for the Turks to establish a new civilization in the East and the Middle East. As a result of the victories they have gained with the Gaznelians, one of the dominant states in the region, a new empire has begun to be established and spread over wide territories. The Seljuks, who did not even have a state fighting against the Gaznells, established their states after this victory and continued to expand with conquests, reaching to the Byzantine borders and fighting against them. Thus, Great Seljuk Empire, Medieval and Islamic History has written the name.

After the Dandanakan Victory, they met with a congress in the Seljuk dynasty Mevr and found the land for the Turkish mausoleum. The foundation for the establishment of the Kirman Seljuks, which constitute the main theme of my thesis in this sharing, has been prepared. Kara Kavurd Bey, the eldest son of Çağrı Bey, was given Tabes Province and Kirman Region. Kavurd, who came after the first Seljuks in District 1041, took Kirman, who was the judge of the Buveyhans, and founded Kirman Seljuks affiliated to the Great Seljuk State.

Kavurd, who founded the Kirman Seljuks, expanded its borders by conducting activities in the region. Kavurd, who rebelled against Sultan Alp Arslan several times, remained in Kirman with Alp Arslan's forgiveness. But after Kavurd became Meliksah Sultan, the Seljuks were killed as a result of rebellion for the land. After Kavurd, Kirman Melikleri were captured by Sultan Sencer's Oghuzes and subjected to the Great Seljuks until his death.

Kirman Seljuks, Syria, Iraq, Horasan, Aleppo and Damascus Seljuks in political or marriage relations have been found.

Atabegliklar was founded on the weakening of the Great Seljuk State. The Kirman Seljuks were associated with these atabegliks to obtain political and military aid.

In the Middle Ages, the Atabegliks came together to form an alliance against the Crusades against the Islamic world and tried to throw the Crusaders out of the Islamic region.

Key Words: Kirman Seljuks, Great Seljuks, Atabeglikler, Melikliks, Mosul, Horasan, Syria

ÖNSÖZ

Büyük Selçuklu İmparatorluğuna bağlı olarak kurulan Kirman Selçuklu devletinin, kuruluşundan yıkılışına kadar doğal olarak diğer devletlerle ilişki içinde olmuştur. Başta Büyük Selçuklular olarak diğer devlet ve atabeyliklerle çeşitli sebeplerle münasibette bulunmuşlardır. Bu ilişkiler bazen isyan şeklinde bazende evlilik veya meliklerin tahta oturmak için giriştiği mücadelelerde diğer devletlerden askeri yardım ve destek istemek şeklinde olmuştur.

Bizde yaptığımız incelemeler sonucunda Kirman Selçuklularının diğer devlet ve atabeglikler ile olan münasebetlerini değerlendirdik.

Tezimiz giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde Selçukluların atası, menşei kuruluşu ve Kirman Selçuklularının kuruluşu ele alınmıştır.

Birinci bölümde; Kirman Selçukluların kuruluşu ve Büyük Selçuklu Devleti ile olan münasebetler değerlendirilmiştir.

İkinci bölümde; Kirman Selçuklularının, Suriye, Irak, Horasan ve Musul Melikleri ile olan ilişkileri incelenerek değerlendirilmiştir.

Üçüncü bölümde ise; Kirman Selçuklularının, Atabeglikler ile olan münasebetleri incelenmiştir. Ayrıca bu bölümde Haçlı seferlerine karşı Atabegliklerin yaptıkları ittifak değerlendirilmiştir.

Çalışmamızda tarihler genelde miladi olarak verilmiş olup hicri tarih verildiğinde ise miladi tarih parentez içinde ayrıca belirtilmiştir. Ayrıca tezimizin sonunda Selçuklu Devletlerinin şecere takvimleri verilmiştir.

Bizi böyle bir çalışmaya sevk eden temel etken, Kirman Selçukluları ile ilgili yapılan araştırmalara rağmen Kirman Selçuklularının, Büyük Selçuklu Devleti, Suriye, Irak, Horasan, Suriye Selçukluları, Musul Melikleri ve Atabeglikler ile olan münasebetleri çerçevesinde nüstakil bir çalışmanın yapılmamış olmasıdır.

Bu çalışmanın, konu seçiminde ve tez aşamasında her türlü yardımını gördüğüm tez danışmanım ve hocam Yrd. Doç. Dr. Yaşar BEDİRHAN'a, kaynaklarımın temininde ve çalışmamdaki eksikliklerin tamamlanması noktasında önemli destek sağlayan Prof. Dr. Erol KÜRKÇÜOĞLU'na ve Arş. Gör. Ahmet

YILMAZ'a, Őukranlarımı sunuyorum. Ayrıca çalıřmalarım sűresince tűm zorlukları benimle gűgűsleyen ve hayatımın her evresinde bana destek olan deęerli eřim Salih ŐZYURT'a sonsuz teőekkűr ederim.

Ağrı – 2017

Hűmeyra ŐZYURT

KISALTMALAR DİZİNİ

Ans.	: Ansiklopedi
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
DGBİT	: Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
Ed.	: Editör
Haz.	: Hazırlayan
İA	: İslam Ansiklopedisi
Md.	: Maddesi
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
TDA	: Türkiye Diyanet Ansiklopedisi
Terc.	: Tercüme
TTK	: Türk Tarih Kurumu
TTKB	: Türk Tarih Kurumu Basımevi
Yay.	: Yayınlayan

GİRİŞ

Tezimizin ana konusunu oluşturan Kirman Selçuklularının, başta Büyük Selçuklular ve diğer meliklerle ve Atabeglikler ile münasebetlerinden bahsedilmektedir. Büyük Selçuklulara bağlı olarak kurulan Kirman Selçuklularının kuruluşu, Büyük Selçuklularının kuruluşu ile açıklanmaktadır. Bu sebepten ötürü Büyük Selçuklu İmparatorluğunun kuruluşundan kısaca bahsetmek gerekmektedir.

Büyük Selçuklu İmparatorluğunun Kuruluşu

Büyük Selçuklu Devletinin kuruluşundan önce, Selçukluların temelini oluşturan Oğuzlardan bahsetmek gerekmektedir.

Oğuz kelimesinin anlamı hakkında Faruk Sümer'in eserinde belirttiğine göre, İlhanlı Hükümdarlarından Gazan Han döneminde (1295-1304) veya Gazan Han'dan sonra yerine geçecek olan Olcaytu döneminde (1304-1316) yazılmış olan Uygurca Oğuz Kağan destanında ilk süt denilen *ağız*, *oğuz* şeklinde geçmektedir. Fakat Oğuz Kağan Destanından yaklaşık üç asır önce yazılmış olan Kaşgarlı Mahmut'un Divanı Lügâti't-Türk'te ilk sütün *ağuj* ve *ağuz* kelimeleri olarak geçtiğini belirtmektedir. Uygurcada geçen *ağuz* (ağız: ilk süt) Oğuz şeklinde kullanılması halinde Kaşgarlı'nın bunu belirtmesi gerektiğini, böylece Oğuz Kağan destanında geçen ilk süt anlamındaki Oğuz'un, bir imla hatası sonucu bu şekli aldığını düşünmektedir.¹

Oğuzlar, X. yüzyılın ilk yarısında Hazar Denizi'nden Sir-i Derya (Seyhun) Irmağı'nın orta yatağındaki Fârâb ve İsficâb denilen yerlere kadar olan bölgeler ile bu ırmağın kuzeyinde bulunan bozkırlarda yaşamışlardır.² Oğuzların yaşadığı genel sınırlar olarak X. yüzyılda Sir-i Derya (Seyhun) ile Hazar Denizinin doğusu ve Aral Gölü arasındaki coğrafyada yaşamışlardır. Oğuzlar Üçok ve Bozok olarak isimlendirilen iki kol şeklinde teşkilatlanmışlardır. Bunlar yirmi dört boydan oluşmuştur.³

¹ Faruk Sümer, Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri-Boy Teşkilatı-Destanları, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 1999, s. 19.

² Faruk Sümer, s.61.

³ Erdoğan Merçil, "Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi", *Türkler Ansiklopedisi*, C VI, s. 1021.

Oğuzlar, askeri güçleri sağ ve sol olarak iki kol halinde Bozok ve Üçok olarak ayrılmıştır. Bunlar içerisinde birçok urug ve ve obaları barındırmıştır. Bozoklar büyük, Üçoklar küçük kol olarak kabul edilmiştir. Büyük Kağan seçiminde Bozoklar, daha fazla hakka sahip olmuştur. Oğuzları oluşturan boy ve uruk birlikleri “boy”, “oba”, ve “kök” adını almışlardır. Oğuz soyu ve boyları daha büyük birlikleri içinde barındırmaktadır. Bu birliğe genel olarak “halk” ve “devlet” olarak “el/il” denilmektedir. Oğuz soyu tamamen kan bağıyla oluşturulan bir birlik olmayıp aynı zamanda ekonomik ve bölgesel bağlarla da teşekkül etmiştir.⁴

X. yüzyıl başlarında Oğuzlar’ın çoğu göçebe olarak yaşamaktadırlar. Bahar ve yaz aylarında Oğuz boyları, kuzey-batıdaki yaylalara, Aral ve Buzaçı ve Mankışlak arasındaki bölgelere gidiyorlardı. Kış yaklaştığı zaman ise Aşağı Seyhun bölgesine dönerek kışı o bölgelerde geçirmişlerdir. Yabgu lakabını taşıyan Oğuz hükümdarı ise kış mevsiminde Seyhun ırmağı kıyısına yakın idaresi altında bulunan Yeni Kent denilen yerde oturmuştur. Ayrıca aşağı Seyhun bölgesinde bulunan Cend ve Huvare denilen iki şehirde Oğuz Yabgusunun hâkimiyetindedir.⁵

Oğuz ve Türkmen boylarının ekonomik olarak uğraşları göçebe hayvancılıktır. Göçebeler kışlık ve yazlık olarak yer değiştirmişlerdir. Oğuzlar göç esnasında üzeri çadır olan arabalardan kullanmışlardır. Yerleşik veya yarı yerleşik olan Oğuz ve Türkmen boyları da vardır. Bunlar yerleşik yaşam tarzı olan tarımla uğraşmışlardır. Göçebe yaşam tarzında at çok önemli bir yer edinmiştir. Sergey G. Agacanov’un, el Câhiz’den aktardığına göre “Türkler yerde oturmaktan daha çok at sırtında oturmuştur” diye ifade etmektedir.⁶

X-XI. yüzyıllarda Oğuz ve Türkmen boyları, yönetimdeki hiyerarşik yapıda, Yabgu, Baygu, Hanlar, İnallar, Tarhanlar, İligler ve Beyler sıralanmaktadır. Bu yönetimde bulunan kişiler, temsilcileri soy-boy ve askeri olan çevrelerden oluşmaktadır. Ayrıca bu gruplara bir de ulema sınıfı eklenmiştir. Fakat Müslüman olma süreci yavaş ilerlemektedir. İslâmiyet’in ilk olarak benimsenmesi halk tarafından değil de daha çok yönetici kesim tarafından olmuştur. Bu durum şüphesiz

⁴ Sergey Grigoreviç Agacanov, Selçuklular, (Çev: Ekber N. Necef / Ahmat R. Annaberdiyev), Ötüken Neşriyat, İstanbul 2006, s. 47.

⁵ Faruk Sümer, s. 66.

⁶ Sergey Grigoreviç Agacanov, s.48-50.

Selçukluların İslâm'ı kabul etmelerinden sonra yaklaşık X. yüzyıl ortalarından itibaren başlamıştır.⁷

Selçuklular, Türkler'in İslâm dünyasına hâkim olmalarına ve Bizans'a karşı İslâmiyeti savunmalarına, Ortaçağ tarihi ve İslâm medeniyeti için yeni bir dönem açmalarına sebep olan kavim ve hanedanın ismidir. İki ana kola ayrılan Selçuklular, XI. asırdan XIV. asra kadar Türkistan, Hârizm, Afganistan, İran, Irak, Kirman, Suriye, Azerbaycan ve Türkiye'de hüküm sürmüşlerdir. Selçuk'un oğlu Mikâil'in soyundan gelenler Büyük Selçuklular ile Irak, Kirman ve Suriye Selçukluları birinci kolu, Selçuk'un büyük oğlu olan Arslan Yabgu'nun torunları tarafından kurulan Türkiye Selçukluları ise ikinci kolu oluşturmaktadır. Selçuklular devletlerini oluşturmadan önce Mikâil'in oğulları olan Tuğrul ve Çağrı beylere bağlı Türkmenlere Selçuklular adı olarak *Selçukiyân*, *Selçukıyye*, *Salâcık* kelimeleri kullanılmış, Selçuk'un diğer oğlu Yusuf Yınal'a dayanarak Yınalılar (*Yinâliyân*) ve Arslan Yabgu'ya tabi olanlara ise Yabgulular (Yâvgyiân veya Yâvgıyya) adları verilmiştir. Fakat genel itibarıyla Selçuklular olarak anılmışlardır.⁸

Selçuklular, yirmi dört Oğuz boyundan oluşan Üçok kolunun Kınık boyuna mensupturlar.⁹ Selçuklu hanedanını çıkaran bu Kınık boyu, Faruk Sümer'in, Reşîdüddin'den aktardığına göre Oğuz boylarının İslâmiyetten önce siyasi ve ictimai olarak belirlenmiş olan listesinde en son sırada bulunmaktadır. Kınıkların, kendi sıralamasına göre ise 81 köy ile Kayı ve Avşar'dan sonra üçüncü sırada olduğunu belirtmektedir.¹⁰ Selçukluların atası olan Selçuk Bey'in adı Oğuzname'de "Kınık Selçuk" olarak geçmektedir.¹¹

Selçukluların atası olarak bilinen ve çok güçlü olması sebebiyle Oğuzlar tarafından Demir Yaylı (Temür Yalığ) lakabını verdikleri Dukak (Tukak)tır. Dukak, Oğuz Yabgu devletinde Yabgu'dan sonra gelen siyasi ve askeri vazifeye sahiptir. Dukak, Yabgu'nun Türk bir topluluğa karşı sefer yapmak istemesi nedeniyle

⁷Sergey Grigoreviç Agacanov, s. 51-52.

⁸ Osman Turan, Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti, Ötüken Neşriyat, İstanbul Mart 2013, s. 53.

⁹ Ali Sevim, Erdoğan Merçil, Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset, Teşkilat ve Kültür, TTK, Ankara 2014, s. 19.

¹⁰ Faruk Sümer, s. 356-357.

¹¹ Osman G. Özgüdenli, Selçuklular Büyük Selçuklu Devleti (1040-1157), C I, İsam Yayınları, İstanbul 2013, s. 32.

münakaşa etmişler, ancak Oğuz beylerinin araya girmesi sonucu tertip edilen bir şölende barışmışlardır. Dukak hakkındaki bilgiler çok kısıtlıdır. Onun ölüm tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte (875-885) yılları arasında öldüğü düşünülmektedir.¹²

Selçukluların Dukak'tan daha önceki ataları hakkında net bir bilgi mevcut değildir. Fakat Selçuklular, Karahanlılar gibi kendilerini ataları olarak Afrâsyâb'ı (Oğuz Han) belirtmişlerdir. Sultan Sencer'in menşurunda da bu isim zikredilmektedir. Oğuz Kağan Destanı farsçaya Afrâsyâb olarak geçmiştir ve Selçuklular kendilerini onun torunları olarak görmüşlerdir.¹³

Selçukluların atası olan Selçuk Bey, babası Dukak Bey gibi Oğuz Yabgusu'nun yanında subaşı "ordu kumandanı" olarak görev yapmaktadır. Fakat bilinmeyen bir sebepten ötürü, Oğuz Yabgusunun yanından kendine bağlı boyu da alarak ayrılmıştır.¹⁴ X. yüzyıl ortalarında ayrılan Selçuk Bey, kendine bağlı boy ile birlikte Maveraünnehr sınırlarına gelmiş ve oradan Sir Derya'nın aşağı kesimlerine kadar göç ederek Cend'e gelmiş ve İslâmiyeti kabul etmiştir.¹⁵

Selçuk Bey yaklaşık 100 yaşlarında Cend'de ölmüştür. Selçuk Bey yetmiş beş yaşında sonra İslâmiyeti kabul etmiştir. Selçukluların Cend'e göç ettikleri 375 (985-986) tarihleri ile Arslan Yabgu'nun 382 (992) tarihleri arasına gelen bir zamanda İslâmiyeti kabul ettiği düşünülmektedir.¹⁶

Selçukluların yaşamları; *Selçukoğulları evvela kuvvetli bir ordu idiler ve sayısız miktarda bulunuyorlardı. Pek çok servete maliktiler. Ordu ve askerleri muntazam, kuvvet ve şevketleri tamam, malları ve mülkleri ve itibarları yerinde idi. Dindar ve uyanık kimselerdi. Kâfir memleketlerinden uzaklaşmaları ve İslâm medeniyetlerine meyledip Kâbe'yi ziyaret ederek İslâm ileri gelenlerine yaklaşmayı kendilerine iş edinmişlerdi. O büyük insanlar, ailelerinin çok, otlaklarının az olması*

¹² Ali Sevim, Erdoğan Merçil, s.19.

¹³ Osman Turan, s. 56.

¹⁴ Osman G. Özgüdenli, s. 44-45.

¹⁵ Sergey Grigoreviç Agacanov, s. 55-56.

¹⁶ Osman G. Özgüdenli, s. 49-50.

yüzünden Türkistan'dan Maverâünnehr vilayetine geldiler, şeklinde belirtilmektedir.¹⁷

*Kışın Buhara'da ve Tur'da kışlardı ve yazın Şifat'ta ve Semerkand'da yaylardı. Bunların ulularına Selçuk bin Lokman Dakak derlerdi.*¹⁸

Selçuk Bey, Cend'e geldikten sonra beylik kurmuş ve bölgede bulunan Karahanlı ve Sâ mânîler arasında vuku bulan mücadelelerde siyasi ve askeri bir güç haline gelmiştir. Karahanlılar karşısında zor durumda olan Sâ mânî hükümdarı II. Nuh 366-387 (976-997), Selçuk Bey'i tanımış ve ondan yardım istemiştir. Selçuk Beyde oğlu Arslan (İsrail) kumandasında savaşçı birlik göndermiştir. Bu yardım sayesinde, Sâ mânîler, Karahanlılar'ı mağlup etmiş ve bu yardım neticesinde Buhara Semerkand arasında olan Nur Ata denilen yeri Selçuklulara yurt olarak vermiştir. Böylece Arslan'a bağlı Oğuzlarla bu bölgeye yaklaşık 990 yıllarında gelerek yerleşmişlerdir.¹⁹

Karahanlı hükümdarı İlig Nasr Han'ın Buhara'yı 999 yılında alması ile Sâ mânîler Devleti son bulmuştur. Sâ mânîler devleti tarafında olan Selçuklular ile Karahanlılar arasındaki düşmanca durum değişmemiştir.²⁰

Selçuklular Maverâünnehr'de, Arslan Yabgu ve Tuğrul Çağrı beyler tarafından iki topluluk halinde siyasi mücadeleler içine girmişlerdir. Karahanlı hükümdarı İlig Han Nasr bu Selçuklu beylerine pek iyi davranmamıştır. Zor durumda kalan Tuğrul ve Çağrı Bey doğuda Talas ve çevresini yöneten Buğra Han'ın bölgesine göç etmişler fakat aynı tavrı ondan da görünce tekrar Maverâünnehr'e dönmüşlerdir. Bu seferde Buhara hâkimi Nasr Han'ın ölmesi üzerine 403 (1012-1013) başa gelen Ali Tegin b. Hârûn da pek farklı davranmamış ve Selçuklu beyleri ile mücadeleye girmişlerdir. Bu durum üzerine Tuğrul Bey çöle çekilirken Çağrı Bey'de Anadolu (Rum) seferine çıkmıştır (1016-1021). Arslan Yabgu,

¹⁷ Muhammed b. Ali b. Süleyman er-Râvendî, Râhat-Ûs-Sudûr ve Âyet-Ûs-Sürûr (Gönüllerin Rahatı ve Sevinç Alameti), (Çev. Ahmed Ateş), TTK Basımevi, Ankara 1957, c. 1, s. 85

¹⁸ Yazıcızâde Ali, Tevârih-i Âl-i Selçuk (Oğuznâme-Selçuklu Târîhi), (Haz. Abdullah Bakır), Çamlıca Yayıncılık, İstanbul 2009, s. 38

¹⁹ Ali Sevim, Erdoğan Merçil, s. 21

²⁰ Osman Turan, s. 86

Maveraünnehr’de gücünü artırmakla beraber Ali Tegin ile iyi ilişkilerde bulunmuştur.²¹

Sâmânîler Devletinin son bulması ile geriye kalan mirası paylaşmak için Gazneliler ve Karahanlılar, Buhara hâkimi Ali Tegin’e karşı birleştiler. Karahanlı hükümdarı Kadir Han ile Gazne sultanı Mahmud arasında 416 (1025) yılında “*İran ve Turan*” meselelerini görüşmek üzere bir araya geldiler. Yapılan bu müzakerelerde Sâmânîler Devleti topraklarının paylaşımı, Ali Tegin hâkimiyetine son vermek ayrıca Selçukluları kontrol altında tutmak için Horasan’a nakletme konularını görüşmüşlerdir. Bu görüşme neticesinde çöle kaçan Ali tegin ve Arslan Yabgu çöllere kaçmışlardır. Gazneli Mahmud’un çağırması üzerine Ali Tekin görüşmeye gitmemiştir. Bunun üzerine Arslan Yabgu Gazneli Mahmud ile görüşmek için gitmiş fakat Sultan Mahmud, Arslan Yabgu oğlu Kutalmış ve diğer arkadaşlarını yakalayıp Hindistan’a göndererek Kalincar Kalesine hapsedmiştir. Bu hapisten sadece Kutalmış kurtulmuştur.²² Bu olaydan sonra Gazneli Mahmud, Türkmen ve Oğuzlarla mücadele ederek onları perişan etmiştir

Kalincar’da hapsedilen Arslan Yabgu 423 (1032)’de ölmüştür. Arslan Yabgu’nun hapsinden sonra Selçuklular, siyasi karışıklık içinde bulunan Maveraünnehir’de ayakta durmaya çalışmışlardır. Arslan Yabgu’ya bağlı Türkmenler başsızlıktan dağılırken takriben 4000 kadar çadırdan oluşan topluluk ise Gazneli Mahmud’un izni ile Horasan’a girmiştir. Bu topluluk Serahs, Ferâve ve Bâverd’deki çöl olan bölgeye yerleştirilmiştir.²³

Gazneli Devleti, XI. yüzyılın ilk yarısında bir kısım idari bölgelerden ve yıllık vergi veren Gazne’ye bağlı olan arazilerden oluşmaktaydı. Toharistan ve Horasan devletin zengin bölgeleri dışında Batı İran, Güney Hazar çevresini ve Amu-Derya havzasını içine alan yerler sultanın hâkimiyeti altındaydı. Gazneli idaresi altında olan yerlerde sultanın gücü yeterli olmadığı zamanlarda bağlı devletler fırsat bulduklarında Gazne Devleti’nden ayrılmışlardır.²⁴

²¹ Osman G. Özgüdenli, s. 54-55

²² Osman Turan, s. 90-91

²³ Osman G. Özgüdenli, s. 56

²⁴ Sergey Grigoreviç Agacanov, s.59-61

Hârezm'e gelip orada yurt edinen Selçuklular, Cend emiri Şahmelik'in 1034'te ani baskınına uğramış ve çok zayıf vermiştir. Bunun üzerine zor durumda kalan Selçuklular, Tuğrul, Çağrı ve Musa İnanç Yabgu'nun idaresindeki Türkmenlerle beraber 1035'de Hârezm'den ayrılarak Gazneliler'e haber vermeden Horasan'a gelerek Mevr, Serahs ve Ferâve bölgelerine yerleştiler. Daha önce burada bulunan Türkmenlerle de birleşerek sayılarını artırdılar.²⁵

426 yılının Recep ayında (Mayıs 1035) yaklaşık 900 atlıdan oluşan küçük bir topluluk halinde Ceyhun nehrini geçerek Horasan'a girmiş olan Selçukluları güç olarak zayıf gördükleri için Gazneliler ilk anda pek ciddiye almamışlardır. Fakat Selçuklular, geçtikleri yerler üzerinde bulunan küçük yerleşim yerlerini alarak ilerlemişlerdir. Bu başarılar neticesinde çevredeki Türkmenlerin kendilerine katılması ile de sayıları artarak güçlenen Selçuklular, Nesâ'ya doğru hareket etmişlerdir.²⁶

Büyük Selçukluları, Dandanakan Savaşından önce başarılı olmasını sağlayan ve devletin kuruluşuna zemin hazırlayan iki savaştan galip olarak çıkmıştır. Bunlar: Nesâ (1035) ve Serahs (1038) zaferleridir.

Gazneli Sultanı Mesud, Selçukluların Horasan'a girmelerine engel olamamıştır. Sultan Mesud, Selçuklular ile mücadele etmek için 2 Haziran 1035'te Nişapur'a gelmiştir. İlk yapılan karşılaşmada Selçuklu öncü birlikleri yenilmiştir. Bu durum Sultan Mesud'u memnun etmiş ve yeni bir saldırı için cesaretlendirmiştir. Bu başarı üzerine fillerle takviye edilen Gazneli ordusunu Selçuklular 19 Şaban 426 (29 Haziran 1035) tarihinde Nesâ yakınlarında yapılan savaşta yenilgiye uğratmışlardır. Bu zaferle beraber Selçuklular bol miktarda ganimet ele geçirmişlerdir.²⁷

Bu savaş neticesinde Sultan Mesud, savaştan galip çıkan "Tuğrul Bey'e Nesa'yı, Çağrı Bey'e Dihistan'ı ve Musa İnanç Yabgu'ya da Ferâve'yi dihan unvanıyla ıkta ettiğini" bildirmiştir. Ayrıca hükümdarlık alametleri olan, hil'at, külah eyerli at, altın kemer ve sancak göndermiştir. Yapılan anlaşma neticesinde Selçuklular da Gaznelilere tabi olacaktı. Fakat Sultan Mesud, Selçuklulara

²⁵ Ali Sevim, Erdoğan Merçil, s. 29

²⁶ Osman G. Özgüdenli, Selçuklu Tarihi El Kitabı, Ed. Refik Turan, Grafiker Yayınları, Ankara 2014, s. 39

²⁷ Osman G. Özgüdenli, s. 68-69

Horasan’da muhtariyet (yarı bağımsızlık) vererek onların varlığını siyasi ve askeri güç olarak tanımak zorunda kalmıştır (Ağustos 1035).²⁸ Bu durum Selçukluları daha güçlü kılmış ve büyük devlet olma yolunda ilerlemişlerdir. Gazne Sultanı Mesud bu durumdan çok rahatsız olmuş ve gittikçe güçlenen Selçuklu tehlikesini ortadan kaldırmak için harekete geçmiştir.

Türkmen ve Oğuzlardan oluşan birlikler 1037 ‘de Merv bölgesinin önemli yerlerini ele geçirdiler. Selçuklular, Nisan 1037’de Merv’e girerek camide Çağrı Bey adına hutbe okuttular. Gazneliler Merv’in elden çıkması üzerine Mayıs 1038’de harekete geçtiler. Selçuklular ile Serahs’a yakın Talhab denilen yerde yerde savaştılar. Sergey G. Agacanov’un Beyhakî’den aktardığına göre “*utanç verici*” bir mağlubiyetle sonuçlandı. “*Şafak söküşünden güneş batımından önceki ezana kadar*” süren bu savaşta Gazneli ordusu yenilmiştir.²⁹

Serahs zaferinden sonra Tuğrul Bey’in kardeşi Çağrı Bey Nişabur üzerine yöneldi. Hiçbir mücadele etmeden şehre girdiler. Çağrı Bey şehrin idaresinde bir değişikliğe gitmemiştir. Daha sonra Tuğrul Bey Nişabur’a gelmiştir. Halife’nin de elçileri gelerek bölgedeki oğuzların halka zarar vermemesi hakkında sözler söylemişler, Oğuzlarda halifenin elçilerine ikramda bulunmuşlardır. Nişabur’a gelen Tuğrul Bey hükümet konağında Sultan Mesud’un tahtına oturarak idareyi eline almıştır.³⁰

Selçuklular, kazandıkları zaferlerle güçleri artmış hâkimiyetleri tanınmaya başlamıştır. Selçuklular, Gazne Devletinin bölgedeki otoritesini sarsmıştır. Artık Selçuklular büyük devlet olma yolundaki büyük zafere doğru yaklaşmışlardır.

Selçukluların kazandıkları önemli zaferlerle Nesa (1035) ve Serahs (1038), Gazne Devletinin bölgedeki askeri siyasi otoritesini sarsmışlardır. Bu durumdan istifade eden Karahanlı şehzadesi Böri Tekin, Gazne topraklarına akınlar yaparak (1038) Gaznelileri iyice yıpratmışlardır. Bunun üzerine Sultan Mesud Selçuklulara karşı Cend emiri Şahmelik ile ittifak yapmıştır. Bu ittifaktan sonra Selçuklulara karşı fillerle destekli atlı yayadan oluşan 50 bin kişilik ordu ile Belh’e daha sonra Serahs

²⁸ Ali Sevim, Erdoğan Merçil, s. 29-30

²⁹ Sergey Grigoreviç Agacanov, s. 88-89-90

³⁰ İbnü’l Esir, İslâm Tarihi El-Kâmil Fi’t-Târih Tercümesi, C. VIII, Hikmet Neşriyat, İstanbul 2008, s.65

üzerine doğru harekete geçmiştir. Bu durum üzerine Çağrı Bey Serahs'a gelmiş ardından Tuğrul Bey ve Musa İnanç Yabgu'da gelerek Sultan Mesud'a karşı savaş için hazırlıklara başlamışlardır.³¹

İki tarafın savaş hazırlığından sonra Dandanakan Hisarı yakınlarında 6 Ramazan 431(21 Mayıs 1040)'da başlayan savaş üç gün devam etmiştir. Selçukluların su kuyularını içilemez hale getirmelerinden dolayı Gazne ordusu büyük sıkıntı içine düşmüşlerdir. Selçuklular, gücü tamamen tükenen Gazne ordusuna son darbeyi vurmuştur. Savaş Selçukluların zaferiyle neticelenmiştir.³²

Dandanakan Zaferinden sonra Selçuklular, tam teşekküllü olarak devletlerini kurmuşlardır. Bölgeye hâkim olan Selçuklular, devam eden fetihlerle de topraklarını sürekli genişletmişlerdir.1040 Dandanakan Zaferi ile Büyük Selçuklu Devletinin kuruluşu oluşturulmuştur. Zaferden sonra Türk yönetim sisteminin gereği olarak alınan yerler hanedan üyeleri arasında paylaştırılmıştır.

Dandanakan Savaşından sonra saltanat tahtına çıkarılan Tuğrul Bey "Horasan Selçuklu Hükümdarı" olarak ilan edilerek hükümdarlığı kabul edilmiştir.³³

Gazneliler karşı kazanılan bu zaferlerden sonra Selçuklular, Horasan'a hâkim olarak yeni bir devlet oluşturmaya başladılar. Zaferlerden sonra yapılan kurultayda, eski Türk an'anesi (geleneği) gereği ülkeyi kendi aralarında paylaşmışlardır. Buna göre; Tuğrul Bey Horasan'ın başşehri Nişabur'u, Çağrı Bey Merv'i, Musa Yabgu ise Serahs'ı almıştır.³⁴

Selçukluların Horasan'a hâkim olmaları sonucunda Horasan'da Gazne Devleti son bulmuş, Selçukluların hâkimiyeti başlamış oluyordu. İbrahim Yınal, savaştan sonra Nişabur şehrine girerek şehri Tuğrul Bey adına alarak Sultanül-Muazzam (Büyük Sultan) unvanıyla hutbe okutmuştur. Tuğrul Bey, Nişabur şehrine gelerek Gazne Sultanı Mesud'un tahtına oturmuştur. Bu zaferlerde başarıları ile öne çıkan Çağrı Bey için de Merv Şehrinde Melik'ül-Mülük (Meliklerin Meliki) unvanı

³¹ Ali Sevim, Erdoğan Merçil, s. 31

³² Osman G. Özgüdenli, s. 85-86

³³ Ali Sevim, Erdoğan Merçil, s. 34

³⁴ Coşkun Alpetkin, "Büyük Selçuklular", *DGBİT*, C VII, Çağ Yayınları, İstanbul 1992, s. 101-102

ile adına hutbe okutulmuştur. Ayrıca yeni oluşturulan devlete Abbasi Halifesi Kaim Biemrillah elçi göndererek Horasan'daki Selçuklu hâkimiyetini tanımıştır.³⁵

Bu yeni kurulan Büyük Selçuklu Devletinin temellerini oluşturacak olan hükümet ve devlet teşkilatının düzenlenmesi Merv şehrinde toplanan kurultayla belirlenmiştir.³⁶ Bu kurultay, birkaç sebepten dolayı önem arz etmektedir. Kurultay, yeni kurulan devletin teşkilatlanmasını, hanedan üyeleri arasında toprak taksinin yapılması ayrıca yeni kurulan Selçuklu Devleti'nin tanınması amacıyla diğer devletlere mektuplar gönderilmiştir.

Abbasi halifesine Tuğrul Bey tarafından yazdırılarak gönderilen mektup, kurulan devletin Abbasi halifesine ve Sünniliğe bağlı olduğunu göstermektedir.³⁷

Selçuk devleti feodal sisteme göre paylaştırılmıştır. Tuğrul Bey sultan ve devletin başı olarak Nişabur'u ve batıda feth edilecek yerleri, Çağrı Bey de yönetici sıfatıyla ve ordu kumandanı olarak, yine hükümet merkezi Merv olmak üzere, Ceyhun'a Serahs ve Belh şehirleri ile Gazne'ye kadar uzayan ülkelere sahip oluyordu. İnanç Bey, eski Türkçe lakabını (Yabgu) aynen kullanarak Herat merkezi ile Bust, İsfizar ve Sistan'a kadar alınacak şehirlerin hükümdarı olmuştur.³⁸

Hanedanın diğer üyeleri ise, *İbrahim Yinal'a Kuhistan, Arslan Yabgu'nun oğlu Kutalmış Cürcan ve Damgan'a, Çağrı Bey'in oğlu Kavurd Bey'de Kirman'a tayin edilmişlerdir.*³⁹

Dandanakan Zaferinden sonra Selçuklular, fütuhatlara devam ederek toprakları genişletmişlerdir. Toprak taksiminden sonra, Çağrı Bey kendi yönetimine verilen bölgelerde mücadele ederek topraklarını genişletmiştir.

Sultan Tuğrul Bey'in batıya doğru yöneldiği fütuhatları idare ettiği yıllarda Selçuklu Devletinin doğusu da Çağrı Bey'in hâkimiyeti altındadır. Tuğrul Bey'in hâkimiyetini tanıyan Çağrı Bey, Dandanakan Savaşından sonra yapılan kurultayda Merv merkez olarak Horasan'ın geniş bir bölümünü idare etmektedir. Askeri alanda çok başarılı olan Çağrı Bey, 1040 yılı sonları Horasan'ın dördüncü büyük şehri olan

³⁵ Ali Sevim, Erdoğan Merçil, s. 31

³⁶ Coşkun Alpetkin, C VII, s. 104

³⁷ Osman G. Özgüdenli, s. 88

³⁸ Osman Turan, s. 107

³⁹ Coşkun Alpetkin, C VII, s. 104

Belh şehrini Gaznelileri mağlup ederek almıştır. Akabinde Cûzcân, Bâdgîs ve Huttâlân ile Tohâristân şehirlerini de alarak hâki olmuştur.⁴⁰ Çağrı Bey, Nişabur'dan sonra Horasan'ın önemli merkezi olan Mevr'i almıştı.⁴¹

Çağrı Bey, Dandanakan Zaferinden sonra Doğu Horasan'da yarı müstakil bir idare kurmuştur. Selçuklu Devletinin kuruluşundan itibaren Nişabur'un doğusunda olan bölgelerde "Melikü'l-mülûk" unvanı ile Çağrı Bey adına hutbe okunmaktadır. Kirman'a hâkim olan oğlu Kavurd'un bastırıldığı sikkelerde kendi adı ile beraber "Melikü'l-mülûk" unvanıyla babası Çağrı Bey'in adını da kullanmıştır.⁴² Bu durum Kavurd Bey'in babası Çağrı Bey'in hâkimiyetini tanıdığını göstermektedir.

Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey, doğu İran hariç bütün İran'ı fethetmeleri için İbrahim Yinal, Kutalmış ve Çağrı Bey'in oğlu Kavurd Bey'i vazifelendirmiştir.⁴³

Dandanakan Zaferinden (1040) sonra Merv'de yapılan kurultayda Kirman bölgesi Çağrı Bey'in oğlu Kavurd'a verilmişti. Kavurd, verilen yerlere yönelerek fetih hareketlerine başlamıştır.

Dandanakan Zaferi'nden sonra Selçuklu akınları güneye doğru yönelmiştir. Toprak taksiminde Kavurd'a verilen yerler içinde bulunan Kuhistan, Tabes ve Kâin ve Kirman bölgelerine yöneldiler. Kirman'da Büveyhilerden İmameddin Ebû Kâlicar Merzuban'ın yönetimindeydi. Kirman şehrine yapılan ilk Selçuklu akınları 434 (1042-1043) yıllarında başlamıştır.⁴⁴

Kirman Büveyhilerden İmamaeddin Ebû Kâlicar Merzuban'ın idaresi altındadır (1024-1048). Tuğrul Bey'in Kirman'ın fethi için gönderdiği askerler Kirman'a gelerek yağmalamışlar ve bazı yerleri almışlardır Bunun üzerine iki taraf arasında yapılan savaşı Büveyhiler kazanmıştır. Kirman, birkaç yıl daha Büveyhîler'in hâkimiyetinde kalmıştır.⁴⁵

Kavurd Bey, beraberinde 5-6 bin kişilik bir Türk süvari birliği ile kendisi için verilen Kirman bölgesine gitmiştir. Büveyhî emiri İmameddîn Ebû Kâlicar

⁴⁰ Osman G. Özgüdenli, Selçuklu Tarihi El Kitabı, s. 74

⁴¹ Osman G. Özgüdenli, s. 111

⁴² Osman G. Özgüdenli, s. 125-127

⁴³ Ali Sevim, Erdoğan Merçil, s. 39

⁴⁴ Erdoğan Merçil, Kirman Selçukluları, TTK Basımevi, Ankara 1989, s. 10

⁴⁵ Ali Sevim, Erdoğan Merçil, s. 371

Merzuban'ın yerine bıraktığı Deylemlî komutan Behrâm b. Leşker-Sitân Türklerin geldiğini haber alınca mücadele edemeyeceğini anlayınca Kirman'ın merkezi Berdesir'e çekilerek şehrin kapılarını kapatarak müdafaya başlamıştır. Başarılı olamayacağını anlayınca Kâlicar Merzuban'dan yardım istemiştir. Fakat Türklerin baskıları karşısında fazla dayanamayarak Kavurd ile anlaşmaya varmıştır. Bu anlaşma neticesinde Behrâm, şehri Kavurd'a teslim etmiş aynı zamanda kızını Kavurd'a vermiştir. Bu durumdan haberdar olan Kâlicar Merzuban, Kavurd ile savaşmak için ordu hazırlamış fakat savaşmadan ölmüştür.⁴⁶

Kavurd'un, Büveyhîlerin hâkimiyetinde bulunan Kuzey Kirman'ı (Serd-Sîr) da ele geçirmesiyle (1048) Kirman Selçuklu Devleti kurulmuş oluyordu.⁴⁷

Büyük Selçuklu İmparatorluğuna bağlı olarak kurulan Kirman Selçuklu Devletinin, kurulduğu yer olan Kirman'ın coğrafi konumuna, konumuz açısından önemi dolayısıyla bahsetmek gerekmektedir.

Kirman, doğuda Belucistan ve Sistan, kuzeyde Horasan, kuzey batıda İsfahan ve batıda Fars eyaletleri, güneyde Fars ve Uman körfezleri ile çevrilidir. Kirman, coğrafi olarak önemli kara ve deniz yolları üzerinde bulunmasından dolayı tarihte büyük güçlerin dikkatini çekerek yöneldikleri bir yer olmuştur.⁴⁸

Kirman; Fars'tan Sistan ve Hindistan'a; ayrıca Tahran, Kazvin, Kâşân, İsfahan ve Yezd'den geçerek yine Hindistan'a ulaşan büyük yollar üzerindedir. Denizden ise İran'ın kuzey doğusuna ve daha ilerilere giden ticaret ve Hac yolu üzerindedir.⁴⁹ Bu önemli kara ve deniz yolları üzerinde bulunan Kirman, coğrafi ve stratejik açıdan önem arz etmektedir.

Kirman'ın dikkat çeken bu coğrafi konumu, tarihte milletler tarafından istilalara açık hale gelmiş ve bu istilalar nedeni de ile sık sık Kirman'a hâkim olanların değişmesine sebep olmuştur.⁵⁰

⁴⁶ Erdoğan Merçil, Kirman Selçukluları, s. 11-12

⁴⁷ Hasan Akyol, Selçuklu Tarihi El Kitabı, (Ed: Refik Turan), Grafiker Yayınları, Ankara 2014, s. 196-197

⁴⁸ Hasan Akyol, s. 195

⁴⁹ Erdoğan Merçil, "Kirman Selçukluları", *DGBİT*, C. VII, Çağ Yayınları, İstanbul 1992, s. 231

⁵⁰ Erdoğan Merçil, Kirman Selçukluları, s. 15

Melik Kavurd, bütün Kirman'a hâkim olduğu zaman, hükümdarlık alametlerini kullanmıştır. Bunlar, hükümdarlık alemeti olan çetr taşımaya başlamıştır. Bu çetr üzerinde, Büyük Selçuklu sultanları gibi ok ve yay resimlerini koydurmuş ayrıca verdiği emirnamelerin başına ok ve yay resmi olan tuğra çektirerek adını ve lakablarını altına yazdırmıştır. Yine kendi adına hutbe okutup para bastırmıştır. Fakat Kavurd, bu hükümdarlık alametlerini kullanmasına rağmen, tam müstakil olamamış daima büyük sultanlara bağılı bir melik olarak kalmıştır.⁵¹

⁵¹ İbrahim Kafesoğlu, Selçuklular ve Selçuklu Tarihi Üzerine Araştırmalar, Ötüken Neşriyat, İstanbul-Eylül 2014, s. 129

BİRİNCİ BÖLÜM

KARA KAVURT BEY'İN, KIRMAN BÖLGESİNDEKİ FAALİYETLERİ VE BÜYÜK SELÇUKLULAR İLE OLAN MÜNASEBETLERİ

1.1. Büyük Selçuklu Devleti'nin Kuruluşu ve Sınırların Taksimi

Türkler'in siyasi ve diğer nedenlerden dolayı yurt edinmek için batıya doğru göç hareketlerine başlamaları yakın bir zamanda Büyük Selçuklu Devletinin kurulmasına zemin hazırlamıştır.

Doğuda Çin hududundan batıda Akdeniz'e kadar uzanan geniş topraklar üzerinde büyük bir imparatorluk kurmuş olan bu Türk devletine, hükümdar ailesinin atası olan Selçuk Bey'e dayanarak Selçuklular (Selçukiyan, Selçukiyye, Salacık) denilmiştir.⁵²

Oğuzlar 24 dört boydan oluşmaktadır. Üç-ok kolunun Kınık boyundan olan Selçuklular, XI. yy'da Ceyhun'u geçerek İran ve Azerbaycan'ı ele geçirdiler.⁵³ XI. yüzyılda Kafkaslara gelen Selçuklular ciddi sayılabilecek bir mukavemetle karşılaşmamışlardır. Bu durum daha önce gelip yerleşen Türk boylarının varlığı ile açıklanabilir.⁵⁴ Ayrıca bölgedeki krallıkların askeri anlamda güçlü olmayan yerel yönetimlerin bulunmasıyla da açıklanabilir.

Selçuklu emirleri olan Çağrı Davud, Tuğrul Bey 426 (1035) yılında Nûr-u Buhara'dan Horasan tarafına geçerek Nesa sınırına gelmişlerdir. Horasan'daki Türkmenler, gelen Selçuklu emirlerine hizmet etmiş ve onlara katılmışlardır.⁵⁵

Selçukluların böylece Horasan'a geçişleri tarihin gidişatını değiştiren önemli hâdiselerinden birini oluşturmuştur.⁵⁶

Selçuklular'ın Nesa'ya girip Gazneli Horasan valisinden kendilerine yer vermelerini istemeleri, Gazneliler için büyük bir tehlikenin habercisi gibiydi.

⁵² Coşkun Alptekin, "Büyük Selçuklular", *DGBİT*, Çağ Yayınları, İstanbul 1992, C VII, s. 95

⁵³ Enver Konukçu, *Selçuklulardan Cumhuriyete Erzurum*, s. 9, Ankara 1992

⁵⁴ Yaşar Bedirhan, *Selçuklular ve Kafkasya*, Nobel Yayıncılık, Kasım 2015 Ankara, s. 66

⁵⁵ Şadruddin Ebu'l-Hasan Ali İbn Nâşır İbn Ali El-Hüseyni, *Ahbâr Üd-Devletis-Selçukiyye*, (Terc. Necati Lugal), TTK Basımevi, Ankara 1943, s.136

⁵⁶ İbrahim Kafesoğlu, "Selçuklular" Maddesi, *İslâm Ansiklopedisi*, C X, MEB, İstanbul, s. 361

Selçuklu emirleri Nesâ 'ya geldikleri zaman, Gaznelilerin Horasan vezirine mektup yazarak, yer sıkıntısından dolayı zor durumda olduklarını belirterek, burada kendilerine yer yurt verilmesi için Gazne Sultanına bildirmelerini istemişlerdir. Bu haberden büyük telâşa kapılan Gazneli devlet erkânının yaptıkları toplantıda Sultan Mesud'un süratle onların üzerine yürünmesi fikrine karşı, 10.000 kişilik bir süvari hazırlanmıştır. Fakat Hâcib Beg-Toğdı kumandasında harekete geçen ve filler ile desteklenen bu ordu Nesâ sahrasında Selçuklular tarafından karşılanmış bu ordu mukavemet edemeyerek mağlûb olmuştur (1035 Haziran). Gaznelilere karşı kazanılan bu ilk zaferle Selçuklular, daha güçlenerek itimat ve itibar kazanmış ve burada bir devlet kurmak imkânının mevcut olduğunu görmelerine neden olmuştur.⁵⁷

Savaşı kazanan Selçuklularla Gazneliler arasında yapılan görüşmeler sonunda andlaşmaya varılmıştır. Buna göre; Nesa, Ferâve ve Dihistan Selçukluların idaresine bırakılmıştır. Ayrıca Gazneliler, üç Selçuklu liderine hükümdarlık alâmetleri olan hil'at, menşur ve sancak göndererek, Selçukluları resmi ve siyasi güç olarak tanımıştır.⁵⁸

Gazneli Devleti tarafından Selçuklulara bir nevî muhtariyet tanınmasıyla endişeye kapılan Sultan Mesud, Türkmenleri Horasan'dan bu defa tamamıyla çıkarmak için, tekrar büyük bir ordu toplamıştır.⁵⁹

Gazneli ve Selçuklu kuvvetleri Serahs yakınlarında Talh-âb denilen yerde karşılaştılar. İki tarafın kuvvetleri çarpışmaya başladılar 429 Şaban sonu (24 Mayıs 1038). Özellikle Çağrı Bey'in askeri dehası ve gayretleri neticesinde Selçuklular, Gazneli ordusuna ikinci kez ağır bir darbe vurarak yenilgiye uğratmışlardır.⁶⁰

Bu ikinci Selçuklu zaferi Horasan'ın Selçuklu hâkimiyetine girmesiyle bir istiklâl savaşı halini almaya başlamıştır. Çünkü Horasan'ın alınması Gazneli Devleti, Selçukluların gücünü görmüştür. Eski Türk devlet geleneğine göre, Selçuklu reisleri aldıkları toprakları paylaşmışlardır. Çağrı Bey Merv 'e, Musa Yabgu Serahs 'a sahip olmuş, Tuğrul Bey ise, Horasan'ın merkezi Nişabur'u almıştır. İbrahim Yınal 'ın “*al-*

⁵⁷ İbrahim Kafesoğlu, “Selçuklular” Maddesi C X, s. 361

⁵⁸ Osman G. Özgüdenli, s. 70

⁵⁹ İbrahim Kafesoğlu, “Selçuklular” Maddesi C X, s. 361

⁶⁰ Erdoğan Merçil, “Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi”, *Türkler Ansiklopedisi*, C IV, Ankara 2002, s. 1025

sultân al-mu'azzam" unvanıyla Tuğrul Bey adına Nişabur'da hutbe okutmaya başlamıştır (Mayıs 1038). Tuğrul Bey Nişabur'a Haziran ayında görkemli bir karşılama ile girmiştir.⁶¹

Selçuklular'ın bu iki zaferinden sonra (Nesa ve Serahs) artık tarihin seyrini değiştirecek zaman gelmişti. Bu zaman bir devletin kuruluşunu ve diğer devlet olan Gaznelilerin zayıflamasına ve yıkılışına zemin hazırlayan Dandanakan Savaşıydı.

Gazneliler ve Selçuklu Devleti arasında yapılan Dandanakan meydan muharebesi üç gün boyunca bütün şiddeti ile devam etmiştir. Gazne ordusunun susuzluk, yorgunluk, açlık ve ordunun fikir birliği içinde olmaması nedeniyle bitkin bir hâlde düşmüştür. Çağrı Bey'in ani saldırıları ve bu esnâda 370 Türk kölesinin Selçuklulara katılması ile Gazne ordusu büyük bir bozguna uğradı. Artık 23 Mayıs 1040 (8 Ramazan 431) Cuma günü Gazne ordusu oratadan kalkmıştı. Sultan Mesûd 100 süvari ile muhârebe meydanını terkederek güçlkle kurtuldu. Selçuklular Gazne ordusunun bütün hazinelerini, mallarını, silahlarını alarak bol miktarda ganimet ele geçirmişlerdir. Bu zaferden sonra Selçukluların karşısına çıkacak ciddi bir kuvvet kalmamış, tarihin seyri Selçukluların büyük devlet olma yolunda değişmiştir.⁶²

Dandanakan Savaşı Selçuklular için tarihte dönüm noktası oldu. Bu savaş Selçuklu Devletinin kuruluşunu ve meşruiyetini belirlemiştir. Mayıs 1040'da yapılan Dandanakan Muhaberesi, Gazneliler'in Horasan'daki hâkimiyetine tamamen son vermiştir.⁶³ Dandanakan Savaşından sonra saltanat tahtına çıkarılan Tuğrul Bey "Horasan Selçuklu Hükümdarı" olarak ilan edilerek hükümdarlığı kabul edilmiştir.⁶⁴

Artık Büyük Selçuklu Devleti kuruluyordu. Dandakan Zaferi'nden sonra bölgedeki devletlere başarının sonucunu bildirmek yeni bir devletin kuruluşunun temellerinin atıldığıının haberini vermek kalıyordu. Ayrıca Abbasî halifesini de bu durumdan haberdar etmişlerdir.

Selçuklular artık Horasan'da tamamen bağımsız bir devlet kuruyorlar ve büyük bir imparatorluk için ilk gerekli olan çalışmaları yapıyorlardı. Dönemin adetlerine göre yeni kurulan devleti bildirmek için mektuplar gönderilmiştir.

⁶¹ İbrahim Kafesoğlu, "Selçuklular" Maddesi, C X, s. 361

⁶² Osman Turan, s. 65-66.

⁶³ W. Barthold, Moğol İstilasına Kadar Türkistan, s. 323, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1960

⁶⁴ Ali Sevim, Erdoğan Merçil, s. 34

Karahanlı hükümdarlarına; Ali Tegin oğullarına, Böri Tegin'e ve Kâkuyi Emiri Alâed Devle Muhammed'e zaferlerini bildiren fetihnâmeler gönderdiler. Zaferden sonra Selçuklu beyleri aynı ay içinde Merv'de toplanan Kurultay'da tekrar bir araya gelerek önemli kararlar aldılar. Bu kararlar içerisinde yeni kurulan devleti Abbâsî Halifesi Kâim bi-Emrillâh'a bildiren bir mektup yazılması idi. Selçuklu elçisi Ebû İshak el-Fukkâ'î ile Bağdad'a gönderilen bir mektupla Gazneliler ile yapılan Dandanakan Zaferinden Selçukluların galip çıktığını yeni bir devlet kurdukları anlatıldıktan sonra halifeye bağlı olduklarını ve Horasan'da adaletli olacaklarını bildirdiler.⁶⁵

Selçuklu Beylerinin Dandanakan savaşını kazandıkları ve Horasanda devletlerini kurdukları dönemde çağdaş ve güçlü olan devletler hüküm sürmekteydi. Anadolu, Mısır, Suriye, Irak ve Batı İran gibi ülkeler, Bizans, Fatimi ve Büveyhi olmak üzere üç büyük devletin hâkimiyeti ve denetimi altındaydı.⁶⁶ Selçuklu Devleti kurulduktan sonra batıya ve güneye doğru yapılan fetih hareketleri ile bu büyük devletler ile mücadele içine girmiştir.

Selçuklular hâkim oldukları ve ayrıca ilerde feth edecekleri ülkeleri eski Türk devlet ananesi gereğince aralarında bölüştüler. Bu bölüşmeye göre; Tuğrul Bey-Sultan sıfatıyla Nişâbur'u alarak Irak tarafına fetih yapacaktır. Çağrı Bey'e Melik unvanı ile merkez Merv olmak üzere Ceyhun nehriyle Gazne arasındaki bölge, Musa Yabgu'ya ise Büst, Herat ve Sistan havalisi verilmiştir. Yine Selçuklu ailesinden batıya gidecek olan İbrahim b. Yınal Kuhistan'a, Arslan Yabgu'nun oğlu Kutalmış Gürgan ve Damegân'a Çağrı Bey'in oğlu Kavurd ise Kirman bölgesine gönderilmişlerdir. Selçuklular bu toprak paylaşımı üzerine harekete geçerek ve fetihleri gerçekleştirmeye ve bölgeye hâkim olmaya başlamışlardır.⁶⁷

⁶⁵ Erdoğan Merçil, "Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi", *Türkler Ansiklopedisi*, C IV, Ankara 2002, s.1027

⁶⁶ Salim Koca, "Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah'ın Suriye, Filistin, Mısır Politikası ve Türkmen beyi Atsız", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sayı.22, s. 3, 2007

⁶⁷ Erdoğan Merçil, "Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi", *Türkler Ansiklopedisi*, C IV, s.1028

1.2. Kirman Selçuklu Devleti (1041-1189)

1040 Dandanakan Savaşıyla Gaznelileri mağlup eden Selçuklu beyleri, bu zafer sonrası Merv’de bir araya gelerek kurultay oluşturdular. Bu kurultayda toprak paylaşımı yapıldı.

Ele geçirdikleri toprakları Türk hâkimiyet geleneğine uygun olarak hanedan üyeleri arasında paylaştırmışlardı. Tabes vilayeti, Kirman bölgesi ve Kuhistan havalisi, Çağrı Bey’in büyük oğlu Kavurd’un payına düşmüştür.⁶⁸ Böylece Kavurd, kendi payına ayrılan topraklar için hârekete geçmiştir.

1.2.1. Kirman Coğrafyası

Kirman, İran’ın güneyinde bir eyalet olan ve bugün de merkezini oluşturan şehrin adıdır. İsmi nin asıl kullanımı Kermân olmakla beraber şimdi genellikle Kirman denilmektedir. İran’ın merkezi çölü olan Deşt-i Lût’un güney batısında bulunan Kirman, doğuda Belucistân ve Sistan, kuzeyde Horasan, kuzey batıda İfahan ve batıda Fars illeri ile çevrilidir. Güneyde ise, Fars ve Umman körfezleri ile sınırlanmıştır.⁶⁹

Kirman beş bölümden oluşmaktadır. Kuzeyde Kirman, batıda Sircân, ortada Cîruft ve doğuda Bem, Narmasir’dir. Kirman, güneyde deniz ile sınırlanmıştır.⁷⁰ Dağ silsileleri ise Kirman eyaletini kuzey doğudan güney doğuya kesmekte olup en yüksek dağlar kuzeyde bulunmaktadır. Bu dağların yüksekliği 4419 metreyi bulan Kûh Hezâr gibi zirveleri barındırmaktadır. Bu dağlar Kirman ve Sircan bölgelerini birbirinden ayırır ve güney doğuya doğru devam ederler. Bu dağlara Pârîz (Bârîz) denilmektedir. Güney batıda ise önceki dağlara paralel diğer sıradağlar bulunmaktadır.⁷¹

Kirman’da önemli akarsular yoktur. Ekili alanların sulanması daha çok dağlardan gelen sularla yapılmıştır. Akarsuların en önemlisi Cîruft’tan geçen fakat denize kadar ulaşamayan Halil Rüd’dür. Kirman’ın çöl olan kısmı eski dönemlere

⁶⁸ Hasan Akyol, s. 196

⁶⁹ Erdoğan Merçil, Kirman Selçukluları, s. 1

⁷⁰ Johannes Heindrik Kramers, “Kirman” Maddesi, *IA*, C VI, s. 815

⁷¹ Erdoğan Merçil, Kirman Selçukluları, s. 1

nispetle daha genişlemiştir. İslamiyetin ilk asırlarında Cîruft etrafında içinde aslanların da bulunduğu ormanların varlığı mevcutmuş. Ancak bugün şehirlerin etrafında büyük hurma ağaçlıklarına rastlanmaktadır. Kirman hurması ile meşhurdur.⁷²

Kirman, Fars'tan Sistan, Horasan ve Hindistan'a giden büyük yollar ve denizden (Umman Denizi) İran'ın kuzey doğusuna ve daha uzaklara giden ticaret ve Hac yolu üzerindedir. Bu durum eyaleti tarihi dönemlerde her taraftan gelen istilalara açık hale getirmiş ve sürekli siyasi rejimler değişmiştir.⁷³

1.2.2. Kurucusu

Kavurd, Çağrı Bey Davud'un (990-1060) oğullarının en büyüğüdür. Kavurd'un doğum tarihi ve çocukluğu hakkında kaynaklarda bir bilgiye ulaşılmamıştır. Ancak Çağrı Bey'in en büyük oğlu olması dolayısıyla, kardeşi Alp Arslan'ın 1 Muharrem 420 (20 Ocak 1029) daki doğum tarihinden hareketle Kavurd en büyük kardeş olduğunu ve bu tarihten daha önce doğduğu düşündürmektedir.⁷⁴

Kavurd kelimesi Türkçe olarak kullanılmakta ve *kurt* anlamına gelmektedir. Kavurd'un kullandığı farklı isimleri de mevcuttur. Bunlar bastırdığı sikkelerde⁷⁵ görülmektedir. Kullandığı isimlerinden bir Kara Arslan olup, bastırdığı sikkelerde ve bazı kaynaklarda bu şekilde geçmektedir. Kadı Ahmed Gaffari⁷⁶ ise, son derece kahraman, yiğit olduğundan ona "*Kara Arslan*" denildiğini belirtmiştir. Kavurd'un ayrıca Arapça olan *Ahmed* olarak kullandığı bir islâmi ismi de mevcuttur. Anonim Târîh-i Âl-i Selçukta ise farklı olarak kullandığı bir lakap olan "*Ebu-l Hârîs*" ismi geçmektedir. Yine bastırdığı sikkelerde görülen lakabı ise "*Melikü'l-Âdil İmâdu'd-Devle'dir*".⁷⁷

⁷² Johannes Heindrik Kramers, "Kirman" Maddesi, *İA*, C VI, s. 816

⁷³ Johannes Heindrik Kramers, "Kirman" Maddesi, *İA*, C VI, s. 816

⁷⁴ Erdoğan Merçil, Kirman Selçukluları, s. 7-8

⁷⁵ Büyük Selçuklulara ait ilk sikke Tuğrul Bey zamanında H. 433 (1041-1042)'de Nişabur'da basılmıştır. Bu sikkelerde belirgin bir şekilde İran (Sâmani) ve Abbasi sikkelerinin etkileri görülmektedir. Kenan Çetin, İran'dan Anadolu'ya Selçuklu Paraları (Selçuklu sikkelerinin özellikleri ve İran'dan Anadolu'ya görülen değişiklikler), A.Ü Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Sayı. 29, Erzurum 2006, s. 183

⁷⁶ Kadı Ahmed Gaffarî Kazvinî, Tarih-i Cihân Ârâ, Nşr. Hasan Nurâkî, Tahran 1342/1966, s. 117

⁷⁷ Erdoğan Merçil, Kirman Selçukluları, s. 7-8; Ali Öngül, Selçuklular Tarihi I Büyük Selçuklular, Irak, Kirman ve Suriye Selçukluları, Çamlıca Yayıncılık, İstanbul 2014, s. 355

Efdaluddîn Kirmanî'nin ifadesine göre üzere Kavurd'un tuğrasındaki “Kara Arslan b. Çağrı Beg” dir. Burada babasının ismini sikkelerde bastırıldığı ve ona bağlı olduğunu göstermektedir. Nitekim Kavurd'un basılmış olan bütün sikkelerinde ismi “el-Melik el-Adil Kara Arslan” olarak geçmektedir.⁷⁸ Kirman Selçukluları devletinin kurucusu olan Kavurd'un adı *Bar Hebrae-us (Abu 'l-Farac, Târih, I, 326) 'ta Kaurath ve Karut* şekillerinde geçmektedir.⁷⁹

Kirman Selçuklu Devleti'nin kurucusu Kavurd'un birçok isim ve lakap kullandığı görülmektedir. Bu durum Kavurd'un adına bastırıldığı sikkeler ile belirginleşmektedir.

1.2.3. Kuruluşu

Kirman Selçukluları, İmâmuğdevle Kara Arslan Kavurd tarafından (1048-1073) kurulmuştur.

Kirman Selçuklu Devleti (1041-1187/1189) yılında Büyük Selçuklu Devletine vasal (bağlı) bir devlet olarak kurulmuş ve tarih üzerinde tesir edecek roller oynamış hatta Büyük Selçuklu Devletinin yıkılışına (1157) bile tanıklık etmiştir.⁸⁰

Kirman Selçuklularının kuruluşunu, bazı kaynaklar Kirman bölgesine yapılan ve ilk akınlar olan (1042-1043) yılını almaktadır. Bazı kaynaklar ise Kavurd'un Kirman bölgesine yönelerek Büveyhilerin elinde bulunan Kuzey Kirman'ı 1048 yılında alarak tahta oturması ile başlatmaktadırlar.

Kirman'a Selçuklu akınları Dandanakan Zaferinden sonra ilk olarak 434/1042-1043 başlamıştır.⁸¹ Selçuklu akınları, Büveyhîlerin⁸² hâkim olduğu bölgelere doğru yönelmeye başlamıştır.

Sultan Tuğrul Bey, Rey şehrine girdikten (1043) sonra askerlerinin bir bölümünü Kirman'a göndermiştir. Kavurd'a bırakılan yerler olan, Kuhistan, Tabes ve Kâin kasabasından Selçuklu akınları geçerek Kirman'a ulaştılar. Selçuklu

⁷⁸ Erdoğan Merçil, Kirman Selçukluları, s. 9

⁷⁹ İbrahim Kafesoğlu, “Kavurd” Maddesi, C VI, s. 456

⁸⁰ Arslan Tekin, Selçuklu Tarihi, Kariyer Yayıncılık, İstanbul 2012, s.231

⁸¹ Erdoğan Merçil, Kirman Selçukluları, s. 10

⁸² Erdoğan Merçil, “Büveyhiler 932-1062 yılları arasında İran ve Irak'ta hüküm süren Deylem asıllı bir hanedan”, *Türkiye Diyanet Ansiklopedisi*, İstanbul 1992, C VI, s. 496

askerleri, Kirman'a gelerek burasını önce yağmaladılar, sonrada bazı bölgeleri aldılar.⁸³ Selçuklu akınları Kirman'a ulaştığında Kirman, Büveyhîlerden İmâmeddîn Ebu Kalicar Merzuban (1024-1048)'in hâkimiyeti altındaydı.⁸⁴

Büveyhîler'in Kirman ve çevresindeki hâkimiyetleri ise, Ebu Kalicar, Kirman'da tahta oturmuştur. Kirman'da tahta ele geçiren Ebu Kalicar daha sonra Bağdat'ı ele geçirmek istese de başarılı olamadı, fakat kendini *emirü'l ümera* olarak kabul ettirdi. Kardeşi Celalüddeve'nin 1044'te ölümüyle Bağdat'da hutbe Ebu Kalicar adına okundu. Böylece Ebu Kalicar Büveyhîler'in Irak, Fars ve Kirman kollarını tek bir idare altında toplamış oluyordu.⁸⁵

Selçuklu askerlerinin Kirman'a yönelip akınlar yapması bir müddet başarılı olmamıştır. Karşılarına Büveyhîler'in çıkması Kirman'a hâkim olmayı birkaç yıl daha geciktirmiştir. Selçuklu akınlarını haber alan Büveyhî emiri İmâmeddîn Ebu Kalicar Merzuban karşılık vermek için hazırlıklara başlamıştır.

Selçuklu akınları üzerine Büveyhî emiri İmâmeddîn, kalabalık bir orduyu Ciruft kalesi yakınlarında bulunan Oğuzlar üzerine gönderdi. Büveyhî devletini oluşturan Deylemliler Ra'su'l-Hadd denilen yere kadar Oğuzlar'ı takip etmeleri sonucunda iki taraf arasında şiddetli bir savaş olmuştur. Bu savaşı Büveyhîler kazandılar ve Kirman'da akınlar neticesinde bozulan düzeni yeniden sağladılar. Böylece Kirman bölgesi, birkaç yıl daha Büveyhîler'in elinde kalmış oldu.⁸⁶

Kısa bir zaman sonra Kavurd, beraberindeki 5-6 bin atlı ile kendisine verilen Kirman'ı almak için hâreketeye geçmiştir.⁸⁷ İmâmeddîn Ebu Kâlincar burada yerine bıraktığı Deylemli kumandan Bahrâm b. Laşkar-Sitân mücadeleye edemeyeceğini anlayarak Kirman'ın merkezi Bard-sir'e (Berdesir) müdâfaaya çekilmiştir. Bağlı bulunduğu İmâmeddîn Kâlincar'dan yardım istemiştir. Fakat Kavurd'un ordusu karşısında fazla tutunamayacağını anlayınca, yardım gelmeden Kavurd ile anlaşmaya karar vermiş ve şehri teslim etmek zorunda kalmıştır. İki tarafın anlaşması sonucu, Behrâm, kızını Kavurd'a verecek Selçuklular ile işbirliği edecekti. Diğer

⁸³ Ali Öngül, Selçuklular Tarihi I Büyük Selçuklular, Irak, Kirman ve Suriye Selçukluları, s. 355

⁸⁴ Erdoğan Merçil, Kirman Selçukluları, s. 10

⁸⁵ Erdoğan Merçil, "Büveyhiler 932-1062 yılları arasında İran ve Irak'ta hüküm süren Deylem asıllı bir hanedan", *Türk Diyanet Ansiklopedisi*, C VI, İstanbul 1992, s. 497,

⁸⁶ Ali sevim, Erdoğan Merçil, Selçuklu Devletleri Tarihi, T.T.K. Basımevi, Ankara 1995, s.299

⁸⁷ Arslan Tekin, s. 232

taraftan haberi olan mücadeleye etmek için hâreketeye geçmiş olan Ebu Kâlineâr'in Hannâb kasabasında ölmesi (15 Ekim 1048) ve beraberindeki kuvvetlerin mücadeleyi göze almadan çekilmeleri üzerine, başta payitaht Berdesir olmak üzere, şimalî (kuzey) Kirman Selçuklu hâkimiyetine geçti.⁸⁸ 1048'de Kuzey Kirman olan Serdesir'i Kavurd'un ele geçirip tahta oturması ile Kirman Selçukluları kurulmuş oluyordu.

Selçuklu Devleti kurulduktan sonra, kendisi için verilen yerleri alan Kavurd Bey, Kirman'da yarı bağımsız bir idare kurmuştur. Kavurd Bey Kirman'da bulunan Berdesir, Cîruft ve Bem şehirlerinde hükümdarlık alametlerini kullanmıştır. Kendi adı ve lakaplarını kullanarak sikke bastırmıştır. Fakat bunu yaparken de bağlı bulunduğu babası Çağrı Bey'in adını "*Melikü'l-mülük*" unvanıyla sikkelerde bastırmıştır. Ayrıca Kavurd, bastırdığı sikkelerde damga olarak oğuzları temsil eden ok ve yay şeklini de kullanmıştır.⁸⁹ Bu durum Kavurd'un Türk geleneklerini sürdürdüğünü ve Oğuz boyuna bağlı olduğunu gösterir

1.3. Kavurd'un Faaliyetleri

Kavurd, Berdesir'de hükümdarlık tahtına oturunca önce kendi hükümdarlığını bildirmek için her sınıftan halk ile tanışmak ve görüşmek istediğini bildirdirmiştir. O dönemde şehrin kadısı olan Ebu Muhammed el-Fezari'yi Kavurd'un huzuruna gelmiştir. Kavurd, vezirlik görevini Kadı Fezariye, kadılık makamını da Kirman kadılarının cediti sayılan Debir Ebu'l-Hasan'ı görevlendirmiştir. Kavurd, vilayetlerin yöneticileri olan kadı, şihne ve amillerine (vergi memurları) doğru davranmalarını yanlışlığa dşmeden yönetmelerini istemiş, devletin ana unsurları olan idareyi oluşturmuştur.⁹⁰ Kavurd kuzey Kirman'a hâkim olmakla beraber, oradaki yönetimi tesis ederek düzeni oluşturmaya başlamıştır.

1.3.1. Kavurd'un Kufs Kavmi İle Olan Mücadelesi

Kavurd'un Kuzey Kirman'ı (Berdesir) 1048'de ele geçirmesiyle beraber bölge birçok Türkmen grubun akınına uğradı. Nüfus artınca Berdesir bölgesinin

⁸⁸ İbrahim Kafesoğlu, "Kavurd" Maddesi, C VI, s. 456-457

⁸⁹ Osman G. Özgüdenli, s. 126-127

⁹⁰ Ali Sevim, Erdoğan Merçil, Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset Teşkilat ve Kültür, Ankara 2014, s.372; İbrahim Kafesoğlu, "Kavurd" Maddesi, C VI, s. 457

ihtiyaçlarını karşılayacak durumda değildi. Kirman'ı esas besleyen Germsir idi. Serdesir bölgesi; batı ve kuzeybatı Kirman olup, Sircan, Baft, Kuhbanan (Kubanan) ve Çohargunbed gibi şehir ve kasabalardan ibaretti. Germsir ise Bem, Cîruft, Minap, Habis (Şeydad) ve Belucistan bölgesinden meydana geliyordu. Cîruft bölgesinde ormanların varlığı ayrıca sıcak iklime sahip Germsir bölgesi de sıcak iklime sahip olması birçok bitkinin yetişmesine sebep olmuştur. Bu bölgelerde, hububat, prinç ve çeşitli meyvelerin yetişmesi ekonomik olarak iyi olmasını sağlıyordu. Bu nedenle halkın ihtiyaçları karşılanır durumdaydı.⁹¹

Ekonomik açıdan Kirman'a fayda sağlayacak olan bu bölge, Kufs adında dağlı bir topluluğun yönetimindeydi. Bu topluluk, uzun zamandan beri Büveyhîlerin bu tehdidi göz ardı etmesinden istifade ederek başkaldırmış ve Cîruft'tan itibaren deniz kenarına kadar olan Germsir bölgesini almışlardır. Fars ve Horasan sınırlarına giderek eşkıyalık yapıyor yol kesiyorlar gasb ettikleri ettikleri mallarla geri dönüyorlardı. Çok sayıda olmaları ve sığındıkları arazilerde yerşekillerinin fazlaca engebeli oluşu, onlarla mücadeleyi zorlaştırmıştır.⁹² Bu zorluk, Kavurd'un, Germsir bölgesini almak için hileye başvurmasına sebep olmuştur. Kavurd, hediyeler ve hil'atler göndererek, Kufs reisini, bölgeye kendine bağlı olarak atadığını bildirmiştir. Kavurd, sonra yakınlarından biri olan Hâce'yi güya cezalandırmış gibi göstererek Kufs reisinin yanına yolladı. Hâce, Kavurd'u, Kufs reisine şikâyet ederek onun affetmesi için aracı olmasını istedi. Hâce, Kufs kavmini dikkatli bir şekilde takip etmiş, zayıf bir anlarını beklemiştir. Kufs ileri gelenleri düğün için bir köyde toplanınca bu fırsatı iyi değerlendiren Hâce, Kavurd'a hemen haber vermiştir. Kavurd, bu haber üzerine hemen harekete geçerek iki gün iki gece bir yürüyüşten sonra Cîruft'a ulaşmıştır. Düğünde eğlenen Kufs kavminin ileri gelenlerinin üzerine ani bir baskın düzenlemiştir. Bu baskında herkes öldürülmüş kimse kalmamıştır. Kavurd ve yanındakiler, Kufs Kavmine ait ne varsa giyecek, süs eşyaları, binecek ve sürülerini ganimet olarak almıştır.⁹³ Böylece Kavurd, kendi ve halkı için sorun olan bu kavmi bertaraf ederek bölgeyi el geçirmiş ve hâkim olmuştur.

⁹¹ Erdoğan Merçil, Kirman Selçukluları, s.14

⁹² Ali Sevim, Erdoğan Merçil, Selçuklu Devletleri Tarihi, Siyaset Teşkilat ve Kültür, s.300; İbrahim Kafesoğlu, "Kavurd" Maddesi, C VI, s. 457

⁹³ A. Tekin, Selçuklu Tarihi, s.233

Kavurd, Şaban 442 (1050-1051) tarihinde bu bölgeyi ele geçirerek Kirman'a tamamen hâkim oldu.⁹⁴

1.3.2. Umman'ın Zaptı (1053-1062)

Kavurd, Kirman'a tamamen hâkim olduktan sonra sınırlarını genişletmek, ekonomik olarak güçlenmek istiyordu. Bu sebeple yeni fetihlere başladı.

Melik Kavurd, ülkesini kalkındırmak için dikkatini zengin ve çeşitli hazinelerle dolu Umman'a çevirdi.⁹⁵ Kavurd, Kirman'ı Büveyhilerden alarak hâkim olduğu zaman, Arabistan yarımadasının doğu ucundaki Umman'da, Büveyhiler'in idaresi altındaydı.⁹⁶ Fakat Hariciler bir isyan sonucunda burayı yöneten Ebû Muzaffer'i mağlup ederek Umman'a hâkim oldular. Fakat Büveyhiler bu mağlubiyeti kabullenmeyerek bir ordu hazırlayıp başına Şehriyar'ı komutan vererek Umman'a göndererek tekrar burayı ele geçirmiştir. Ancak Umman'ı zapt etmek için denizden geçmek gerekiyordu.⁹⁷ Bunun için Kavurd, Hürmüz emiri Bedr İsa Caşu ile anlaşarak askerlerini Umman'a geçirmek için gemiler hazırlamasını istedi, hazırlanan gemilerle Umman sahillerine geçti. Böylece Selçuklu tarihinde ilk defa deniz aşırı bir sefer gerçekleştirilmiş oldu. Selçuklular'ın Umman sahilinde görülmesi Büveyhi hâkimi Şehriyar'ın hiç beklemediği bir durumdu, bu nedenle hazırlıksız yakalandı ve kaçmayı tercih etti. Bu durum karşısında Kavurd, hiçbir mukavemetle karşılaşmadan Umman'a hâkim olmuştur.⁹⁸ Kavurd Selçuklu tarihinde ilk deniz aşırı sefer düzenleyen kişi unvanına sahiptir.

Umman'ı da aldıktan sonra Kavurd, halka iyi davranmıştır. Kendi yönetiminde bir idare oluşturarak vali ve memurlarını atamıştır. Ayrıca kendi hâkimiyetinde olduğunu belirtmek için kendi adına hutbe okutmuş ve sikke bastırmıştır⁹⁹

Kavurd, kaçıp bir fırında saklanan Şehriyar'ı huzuruna getirtmiş¹⁰⁰ ona “*Ey Tâzik misafirden niye kaçtın? Ben sana misafirlik için geldimve geri dönüyorum,*

⁹⁴ Ali Öngül, Selçuklular Tarihi 1 Büyük Selçuklular, Irak, Kirman ve Suriye Selçukluları, s.357

⁹⁵ Erdoğan Merçil, Kirman Selçukluları, s.17.

⁹⁶ Erdoğan Merçil, “Kirman Selçukluları”, *DGBİT*, C. VII, s. 234

⁹⁷ Ali Sevim, Erdoğan Merçil, Selçuklu Devletleri Tarihi, Siyaset Teşkilat ve Kültür, s. 373

⁹⁸ Hasan Akyol, s. 197

⁹⁹ Erdoğan Merçil, “Kirman Selçukluları”, *DGBİT*, C. VII, s. 235

¹⁰⁰ Ali Sevim, Erdoğan Merçil, Selçuklu Devletleri Tarihi, Siyaset Teşkilat ve Kültür, s. 373

vilayet senindir ve benim şıhnem burada senin hizmetinde ve sohbetinde olacak” demiştir. Şehriyar ise, “ *Ey Melik küçük çocuklarım var eğer canımı bağışlar ve sağ bırakırsan geri kalan ömrümde kendimi Melik’in iyiliği ile bağışlanmış sayarım”* diyerek yalvarmıştır. Kavurd, Şehriyar’ı affetmiştir. Bu af karşısında Şehriyar, kendisinin ve seleflerinin biriktirmiş olduğu hazine ve değerli taşları Kavurd’a teslim etmiştir.¹⁰¹ Böylece Kavurd, hâkimiyet alanını genişletmiştir.

1.3.3. Sistanlılarla Savaş

Kavurd, Umman’dan sonra Sistan’a yöneldi. Sınırlarını hızlı bir şekilde genişletmek çabasıındaydı. Kavurd, burayı ele geçirmek için oğlu Emirañşah’ı görevlendirdi. Emirañşah, Sicistanlılar(Seceziyan) ile Sistan derbendinde altı aya yakın savaşlar yapıldı. Fakat bu savaşlardan bir netice elde edilmemiştir. Bu nedenle Sistan üzerinde hâkimiyet kurulamamıştır. Bu savaşta Emirañşah’ın gösterdiği kahramanlıklardan ötürü devrin şairlerinden Hâkim Ezraki, övmek için kaside yazmıştır.¹⁰²

1.4. Kavurd’un Amcası Tuğrul Bey İle Münasebetleri ve Amcasına Yardımı

Kavurd, bir yandan sınırlarını genişletirken diğerk taraftan da hanedan içinde çıkan isyanları bastırmak için yardım ediyordu.

Tuğrul Bey, Musul seferinde bulunduğu sırada Kutalmış’ın kardeşi Resultekin, Basra, Âhvaz ve Şiraz taraflarına saldırıda bulunarak isyan etmiştir. Fakat Tuğrul Bey, bu yerlerin valisi olan Hezaresb’i görevlendirerek Resultekin üzerine göndermiştir. İki taraf arasında meydana gelen savaşta Resultekin yenildi ve esir düştü. Bağdat’a gönderildi. Halife Kaim Biemrillah, Sultan Tuğrul Bey’den affedilmesini istemiştir. Tuğrul Bey affetmesiyle Resultekin ölümden kurtulmuştur.¹⁰³

Resultekin’in isyanını bastırılmasından sonra bu seferde Tuğrul Bey’in Kardeşi Musul Selçuk valisi İbrahim Yınal’ın Bağdat’ta yapacağı isyan hareketini

¹⁰¹ Erdoğan Merçil, Kirman Selçukluları, s. 18

¹⁰² Erdoğan Merçil, Kirman Selçukluları, s. 18-19

¹⁰³ Osman Turan, s. 136

haber almıştır. Bunun üzerine endişelenen Tuğrul Bey güvendiği kumandanı Savtekin'i, kardeşine hediyelerle göndererek Bağdad'a gelmesini istemiştir. İbrahim Yinal da emre uyarak Bağdad'a gelmiş ve törenlerle karşılanmıştır (1058).¹⁰⁴

Tuğrul Bey, Musul'a İbrahim Yinal yerine Selçuklu emirleri olan Aytekin, Erdem, Hacip Börtekin ve Yaruktekin'in emrinde küçük bir kuvvet göndermiştir. Bu durumu fırsat gören Arslan Besasiri ve Kureyş Musul'a saldırdılar ve işgal ettiler. Bu durum üzerine Tuğrul Bey, Musul üzerine harekete geçmesiyle Arslan Besasiri Musul'u tahrip ederek kaçmıştır.¹⁰⁵ Sultan Tuğrul Bey, onları takip etmek ve bölgeden uzaklaştırmak için Nusaybin üzerine yürüdüğü sırada kardeşi İbrahim Yinal ise yanından habersiz ayrılarak Hemedan tarafına yönelmiştir H.450 (1058). Mısırlılar İbrahim Yinal ile iletişim halindeydiler ayrıca Besasiri Yinal'ı kendi tarafına çekmek istemiştir.¹⁰⁶

İbrahim Yinal, 1058'de hazinelerin bulunduğu Hemedan'a varmış ve Selçuklu tahtını ele geçirmek için hareket etmişti. Mısır halifesi ve Besasiri'de kendisine mektup yazarak yardım edeceklerini ve sultan olarak kabul edeceklerini söylemişlerdir¹⁰⁷ İbrahim Yinal'ın yanına çok sayıda Türkmen toplanmıştı. Ayrıca kardeşi Ertaş ve iki oğlu Muhammed ve Ahmed de büyük orduları ile Yinal'a katılmışlardı. Sultanın yanında ise çok az sayıda askeri vardı.¹⁰⁸

İbrahim Yinal, eski asker ve mensuplarından oluşan büyük bir ordu ile 1058'de Hemedan'a vardığını haber alan Tuğrul Bey, İbrahim Yinal'ı takip ederek Hemedan'a yönelmiştir. Tuğrul Bey, bu isyan karşısında Çağrı Bey'e mektup yazarak, "*Kardeşim (İbrahim Yinal) hakkımı almağa ve saltanatımı yıkmaya çalışıyor, yardım ve imdadınıza mutlaka ihtiyacım vardır*" diyerek yardım istemiştir.¹⁰⁹

Selçuklu sultanı Tuğrul Bey, kardeşi İbrahim Yinal'ın isyanı sırasında kalabalık ordusu karşısında Hemedan'dan ayrılamamış orada kalmıştır. İbrahim

¹⁰⁴ Ali Sevim, Erdoğan Merçil, Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset Teşkilat ve Kültür, Ankara 2014, s. 55

¹⁰⁵ Ali Sevim, Erdoğan Merçil, Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset Teşkilat ve Kültür, Ankara 2014, s. 55

¹⁰⁶ İbnü'l Esir, s. 40

¹⁰⁷ Osman Turan, s. 136

¹⁰⁸ İbnü'l Esir, s. 42

¹⁰⁹ Osman Turan, s. 137

Yinal'ın ordusu tarafından kuşatılmıştır (1059). Bu durumda Tuğrul Bey, yeğenleri Kavurd, Yakuti ve Alp Arslan'dan da yardım istemiştir. Kavurd, kardeşleri ile birlikte amcası Tuğrul Bey'in yardımına güçlü bir ordu ile gelmişler ve Rey Şehri önünde savaşmışlardır.¹¹⁰

İki taraf arasında 3 Ağustos 1059 (19 Cemâziyelâhir 451)'de yapılan savaşta İbrahim Yinal mağlup olmuş ve bu savaşta birçok Türkmen de ölmüştür. Neticede İbrahim Yinal Tuğrul Bey'e teslim edilmiş ve hanedan kanı mukaddes olduğu için yayın kirişi ile boğdurularak öldürülmüştür.¹¹¹ Böylece güçlenen Selçuklu Devleti hanedanları arasında merkeze karşı çıkan isyan bastırılmış oluyordu. Bu isyanı bastırmada vazife alan Kavurd, daha sonra kendisi de isyanda bulunacaktır.

Kavurd Bey'e Mevr'deki kurultayda verilen yerlere yönelmiş ve Kirman'a hâkim olarak yarı bağımsız bir idare kurmuştur.

Bu bölgelerde hâkimiyetini güçlendiren Kavurd, H.444 (1052-1053) yıllarından sonra Berdesir, Cîruft ve Bem şehirlerinde kendi adına sikke bastırmaya başlamıştır. Kavurd, bastırdığı sikkelerde babası Çağrı Bey'i de zikretmiştir. Fakat babasının ölümünden 451(1059) sonra serbest olan Kavurd, daha rahat hareket etmeye başlamış ve bu tarihten itibaren Kirman'da bastırdığı sikkelerde sadece kendi ad ve unvanlarından bahsetmiştir. Sikkelerinde, “*el-Melikü 'l-âdil ve İmâmü 'd-devle*” lakaplarını kullanması dikkat çekicidir. Kavurd Bey'in 454 (1062)'de Şiraz'ı ele geçirerek topraklarını daha da genişletmiştir. Hâkim olduğu bu şehirde kendi adına sikke bastırmıştır Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey'in adını zikretmemiştir. Fakat Şiraz'da 455 (1063)'te bastırılan başka bir sikkede önce Tuğrul Bey'in adı daha sonra ise Kavurd Bey'in adının ve unvanlarının zikredilmesi dikkat çekici bir durumdur.¹¹² Bu durum Kavurd Bey'in sınırlarını genişleterek yarı bağımsızlıktan çıkmaya başladığını fakat Tuğrul Bey'in bunu farkederek önlemeye çalıştığını düşündürmektedir.

¹¹⁰ Ali Sevim, Erdoğan Merçil, Selçuklu Devletleri Tarihi, Ankara 1995, s. 301

¹¹¹ Osman Turan, s. 137

¹¹² Osman G. Özgüdenli, s. 131

1.5. Fars Bölgesi'nin Zaptı

Kavurd, sınırlarını genişletmeye devam ediyordu. Umman'dan sonra Kirman'ın batısında bulunan Fars üzerine yöneldi. Bu sırada Fars'a Şebankare emirlerinden Fazluye (Fazlaveyh) hâkimdi. Ancak burada bulunan Deylemli ve Türk askerler, Fazluye'den nefret ediyordu. Kavurd, önce bölgenin merkezi Şiraz'a ilerledi. Fazluye, onun geldiğini haber alınca kalelerden birine sığındı. Kavurd, Şiraz'a giderek burayı abluka altına almıştır. Halkın karşı koyarak mücadele etmesine rağmen üç gün süren savaş neticesinde Şiraz'ı teslim etmek zorunda kalmışlardır. Kavurd, halka iyi ve adaletle davrandı, Şiraz halkı da ona itaat ederek adına hutbe okuttu (1062).¹¹³

Kavurd, Şiraz'ı ele geçirdiğinde, Büveyhi ailesinden İsfendiyar b. Ebu Kalicar ve annesini Kirman'a gönderdi.¹¹⁴

Kavurd, Şiraz'dan kaçan Fazluye'nin peşinden gitti. Ona yetişerek altıyüz adamını öldürdü. Fazluye bir daha kaçarak bir dağ üzerindeki Cehrem kalesine sığındı. Bunun üzerine Kavurd, Şiraz'a geri döndü. Recep 454 (Temmuz-Ağustos 1062)'de Sultan Tuğrul Bey adına hutbe okuttu. Böylece Fars bölgesinde Kavurd tarafından gerçek bir Selçuklu hâkimiyeti kurulmuş oldu.¹¹⁵ Kavurd, kurduğu devletini iyice güçlendirmiş ve sınırlarını da sürekli genişletmeye devam etmiştir. Bu arada aldığı bölgelerde hanedana bağlılığını Tuğrul Bey adına hutbe okutup, fetihnameler göndererek bildirmiştir.

Melik Kavurd'un, affedip yerinde bıraktığı Fazluye bir yıl sonra(1063) Şiraz'ı ele geçirmek için harekete geçti.

Fazluye, Deylemli ve diğer gruplardan meydana gelen kalabalık bir ordu ile Şiraz'a yürüdü. Kavurd'un emrinde ise 4000 Türk askeri vardı. İki taraf arasında şiddetli bir savaş oldu. Fazluye bu kez de yenilerek Fesa'ya kaçtı. Kavurd, Fazluye'yi takip ederek onunla yeniden savaştı ve mallarını ganimet olarak ele geçirdi. Daha önce Kavurd'a itaat edenler, Fazluye'nin yanında yer almışlardı. Bu nedenle Kavurd, tutsak aldığı 700 kadar Deylemliyi, kadı ve fakihlerden fetva alarak Amri Nehri'nin

¹¹³ Erdoğan Merçil, "Kirman Selçukluları", *DGBİT*, C. VII, s. 235

¹¹⁴ Erdoğan Merçil, Kirman Selçukluları, s. 20

¹¹⁵ Ali Öngül, Selçuklular Tarihi I Büyük Selçuklular, Irak, Kirman ve Suriye Selçukluları, s.359;

kenarında boyunlarını vurdurdu. Böylece ülke Deylemlilerden temizlenmiş oldu. Kavurd hâkim olduğu bölgelerde hutbeyi, önce Abbasi Halifesi Kaaim Biemrillah, sonra amcası Sultan Tuğrul Bey ve ardından kendi adına okuttu(1063).¹¹⁶

1.6. Kara Kavurd'un Büyük Selçuklular İle Münasebetleri

1.6.1. Büyük Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey'in Vefatı (4 Eylül 1063) ve Taht Mücadeleleri

Hicretin 455. yılının ramazan ayının 8. günü (4 Eylül 1063) Sultan'ı Muazzam Rukned-Din ebu Talib Tuğrul b. Mikail b. Selçuk öldü. Onun kendinden sonra evladı olmadığından, yerine kardeşinin oğlu Sultan'ı Muazzam Adudu'd Devle Alp Arslan geçti.¹¹⁷ Fakat Alp Arslan tahta oturmadan önce yoğun taht mücadeleleri yaşamıştır.

Evlatsız olan Tuğrul Bey, son günlerde yeğeni Çağrı Bey'in oğlu Süleyman'ı veliahd yapmıştı. Tuğrul Bey'in ölümü ile harekete geçen üvey oğlu Anuşirevan oldu ise de Aytekin tarafından yakalanıp Rey'e götürdü ve durumu Süleyman'a bildirdi. İsfahan'da bulunan Süleyman Rey'e gitti ve sultanlığını ilan etti. Fakat Alp Arslan ve Kutalmış da saltanat davacısı idi. Kutalmış, Rey üzerine yürüdü ve 15 Teşrin (Ekim) 1063'te adına hutbe okutup sultanlığını ilan etti. Alp Arslan ile Kutalmış arasında yapılan savaşta, Alp Arslan, Kutalmış'ı mağlup etti. Alp Arslan bu suretle bütün saltanat davacılarını ve rakiplerini bastırdıktan sonra Rey'de Tuğrul Bey'in sarayında (Dar'ül-Memleke) tahta çıktı. Her tarafta adına hutbe okundu, namına para basıldı.¹¹⁸ Veliahd Süleyman ve ona destek olanlar artık hâkimiyette daha fazla duramadılar.¹¹⁹

Tuğrul Bey'in ölümü üzerine Kavurd'da hanedan mensubu olduğu için taht üzerinde hak iddia etmiş hatta harekete geçerek İsfahan'a kadar gitmiştir.

Büyük Selçuklu sultanı Tuğrul Bey'in ölümü (4 Eylül 1063) üzerine ortaya çıkan taht mücadelelerine Kavurd da katılmak ve amcasının yerine sultan olmak istemişti. Ancak kardeşi Alp Arslan'ın Selçuklu tahtına çıktığını haber aldığı zaman

¹¹⁶ Ali Sevim, Erdoğan Merçil, Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset, Teşkilat Ve Kültür, Ankara 1995

¹¹⁷ Haz. Erdoğan Merçil, Selçuk-Name II, Ahmed bin Mahmut, s. 141, İstanbul 1977

¹¹⁸ Osman Turan, Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti, s. 103-105, İstanbul 1969

¹¹⁹ Sergey Grigoreviç Agacanov, s. 134

İsfahan'dan geri dönmüş ve onun sultanlığını tanımıştı.¹²⁰ Veliahd Süleyman ve olayların neticesini gören Kavurd Bey için yapacak hiç bir şey kalmamıştı. Devletin artık yani hâkimi Alp Arslan olmuştu.¹²¹

Kardeşine karşı duracak gücü göremeyen Kavurd, taht iddiasından vazgeçmiştir. Kirman'a dönen ve Sultan'a olan tabiiyetinin göstergesi olan hutbeyi onun adına okutan Kavurd, Sultan Alp Arslan'a bir mektup yazarak, maddi bakımdan sıkıntıda olduğu için yönetimindeki insanların ihtiyaçlarını karşılayamadığı ve arzusunun yerine gelmemesi durumunda Allah'a sığınmaktan başka yapabileceği bir şeyinin olmadığını belirterek, amcalarından ele geçirdiği toprak ve mallarda var olduğuna inandığı paydan kendisine ihsanda bulunulmasını rica etmiştir.¹²²

1.6.2. Fazluye'nin Tekrar Şiraz'ı Ele Geçirmek İstemesi ve Sultan Alp Arslan'ın Fazluye'ye Desteği

Kavurd'un, Tuğrul Bey'in ölümü ile Fars'dan ayrılmasından sonra Fazluye, Şiraz'ı Kavurd'dan geri almak için hazırlıklara başladı. Bu harekette destek almak için Huzistan'ı yöneten Hezaresb'den de yardım isteyen Fazluye, Şiraz'a tabi yerleri yağmalamaya başladı. Kavurd, kardeşi Alp Arslan'ın Anadolu (Rum) ülkesine yöneldiğini haber almıştır. Kavurd'un bu durumu fırsat olarak görmesi Sultan Alp Arslan'ın tasdik etmeyeceği anlaşılmaktadır. Bunun üzerine Kavurd, harekete geçerek Fazluye'yi Şiraz önünde yapılan mücadele sonucunda yenmiş ve çoğu adamını öldürmüştür (456/1064).¹²³ Kavurd, Şiraz'ı Fazluye'den almıştır. Askerlerinin çoğunluğu Kavurd tarafından öldürülen Fazluye, zor durumda kalmış ve Sultan Alp Arslan'dan yardım talep etmiştir. Sultan Alp Arslan, önce yardım ettiği gibi bizzat Fars'a yürüdü ve bu bölgeyi Kavurd'dan alarak Fazluye'ye iade etti.¹²⁴ Sultan Alp Arslan kardeşine karşı Fazluye'yi desteklemiş olması Kavurd'un gücünü gördüğünü ve daha fazla sınırlarını genişletip güçlenmesini istemediği

¹²⁰ Erdoğan Merçil, "Kirman Selçukluları", *Türkler Ansiklopedisi*, C IV, s. 1241

¹²¹ Osman G. Özgüdenli, s. 138-139

¹²² Nurullah Yazar, "Kirman Meliki Kavurd Bey'in Büyük Selçuklu Tahtını Ele Geçirme Teşebbüsleri", *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 10, sayı. 19, s. 223, 2011/1; Sıbt İbnü'l-Cevzi, *Miratü'z-Zaman Fi Tarihi'l-Ayan*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2011, s. 136

¹²³ Ali Sevim, Erdoğan Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset, Teşkilat Ve Kültür*, Ankara 1995, s. 302; Sıbt İbnü'l-Cevzi, *Mir'âtü'z-Zamân Fî Târihi'l-Âyân'da Selçuklular*, Ter. Ali Sevim, Ankara 2011 s.137

¹²⁴ Hasan Akyol, s.198-199

anlaşılmaktadır. Alp Arslan, Kavurd'dan çekiniyor ve onun ülkesini genişletmesini istemiyordu.¹²⁵

Sultan Alp Arslan Anadolu seferinden döndüğünde, Fazluye çeşitli hediyelerle Hemedan kapısı önünde huzuruna çıktı. Fazluye, Kavurd'u Sultan'a şikâyet etti. Sultan Alp Arslan, Fazluye'ye iltifatta bulunarak, Kavurd ve ordusunu Fars'dan uzak tutmak için askerlerinden göndererek Fazluye'ye destek olmuştur. Misafirliği esnasında kapısında beş nevbet çalınmasına müsaade etti. Sultan'ın, Fazluye'nin kapısında beş nöbet (nevbet) çalınmasına müsaade etmesi Kavurd'a karşı güçlü tutmak istediğini görmekteyiz. Sultan, Hezaresb'e de Kavurd'a karşı güçlü tutmak için diğer bir askeri birliğin başına getirerek Şiraz'a yollamıştır. Fakat Alp Arslan, Kavurd'a karşı aldığı bu tedbirlere rağmen yine de Fars'a gitmiştir. Bu durum Sultan Alp Arslan'ın, Kavurd'u baskı altında tutmak istediğini gösterir. Sultan Alp Arslan, İsfahan'dan ayrılarak 24 Muharrem 457 (5 Ocak 1065)'de Şiraz'a ulaştı. Bu sırada Şiraz'da bulunan Kavurd, Sultan'ın geldiğini haber alınca ağırlıklarını, aile ve hazinesini Kirman'a gönderdi kendisi deniz kenarındaki "Bir" denilen bir kaleye sığındı. Kavurd'un adamları aman diledi. Sultan Alp Arslan, onlara iyi davrandı ve Fars bölgesini tekrar Fazluye'ye verdikten sonra İsfahan'a döndü. Melik Kavurd, kardeşi Sultan Alp Arslan'ın kararına uyararak Fars'ı terk edip Kirman'a geri döndü. Sultan Alp Arslan'ın, kardeşi Kavurd'dan Fars'ı alması, Kavurd'un, sınırlarını genişletip güçlenmesini istemediği anlaşılmaktadır.¹²⁶ Sultan Alp Arslan, bu olaydan sonra kardeşi Kavurd'u tamamen gücendirmek istememiştir. Erdoğan Merçil'in, İbn el- Belhi'den aktardığına göre, Rudan (Rudhan) Fars bölgesine bağlı amilliklerden biriydi. Ancak Sultan Alp Arslan, Fars ve Kirman arasında hudut olan Rudan'ı Kavurd devrinde Kirman'a bıraktı.¹²⁷

1.6.3. Kavurd'un Sultan Alp Arslan'a İlk İsyanı (1067)

Alp Arslan, kardeşi Kavurd'un isyanında Fars'ı almasına rağmen onu affedip Kirman'ı yine kardeşinin hâkimiyetine bırakmıştı. Fakat saltanatta hak iddia eden Kavurd, tekrar isyan hareketlerine girişti. Bu isyana teşvik eden ise veziriydi.

¹²⁵ Erdoğan Merçil, Kirman Selçukluları, s. 23

¹²⁶ Ali Öngül, Büyük Selçuklular Tarihi I Büyük Selçuklular, Irak, Kirman ve Suriye Selçukluları, s. 359-360; Mehmet Altay Köymen, Selçuklu Devri Türk Tarihi, TTK Basımevi, Ankara 1998, s.66

¹²⁷ Erdoğan Merçil, Kirman Selçukluları, s. 24

Kavurd'un bilgisiz, cahil ve tecrübesiz bir veziri vardı. Bu vezir Melik Kavurd'u tahrik etmiş, sultana karşı isyanın ve mevcut kuvvetle ülkeyi baskıdan kurtarmanın kolay olacağını söyleyerek onu aldatmıştır. Vezirin hatırı için diğer divan üyeleri ağız birliği ederek onu desteklediler. Kavurd'da sadece kendi adına hutbe okutup, sikke bastırdı.¹²⁸ Vezirinin teşvikiyle isyana kalkışan Kavurd'un, hükümdarlık alametleri olan, adına hutbe okutup sikke bastırması açık olarak sultana isyan edip kendi bağımsızlığını kazanmayı amaçlamıştır. Kavurd'un adına bastırıldığı sikkelerin yüz kadarı tüccar eliyle Sultan Alp Arslan'ın bulunduğu ülkeye gelmişti. Sultan, Kavurd'un bastırıldığı paralardan haberdar olduğu zaman tüccarı yanına getirip inceledi ve durumu sordu. Kavurd'un isyanına anlayınca Kirman üzerine yürüdü (Şaban 456/ Haziran- Temmuz 1067).¹²⁹ Kavurd, Berdesir adlı etrafı sağlam surlar ve derin hendeklerle çevrili bir yerde savunmaya çekilmişti. Sultan, ona karşı öncü kuvvetleri gönderdi, arkasından da bizzat kendisi gitti. Kavurd, Berdesir'den çıkıp sultanın öncü kuvvetleriyle savaşa girişti. Öncü kuvvetlerin başında bulunan Hacip Altuntaş ve Çavlı, Kavurd'un askerleriyle şiddetli savaştılar ve her iki taraftan da çok sayıda insan öldü.¹³⁰ Bu durum karşısında Kavurd, Ciruft'a iltica etti, Alp Arslan'a elçi göndererek itaatini arz etti ve affedilmesini istedi.¹³¹ Sultan da affetti, yanına gelen Kara Arslan'a (Kavurd) ikramda bulunup saygı gösterdi. Kara Arslan ağladı ve yanındakilerini de ağlattı. Sultan Alp Arslan da onu ülkesine iade etti ve ona karşı tutumunda hiç bir değişiklik yapmadı. Kara Arslan Sultan'a: «*Kızlarımın çeyizlerinin hazırlanması ve bütün işleri de sana aittir.*» dedi, Sultan da kabul etti ve kızlardan her birine ikta ve elbiseler hariç yüz bin dinar da para verdi.¹³² Sultan Alp Arslan yine kardeşinin isyanını affetmiştir. Kavurd'u Kirman'da bırakmış ayrıca kızları için de maddi destekte bulunmuştur. Sultan Alp Arslan Kirman'dan ayrılarak Fars bölgesine gitti.

Kavurd, bu isyanında Selçuklu tahtını ele geçirip büyük sultan olmak istemiştir.

¹²⁸ Erdoğan Merçil, Kirman Selçukluları, s. 25

¹²⁹ Erdoğan Merçil, Kirman Selçukluları, s. 25

¹³⁰ Sıbt İbnü'l- Cevzi, Mir'âtü'z-Zamân Fî Târihi'l-Âyân'da Selçuklular, s. 152

¹³¹ Mehmet Altay Köymen, Selçuklu Devri Türk Tarihi, s. 66

¹³² İbnü'l- Esir, İslâm Tarihi El-Kâmil Fi't-Târih Tercemesi, c. 8, Hikmet Neşriyat, İstanbul 2008, s. 21; İbrahim Kafesoğlu, "Kavurd" Maddesi, C VI, s. 457; Erdoğan Merçil, Kirman Selçukluları", *Türkler Ansiklopedisi*, C IV, s. 1241-1242

1.6.4. Kavurd'un Sultan Alp Arslan'a İkinci İsyanı (1068-1069)

Kavurd, Sultan'ın affetmesinden iki yıl geçmeden tekrar isyan etti. Bu sefer tek olarak isyana girişmedi. Kavurd, Fars bölgesi için mücadele ettiği Fazluye ile anlaşarak Sultan Alp Arslan'a isyan etti. Fazluye kendisine ait kaleleri tahkim etti ve kendisi de Hurşeh denilen bir kaleye sığındı. Bunun üzerine Sultan, Muharrem ayı başında (Ekim 1068), İsfahan'dan ayrılıp Fazluye'ye karşı harekete geçti. Fakat bundan vazgeçip kardeşi Kavurd ile savaşmak üzere Kirman'a yöneldi ve Şiraz'a gelip buraya amiller atadı.¹³³ Fazluye ile uğraşma görevini de vezir Nizamülmülk'e verdi.¹³⁴

Fazluye'nin kardeşi Hasnûye de bu isyan hareketi içinde yer alıyordu. Fakat Sultan Alp Arslan'ın isyanı bastırmak için geldiğini görünce, Sultan'dan aman dilemiştir. Kardeşinin elinde olan kaleleri ve malları alacağına söz vermesi üzerine, Sultan affedip kendisine ihsanda bulunacağını vadetti. Fakat daha sonra, Sultan Alp Arslan, Hasnûye'nin kendisine gönderilmiş bir casus olduğunu öğrendi ve yanına getirip *“Bize vadettiğin halde ne para, ne de mal verdin, kardeşine ait kale de fethetmedin; nerede kaldı senin bize olan vaadin?”* dedi. Bunun üzerine Hasnûye, *“Kardeşime ait kale ve paraları almayı çok istedim fakat o, bunları başkasına verdi”* dedi.¹³⁵ Hasnûye'nin bu sözlerine karşılık, Sultan Alp Arslan, casusluk yaptığını iddia ederek inanmadı ve Hasnûye'yi öldürttü.

Sultan Alp Arslan, Fazluye'yi yakalama görevini Nizamülmülk'e vermişti. Nizamülmülk, kaleleri kâh siyaset yoluyla kâh savaşla teker teker fethediyordu. Fazluye'nin (Fazlaveyh) bulunduğu kalenin karşısında ordugâhını kurdu.¹³⁶ Fazluye, başka bir kaleye geçeceği sırada Nizamülmülk, onu yakaladı. Ona iyi davranan Nizamülmülk, Fazluye'yi Alp Arslan'ın huzuruna getirdi (Şaban 461/Mayıs-Haziran 1069). Berdesir'de Kavurd'a karşı muhasarada olan Sultan, huzuruna getirilen Fazluye'ye yaptığı iyilikleri hatırlatmış bunun karşısında Fazluye'nin yaptıklarından dolayı öldürülmesini istedi. Fazluye, Kavurd ile

¹³³ Sıbt İbnü'l- Cevzi, Mir'âtü'z-Zaman Fî Târihi'l-Âyân'da Selçuklular, s. 159

¹³⁴ A. Sevim. Erdoğan Merçil, Selçuklu Devletleri Tarihi, s.303

¹³⁵ Sıbt İbnü'l- Cevzi, Mir'âtü'z-Zaman Fî Târihi'l-Âyân'da Selçuklular, s. 159

¹³⁶ Mehmet Altay Köymen, Selçuklu Devri Tarihi, s. 67

anlaşmasının bir hata olduğunu ve affedilmesini talep etti. Sultan Alp Arslan yaptığı masrafları ödemesi karşılığında, Fazluye'yi affetmiştir.

Fazluye'nin affedildiğini öğrenen Kavurd, derhal kardeşine bir mektup göndererek affedilmesini istemiş hatta onun merhametli olduğunu ve ikisi arasındaki farkın da bu olduğunu bildirmişti.¹³⁷ Kavurd'un, bu af isteğinin arka planında yine isyan hareketlerine devam etme düşüncesini gerçekleştirmeye çalışıyordu. Kavurd, Alp Arslan'ın askerlerinden kendi tarafına yönelenlerle anlaşıp birden saldırmayı planlıyordu. Sultan Alp Arslan, bu durumu öğrenince, Kavurd'un tarafına geçen askerlerini öldürttü, oğlu Melikşah'ı Berdesir'de bırakarak önce Şiraz'a, daha sonra da İsfahan'a döndü.¹³⁸ Kavurd, Sultan Alp Arslan'a giriştiği bu isyandan da kurtulmuştu. Alp Arslan, Kavurd'un gücünden çekiniyor fazla baskı da bulunmuyordu.

1.6.5. Kavurd'un Oğlu Sultaşah İle Savaşı (1069-1070)

Sultan Alp Arslan, kardeşi Kavurd'un isyanlarına ve aralarındaki anlaşmazlığa onun oğlu Sultaşah İshak'ın sebep olduğunu düşünmekteydi. Bunu önlemek için Kavurd'a mektup yazarak olayların sebebi olarak gördüğü Sultaşah'ın kendisine teslim edilmesini istedi.¹³⁹ Kavurd, Alp Arslan'ın bu mektubuna karşılık Oğlu Sultaşah'ı teslim etmeyeceğini bildirmiştir. Bunun üzerine Sultan Alp Arslan, kardeşine kızarak, Fars, Şiraz ve Kirman'ın büyük bir bölümünü elinden almıştır.¹⁴⁰ Oğlu uğruna kaybettikleri topraklara rağmen, bir zaman sonra Kavurd ile oğlu Sultaşah anlaşmazlığa düştü, Sultaşah babasına isyan etti. Sultaşah İshak, Alp Arslan'a mektup yazarak "*kapısına gelmek ve hizmetinde bulunmak*" istediğini yazdı.¹⁴¹ Alp Arslan'ın huzuruna giderek ona tabi oldu. Sultan, Sultaşah'ın itaatini kabul ederek onu iyi karşıladı ve ikramlarda bulundu. Sultaşah, Alp Arslan'a, babası Kavurd ile savaşıp Kirman'ı almak istediğini söylemiştir. Bunun için de Sultan Alp Arslan'dan kendisine yardım etmesini istemiştir. Alp Arslan bu teklifi kabul ederek kalabalık bir orduyu emrine vererek Kirman'a gönderdi. Fakat

¹³⁷ Erdoğan Merçil, Kirman Selçukluları, s. 26

¹³⁸ Ali Sevim, Erdoğan Merçil, Selçuklu Devletleri Tarihi, Ankara 1995, s. 303

¹³⁹ Erdoğan Merçil, Kirman Selçukluları, s. 27

¹⁴⁰ Sıbt İbnü'l-Cevzi, , Miratü'z- Zaman Fi Tarihi'l- Ayan'da Selçuklular, s. 163

¹⁴¹ Mehmet Altay Köymen, Selçuklu Devri Türk Tarihi, s. 68

Sultanşah babası ile yaptığı savaşta başarılı olamadı (1069-1070).¹⁴² Sultan Alp Arslan'ın, kardeşi Kavurd'un isyanlarını sürekli bastırmaya çalışmıştır. En son olarak da Sultanşah aracılığıyla Kavurd'u itaat altına alma girişimleri sonuca ulaşmamıştır.

1.6.7. Sultan Alp Arslan'ın Ölümü (24 Kasım 1072) ve Vasiyeti

Sultan Alp Arslan 1072'de Türkistan seferine çıkmıştır. Ceyhun'u geçen Selçuklu ordusu, Karahanlı ülkesinde ilerlerken, Barzam kalesi muhafızı Yusuf Harezmî, daha fazla direnmenin imkânsız olduğunu görüp, sultana suikast planı hazırlayarak teslim olmaya karar verdi. Sultan'ın huzuruna çıkarıldığında çizmesinde sakladığı bıçak ile Sultan'ın üzerine saldırdı. Sultan Alp Arslan aldığı ağır yaradan kurtulamayarak dört gün sonra (24 Kasım 1072)'de kırk üç yaşındayken öldü, Mevr şehrine gömüldü.¹⁴³

Sultan Alp Arslan'ın bütün hükümdarlık süresi (meliklik dönemi dahil) on sekiz yıl olup bu sürenin on bir yılı amcası Tuğrul Bey'in ölümünden sonradır.¹⁴⁴

Sultan Alp Arslan ölmeden önce vasiyette bulunmuştur. Bu vasiyette kardeşi Kavurd'un isyanlarına karşılık, yine onu düşünerek verdiği hakları belirtmiştir. Burada bu vasiyetten sadece kardeşi Kavurd ile ilgili bölümden bahsedilecektir. Bu vasiyete göre, Kavurd'a, Kirmân ile Fars bölgesi kalacak, Sultan'ın dul kalan eşi Seferiyye Hâtun ile evlenerek Şiraz'a yerleşecek, emrindeki ülkeler Sultan Melikşah'ın kontrolünde olacaktı. Ayrıca Kavurd'a muayyen miktarda mal da tahsis edilmişti.¹⁴⁵

1.7. Sultan Melikşah ve Kavurd İle İlişkisi

1.7.1. Sultan Melikşah'ın Tahta çıkışı (25 Kasım 1072)

Sultan Alp Arslan yaralanınca tahta, yanında bulunan oğlu Melikşah'ın geçmesini vasiyet etti, askerlerde onun hükümdarlığını destekleyeceklerine dair

¹⁴² Erdoğan Merçil, "Kirman Selçukluları", *DGBİT*, C. VII, s. 238

¹⁴³ Coşkun Alptekin, "Büyük Selçuklular", *DGBİT*, C. VII, s. 127-128

¹⁴⁴ Sıbt İbnü'l-Cevzi, , *Miratü'z- Zaman Fi Tarihi'l- Ayan*, s.186

¹⁴⁵ Erdoğan Merçil, *Kirman Selçukluları*, s. 28

yemin ettiler.¹⁴⁶ Sultanın ölümü üzerine ordu mensupları toplandılar ve emirler, ayakta durmak suretiyle Sultanın oğlu Melikşah'ı tahta oturtular. Bundan sonra vezir Nizamülmülk, Melikşah'a "*Konuş ey sultan!*" deyince Melikşah, "*Sizlerin büyükleri, benim babam, ortancıları, benim kardeşlerim, küçükleri de oğullarımdır. Ben, ancak sizlerin haber ve bilgileriniz dâhilinde olan şeyleri yapacağım*" dedi. Fakat onların sessiz kalmaları üzerine Melikşah, sözlerini tekrarladı. Bunun üzerine de onlar "*Kendisini dinleyip itaat edecekleri*" cevabını verdiler.¹⁴⁷ Babası Alp Arslan'ın ölümü üzerine tahta çıkan Melikşah, taht mücadelelerini engellemek için bazı önlemler almaya başlamıştı.

Alp Arslan'ın ölümü üzerine Nizamü'l- Mülk'ün yüksek idaresiyle tahta çıkarılan Melikşah (465/ 25Kasım 1072) genç olduğu ve amcası Kirman meliki Kavurd'un namzed olarak beklediği için cülûsu müteakip askerlerin maaşı 700.000 dinar artırılmış ve emirlere çok mal dağıtılmıştır.¹⁴⁸ Bu suretle ordunun ve etrafındakilerin gönlünü kazandıktan ve onları kendine bağladıktan sonra uzak vilayetlere ve komşu memleketlere haberler göndererek pederinin vefatını, kendisinin de Sultan olduğunu bildirdi ve babasına tabi hükümdarların şimdi kendine itaat etmelerini ve hutbeyi bundan böyle namına okutmalarını talep etti.¹⁴⁹

1.7.3. Kavurd'un Taht Mücadelesi

Melikşah, sultanlığını ilan etmişti fakat farklı yerlerde Melikşah'a karşı hareketler başlamıştı. Mavraünnehir, Gazne ve Kirman. Bu hareketler içinde, Alp Arslan'a karşı sürekli isyan içinde bulunan amcası Kavurd da bulunmaktaydı. Kavurd, bu isyan hareketinde, yeğenin yaşının küçüklüğünü, tecrübesiz olduğunu (çoğu kaynaklar Sultan Melikşah'ın yaşını 18, bazı kaynaklar ise 20 olduğunu yazıyor) ve kendinin yaş ve tecrübeye olgunluğuna dayanarak tahtı hak ettiğini düşünüyordu. Bu nedenle harekete geçti.

¹⁴⁶ İbnü'l- Esir, İslam Tarihi El- Kâmil Fi't-Târih Tercemesi, Hikmet Neşriyat, İstanbul 2008, c. 8, s. 265

¹⁴⁷ Abdurrahman İbnü'l-Cevzî, El-Muntazam Fi Târîhi'l-Ümem'de Selçuklular (H.430-485/1038-1092), Terc. Ali Sevim, TTK, Ankara 2014, s. 110-111

¹⁴⁸ Osman Turan, Selçuklular Tarihi Ve Türk İslam Medeniyeti, Ötüken Neşriyat, İstanbul-Mart 2013, s. 197

¹⁴⁹ İbrahim Kafesoğlu, Sultan Melikşah Devrinde Büyük Selçuklu İmparatorluğu, Osman Yalçın Matbaası, İstanbul 1953, s.19

Sultan Alp Arslan öldüğü sıralarda kardeşi Kavurd, Kirman'da bulunuyordu. O, buraya tehlikeyi göze alarak gemilerle Umman'dan gelmişti, Büyük Selçuklu Devleti tahtına oturmayı planladığı anlaşılan Kavurd, Sultan Melikşah'ın kendinden önce başkent Rey'e gitmesinden endişe ediyordu.¹⁵⁰ Kavurd'un başkent Rey'e yönelmesi onun, saltanat merkezini ele geçirme tahta oturma düşüncesi açıkça görülmektedir. Kavurd'un isyan ettiği ve Rey'i zapt etmek maksadıyla yola çıktığı haberi geldi. Melikşah amcasına "isyana gerek olmadığını herkesin rahat ve huzurlu olması gerektiğini belirten" mektup göndermesine mükâbil Kavurd, Melikşah'a hitaben yazdığı cevapta: "*Ben büyük kardeşim, sen küçük oğulsun. Ben senden daha ziyade kardeşim Alp Arslan'ın mirasına lâyıkim*" diye fikrini açıkça beyan etmiştir. Sultan Melikşah'ın, amcası Kavurd'a hitaben: "*Oğul var iken kardeş mirasa konamaz*" diyerek kesin cevabını vermiştir.¹⁵¹

Kavurd'un, payitahtı ele geçirme hareketinde yaşının ve tecrübesinin getirdiği olgunluğun dışında başka güvendiği nedenleri de vardı. Onun en büyük güvencesi Selçuklu ordusundaki emirlerin kendisini davet etmesi ve yardım vaadlerinde bulunmalarıydı.¹⁵² Kavurd, ayrıca bazı Türkmenler'in de desteğini alacağını düşünüyordu. Bu nedenle, Kavurd, Kirman'dan yola çıktığı zaman ilk hedefini Rey'le Hemedan arasında bulunan Türkmenlerin yanına gitmekti. Emrinde 2.000 atlı ve 4.000 yaya ile payitaht Rey'i ele geçirmek için yola koyuldu.¹⁵³ Kavurd, kardeşi Alp Arslan'ın ölüm haberini alınca başta Rey kenti olmak üzere öteki Selçuklu memleketlerini ele geçirip hâkim olmak amacıyla harekete geçmiştir.¹⁵⁴

Kavurd'a Emir Temirel b. Ferruḫşah ile vezir Nizamülmülk mektuplar göndererek Kavurd'un askerleri ve vezirleri tarafından kışkırtmalara kapılmamasını ve Sultan olan Melikşah'a karşı yapacağı hareketi engellemek için sarfedilen sözlerde etkili olmamıştır.¹⁵⁵

Kavurd'un yola çıktığını haber alan Sultan Melikşah ve veziri Nizamülmülk, başkent Rey kalesinde bulunan beş yüz altın, beş bin giysi ve silahları beraberlerine

¹⁵⁰ Sıbt İbnü'l-Cevzi, , Miratü'z-Zaman Fi Tarihi'l-Âyân'da Selçuklular, s. 188

¹⁵¹ İ. Kafesoğlu, Sultan Melikşah Devrinde Büyük Selçuklu İmparatorluğu, s. 21

¹⁵² Erdoğan Merçil, Kirman Selçukluları, s. 28

¹⁵³ Mehmet Altay Köymen, Selçuklu Devri Türk Tarihi, s. 69

¹⁵⁴ Abdurrahman İbnü'l-Cevzî, El-Muntazam Fî Târihi'l-Ümem'de Selçuklular (H.430-485/1038-1092), Terc. Ali Sevim, s. 111

¹⁵⁵ Erdoğan Merçil, Kirman Selçukluları, s. 29

alarak, Kavurd'dan önce Rey'den çıkıp Türkmenlere gittiler ve getirdikleri giysi ve paraları onlara dağıttılar.¹⁵⁶ Sultan Melikşah'ın, Türkmenleri yanına çekmesi, Kavurd'un, Türkmenlerden artık destek ve yardım alamayacağı anlamına geliyordu.

Sultan Melikşah'ın beraberinde Türkmen, Türk, gulam ve Araplardan oluşan büyük bir ordu vardı.¹⁵⁷

1.7.4. Sultan Melikşah İle Amcası Kavurd Arasında Savaş (1073)

Sultan melikşah'tan iki gün sonra Hemedan'a gelen Kavurd, Türkmenlerin desteğini kaybetmiş şekilde Melikşah'la karşılaşmak zorunda kaldı. Önce iki tarafın öncü kuvvetleri karşılaştı ve Emir Savtekin'in idaresindeki Melikşah'ın öncü kuvvetleri Kavurd'un öncülerini dağıttı. Asıl ordular 15 Nisan 1073 tarihinde Hemedan yöresinde Kerec hududunda karşılaştılar. Savaşa ilk olarak Kavurd başladı ve Melikşah ordusunun sağ kanadını bozguna uğrattı. Ancak asıl ordular karşısında tutunamayarak kaçmak zorunda kaldı. Sultan Melikşah, Kavurd'un yakalanması için Emir Temirel'i görevlendirdi.¹⁵⁸ Üç gün süren savaşı Sultan Melikşah kazandı ve Kavurd'a ait hazine, silah-hane, elbiseler ve eşyalar ele geçirdi.¹⁵⁹

1.7.5. Kavurd'un Öldürülmesi

Savaştan sonraki gün bir köylü, Sultan Melikşah'a gelip "Amcan ve bir oğlu ile birlikte falan köyde bulunuyor" diye haber verdi.¹⁶⁰ Bunun üzerine Melikşah, ön tarafında haslarından bir kaçı olduğu halde, o köye doğru bizzat harekete geçmiştir. Çok geçmeden Savtekin, Kavurd Bey'i yakalayıp bağladıktan sonra çadırına getirmiştir.¹⁶¹

Kavurd'u yakalayıp getirdiler. Sultan Melikşah, at üzerinde onu karşıladı. Kavurd ise yere eğilip Sultan'ın elini öpmüştür. Sultan ona; "Yorgunluktan halin nice, bu yaptığına utanmıyor musun? Kardeşin için taziyede oturmadın, üzerine atılması için kabrine örtü göndermedin. Halbuki yabancılar onun için matem tuttular. Kardeşi olan sen, onun vasiyetini bir tarafa attın ve ölümü dolayısıyla

¹⁵⁶ Sıbt İbnü'l-Cevzi, s. 188

¹⁵⁷ Sıbt İbnü'l-Cevzi, s. 188

¹⁵⁸ Hasan Akyol-Erol Kara, Selçuklu Tarihi El Kitabı, "Melikşah Dönemi", s.136

¹⁵⁹ Erdoğan Merçil, Kirman Selçukluları, s. 32

¹⁶⁰ Sıbt İbnü'l-Cevzi, s. 188

¹⁶¹ Sıbt İbnü'l-Cevzi, s. 189

şenlikler yaptın sevincini izhar ettin. Lâkin, Tanrı kötü filinin cezasını verdi” dedi. Kavurd, bu sözler üzerine; “ Ben senin üzerine yürümek istemedim. Fakat askerlerin acele gelmem için gece gündüz mektup yazdılar. Ben Allah’ın takdir ettiği ve hakkımda istediği bir iş için geldim” diye cevap vermiştir.¹⁶² Sultan Melikşah amcasının durumundan etkilenmiş, affetmek istemiştir fakat veziri Nizamülmülk buna engel olmuştur. Bunun üzerine Kavurd, Savtekin’in çadırında hapsedilmiştir.¹⁶³

Savaştan zaferle dönen askerler arasında isyan sözleri çıkmaya başladı. “ Biz şöyle bir fetih yaptık, büyük bir orduyu yendik” diyerek iktâ (nân-pâre) larının artırılmasını istediler. Nizamülmülk huzurunda; “ Eğer bizim iktâ ve maaşımız (câmegî) artmazsa, saadet Kavurd’un olsun, “Yaşasın Kavurd“ dediler.¹⁶⁴ Askerlerin bu şekilde istekleri göz önünde bulundurulup, yeni bir isyanın çıkmasını önlemek için Hemedan’da hapsedilen Kavurd, bütün yalvarmalarına karşılık, Sa’düddevele Gevherâyin’e emredilerek boğduruldu (Şaban 465/ Nisan- Mayıs 1073).¹⁶⁵

Kavurd’un öldürülmesi olayında bazı kaynaklar zehirlenerek öldüğünden bahsetmektedir. Nizamülmülk Kavurd’un esaret ıstırabından dolayı, yüzüğündeki zehiri emmek suretiyle ölmüş olduğunu ilan etmiş, bunun üzerine askerler taleplerini tekrarlayamamış ve itaat etmişlerdir.¹⁶⁶

Kavurd’un boğularak öldürülmüş olması ihtimali daha kuvvetlidir. Çünkü Türkler’de hükümdar ailesine mensup şahısların öldürülmesi ilahi menşeli sayılmalarından dolayı mukaddes olan kanlarının dökülmemesi için boğdurma suretiyle olmuştur.¹⁶⁷

Sultan Melikşah, amcası Kavurd’un isyan hareketinin bastırılmasında önemli vazife alan Veziri Nizamülmülk’e hediye ve ihsanlarda bulunarak ıktasını yükseltmiştir.¹⁶⁸ Selçuklu askerleri içinde Kavurd’a yönelenlerin olmasından

¹⁶² Erdoğan Merçil, Kirman Selçukluları, s. 32-33

¹⁶³ İ. Kafesoğlu, Sultan Melikşah Devrinde Büyük Selçuklu İmparatorluğu, s. 23

¹⁶⁴ Reşidü’l- Din Fazlullah, Cami’üt- Tevarih Selçuklu Devleti, Selenge Yayınları, İstanbul 2010, s. 127

¹⁶⁵ İbnü’l- Esîr, İslam Tarihi El- Kâmil Fi’t- Tarih Tercemesi, Hikmet Neşriyat, İstanbul 2008, C VIII, s.267

¹⁶⁶ İ. Kafesoğlu, Sultan Melikşah Devrinde Büyük Selçuklu İmparatorluğu, s.23

¹⁶⁷ Erdoğan Merçil, Kirman Selçukluları, s. 34

¹⁶⁸ Osman G. Özgüdenli, s. 166

dolayı, öldürülmesi isyana sebebiyet vereceği düşüncesiyle, intihar ettiğinin söylenmiş olması muhtemeldir.

1.7.6. Kavurd'un Öldürülmesinden Sonra Kirman Selçuklularının Büyük Selçuklular İle Münasebetleri

Kavurd'un birçok çocuğu vardı. En büyüğü, Sultaşah olmak üzere Emiraşah, Kirmaşah, Turaşah, Merdaşah, Ömer, Hüseyin Nuh ve Davud idi. Kavurd, Sultan Melikşah ile savaşmak için harekete geçtiğinde yerine oğlu Kirmaşah'ı bırakmıştı. Kirmaşah'ın ölümünden sonra ise küçük yaşta olan Hüseyin tahta çıkmıştı. Bu sırada Ömer ve Merdaşah hapsedilmişti. Bu durumda, Kirmaşah, Hüseyin, Ömer ve Merdaşah savaşa katılmadığı görülmektedir.¹⁶⁹

Savaşa katılan çocuklarının akibeti ise şu şekilde gelişmiştir. Kavurd'un öldürülmesinden sonra, Sultan Melikşah, onun çocuklarını toplayıp gözlerine mil çekti. İlk önce, Kavurd'un çocuklarının en büyüğü, zeki ve değerli olan Sultaşah İshak getirildi ve gözlerine mil çekildi daha sonra diğerlerine çekildi. İçlerinde İbrahim Yinal'ın oğlu da buluyordu. Mil çekilirken sultan Melikşah da orada bulunuyordu. Mil çekilen kardeşlerden ikisi öldü, geri kalan Sultaşah ve Emiraşah gözlerine mil çekilmesine rağmen ölmediler.¹⁷⁰

Kavurd'un öldürülmesinden sonra Sultan Melikşah, Kirman ve Umman ülkesini Kavurd'un evlatlarına vermiştir.¹⁷¹ Fakat Sultan Melikşah Kirman'ı sürekli denetimi altında tutmuştur. Bu maksatla Kirman'ı güvendiği emirlerinden Emir Savtekin'in idaresine verdi.¹⁷²

1.7.6.1. Sultaşah (1074-1085)

Kavurd, Sultan Melikşah ile savaşmaya gittiğinde, yerine vekil olarak Kirmaşah'ı bırakmıştı. Babasının ölüm haberi ulaşınca hükümdar oldu, melikliği bir yıl sürdü. Kirmaşah'dan sonra küçük yaştaki kardeşi Hüseyin geçti. Fakat Kavurd'un oğlu Sultaşah Hemedan'da tutuklu bulunduğu haptisten kaçtı ve Kirman

¹⁶⁹ Erdoğan Merçil, Kirman Selçukluları, s. 37

¹⁷⁰ Sıbt İbnü'l-Cevzi, , Miratü'z- Zaman Fi Tarihi'l-Âyân, s.191

¹⁷¹ İ. Kafesoğlu, Sultan Melikşah Devrinde Büyük Selçuklu İmparatorluğu, s.24

¹⁷² Hasan Akyol-Erol Kara, Selçuklu Tarihi El Kitabı, "Melikşah Dönemi", s.136

Selçuklular'ı tahtına oturdu (Eylül- Ekim 1074).¹⁷³ Sultan Melikşah, Sultanaşah ve kardeşlerinin Kirman'a gittiklerini öğrendiği zaman kızmamış, onlara Kirman ve Umman'ı vermiştir.¹⁷⁴ Fakat bir müddet sonra Sultan Melikşah büyük ordusuyla Kirman'a yürüdü. Sebebi kaynaklarda net olarak belirtilmemektedir. Berdesir önüne gelen Sultan Melikşah'a mukavemet edemeyeceğini anlayan Sultanaşah emirlerin aracılığıyla affedildi.¹⁷⁵ Melikşah, Sultanaşah'ı affederek yerinde bırakmış ve itaat edeceği hususunda verdiği sözde durması için yemin ettirmiştir. Melikşah, Berdesir önünde on yedi gün oturduktan sonra ve kızlarından birini de Sultanaşah ile evlendirdikten sonra tekrar İsfahan'a dönmüştür (Haziran/ Temmuz 1080). Sultanaşah, 1085'te hastalanarak ölmüştür. Kaynaklar Sultanaşah'ın on iki yıl saltanat sürdürdüğünü söylemektedir.¹⁷⁶

1.7.6.2. Melik I. Turanaşah (1085-1097)

Melik Sultanaşah'ın geride evlad bırakmadan ölmesi ve Melik Kavurd'un oğullarından hayatta başka kimsenin de kalmaması nedeniyle, Kirman Selçukluları hanedanında verâset hakkı Turanaşah'ın olmuştur. Bu nedenle emirler Turanaşah'ın bulunduğu Bem şehrine giderek onu bulup merkez Berdesir'e getirerek (Ramazan 477/Ocak 1085)'te tahta oturtular.¹⁷⁷ Tahta melik olan Turanaşah'ın annesi Büyük Selçuklu sultanlığına tabi olduğunu belirtmek amacıyla çeşitli hediyelerle Melikşah'ın huzuruna çıkmıştır. Melikşah, ona ikramda bulunup Turanaşah'ı Kirman meliki olarak atamıştır.¹⁷⁸ Melikliği onanan Turanaşah, ülkesi için faaliyetlere başlamıştır.

Turanaşah, Kavurd'un ölümünden sonra kaybedilen Fars bölgesini yeniden almak için faaliyetlere girişti. Sultan Melikşah, Fars eyaletinin idaresini Emir Humartekin'e vermişti (1073). Ancak Emir Humartekin'den sonra Fars eyaletinde karışıklıklar başlamıştı. Turanaşah, Fars'ın bu durumundan faydalanarak bu eyalet üzerine iki sefer düzenlemiştir. Birincisinde başarısız olsa da ikinci seferde Fars'ı

¹⁷³ Erdoğan Merçil, Kirman Selçukluları", *Türkler Ansiklopedisi*, C IV, s. 1242

¹⁷⁴ Ali Sevim, Erdoğan Merçil, Selçuklu Devletleri Tarihi, Ankara 1995, s. 306

¹⁷⁵ Erdoğan Merçil, Kirman Selçukluları", *Türkler Ansiklopedisi*, C IV, s. 1242

¹⁷⁶ Ali Sevim, Erdoğan Merçil, Selçuklu Devletleri Tarihi, TTKB, Ankara 1995, s. 306

¹⁷⁷ Ali Öngül, Selçuklular Tarihi I Büyük Selçuklular, Irak, Kirman ve Suriye Selçukluları, Çamlıca Basım Yayıncılık, İstanbul 2014, s. 367

¹⁷⁸ Ali Sevim, Erdoğan Merçil, Selçuklu Devletleri Tarihi, TTKB, Ankara 1995, s. 307

almayı başarmıştır. Sultan Melikşah, Turanşah'ın Fars üzerindeki hâkimiyetini tanımıştır (1086-1087). Turanşah, döneminde Fars'ın idaresi Şebânkâre büyüklerine bırakılmıştır.¹⁷⁹

Sultan Melikşah'ın ölümünden (1092) sonra eşi Terken Hatun¹⁸⁰, küçük oğlu Mahmud'u tahta çıkarmak için mücadelelere girişmiştir. Terken Hatun bu dönemde Turanşah'ın elinde bulunan Fars'a hâkim olmak istemiştir. Bu maksatla Sultan Melikşah'ın emirlerinden Üner'i bir ordu ile İsfahan'dan Fars'a doğru yola çıkarmıştır. Turanşah, durumu haber alarak bir ordu hazırlayarak Emir Üner'e karşılamak için hazırlık yapmış ayrıca Şebânkâre emirlerinden yardım istemiştir. Bu hazırlık ve yardım sayesinde Emir Üner'i yenmiştir (1094).¹⁸¹

Turanşah, 13 yıllık hükümdarlığının ardından ölmüştür (Ekim- Kasım 1097).¹⁸² Turanşah'ın lakabı kaynaklarda "Melik el-Âdil Muhyiddin İmadüddüvle" şeklinde okunmaktadır. Bulunan iki altın sikkesinde geçen unvanları ise "Fahruddevle ve'd-Din" ve "Muizzü'd-Dünya ve'd-Din"dir.¹⁸³

1.7.6.3. İrañşah (1097-1101)

Melik Turanşah'ın ölümünden sonra bir evladı olan İrañşah (5 Kasım 1097) da Kirman Selçukluları tahtına oturmuştur. İrañşah döneminde Büyük Selçuklu Sultanı Berkyaruk, Emir Üner'i 492(1098-1099) yılında Fars bölgesine tayin etti. Fars'ta ise Melik Turanşah'tan sonra Şebânkâreliler hâkimiyet kurmuşlardı. Onlar Emir Üner'in geldiğini öğrenince Melik İrañşah'tan yardım istediler. İrañşah, Kirman'dan Fars'a gelerek Şebânkârelilerin yardımı ile Emir Üner'i mağlup etmiştir. Emir Üner buradan İsfahan'a kaçmıştır. Fars bölgesi Melik İrañşah devrinde de Kirman Selçuklu Devleti'ne tabi olmuştur.¹⁸⁴ Fars bölgesi stratejik olarak önemli yerde olmasından dolayı Büyük Selçuklular burayı elde tutarak Kirman

¹⁷⁹ Hasan Akyol, s. 203

¹⁸⁰ Türk-İslâm tarihinin ünlü kadınlarından olan Terken (Türkân) Hatun, Karahanlılar soyundan olup Büyük Selçuklu İmparatoru Melikşah'ın eşlerinden biridir. On iki bin kişilik özel bir süvari birliğine sahiptir. Terken Hatun, Melikşah'ın başka eşinden olan Berkyaruk'un tahta çıkmasını engelleyerek dört yaşındaki oğlu Mahmud'u veliht yapmak istemiştir. Bahriye Üçok, İslâm Devletlerinde Türk Nâibeler ve Kadın Hükümdarlar, Bilge Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2011, s. 223

¹⁸¹ Erdoğan Merçil, Kirman Selçukluları, s. 49

¹⁸² Hasan Akyol, s. 204

¹⁸³ Erdoğan Merçil, "Kirman Selçukluları", *DGBİT*, C. VII, s. 243

¹⁸⁴ Ali Öngül, Selçuklular Tarihi 1 Büyük Selçuklular, Irak, Kirman ve Suriye Selçukluları, s. 368

Selçuklularını denetleyeceklerini düşünmüşlerdir. Fakat İrañşah döneminde de Fars Kirman Selçuklularında kalmıştır.

Melik İrañşah, Fars seferinden sonra İsmail adında bir emire bağı Türkler ile mücadeleye başlamıştır. Bu İsmaili Türkleri Batîni değil sünni idiler. İrañşah, bu kişilere karşı iyi halde iken daha sonra davranış değiştirerek onlara karşı harekete geçmiş ve İsmaili Türklerden iki bin kişiyi öldürmüştür. Ayrıca iki bin kişinin de ellerini kestirmiştir.¹⁸⁵

Daha sonra günlerini şarap içmekle geçiren İrañşah, birkaç arkadaşının teşvikiyle Batîni mezhebine girmiştir. Bunun neticesinde halka zulmetmeye başlamış hatta daha ileri giderek kadı ve âlimlerden de öldürtmüştür. İrañşah'ın bu davranışı devlet ileri gelenlerini endişelendirmiştir. İrañşah'ın bu tutumu karşısında Mütedeyyin bir kişi olan Atabeg Nâsırüddeve, halktan kendine destek olacak kişilerden alarak Kirman'dan çıkıp İsfahan'da bulunan Melik Muhammed Tapar'ın yanına gitmiştir. İrañşah, Nâsırüddeve'nin gitmesinden sonra daha rahat davranmaya başlamış, devlet ümerasası ondan nefret etmeye başlamıştır.¹⁸⁶

İrañşah, bu durumu haber aldığı zaman onu geri getirmeleri için iki bin kişilik süvari göndermiştir. Atabeg Nâsırüddeve arkasından gönderilen bu birliği savaş sonunda yenilgiye uğratarak yoluna devam etmiş ve İsfahan'da bulunan Büyük Selçuklu hanedanından Melik Muhammed Tapar'ın yanına gitmiş, Muhammed Tapar ona saygı göstererek “*Sen hükümdarların babasıdır*” demiştir.¹⁸⁷

İrañşah'ın Cuma günü namaz sırasında camide bilginlerden ileri gelenlerini öldürmeyi planladığı anlaşılınca, Şeyhülislam ve devrin kadıları bu durumu önlemek için İrañşah'ın tahttan indirilmesine ve İslam dininden ayrılıp başka mezhebe girdiği için öldürülmesi fikrinde birleştiler. Cuma günü halk verilen fetva ile ayaklandırıldı. İrañşah af istedi ise de kabul edilmedi ve kaçan İrañşah'ı, Türk ordusu komutanı Ferah Kıpçak, Köşki Şirûye denilen bir yerde yakalayarak öldürüp ve kestiği başını Berdesir'e getirmiştir (Ekim 1101).¹⁸⁸

¹⁸⁵ Erdoğan Merçil, Kirman Selçukluları, s. 52

¹⁸⁶ Erdoğan Merçil, “Kirman Selçukluları”, *DGBİT*, C. VII, s. 243

¹⁸⁷ Erdoğan Merçil, Kirman Selçukluları, s. 53

¹⁸⁸ Ali Sevim, Erdoğan Merçil, Selçuklu Devletleri Tarihi, Ankara 1995, s. 308-309

1.7.6.4. Arslanşah (1101-1142)

İranşah, tahtta olduğu sırada kendisine hanedandan rakip olabilecek kişileri izleterek kılıçla veya zehirleyerek öldürmüştür. İranşah'ın ölümünden sonra Kavurd soyundan Kirman Selçukluları tahtına çıkacak kimse kalmadığı düşünülmüştür. Ancak Kirmanşah'ın oğlu Arslanşah bu takipten kaçıp kurtulmayı başarmıştı. İranşah'ın öldürülmesinden sonra emirler ve kadılar, onun Kûy-ı Gebran mahallesinde yaşadığını öğrendiler ve onu 16 Kasım 1101'de Kirman Selçuklu tahtına oturtular.¹⁸⁹

Kirman Selçukluları Fars bölgesine hâkim olmalarına rağmen bölge ile gereği gibi ilgilenmemişlerdir. Bu sebeple Şebânkârelilerin Fars bölgesindeki etkinliği artmaya başlamıştır. Emir Çavlı Sakavu'nun Sultan Muhammed Tapar tarafından Fars valiliğine tayin edilmesi (1108-1109) ve Çavlı'nın Şebânkâreleri itaat altına almak için amansız bir mücadeleye girmesi bölgedeki Kirman Selçuklularını tehlikeye atmıştır. Atabeg Çavlı'nın önünden kaçan Şebânkâre emirleri Arslanşah'a sığındılar. Çavlı, Şebânkâre emirlerini yakalamak için Kirman'a bir sefer düzenledi ve Furg kalesini kuşattı. Melik Arslanşah, idaresindeki Kirman ordusu Atabeg Çavlı'ya burada ani bir baskın yaparak mağlup etmiştir (1115). Baskınla askerlerinin birçoğunu kaybeden Çavlı, kaçmak zorunda kalmıştır. Arslanşah barış yanlısı olduğunu göstermek için esirleri serbest bırakmıştır.¹⁹⁰

Çavlı'nın ikinci bir sefer düşünmesi üzerine Melik Arslanşah, Bağdad'da bulunan Sultan Muhammed Tapar'a elçi göndererek, Atabeg Çavlı'nın Kirman üzerine yapacağı seferin engellenmesini istemiştir. Sultan Muhammed Tapar, onun bu isteğini kabul etmekle beraber Atabeg Çavlı'nın bu hususta rızasının alınmasını ve Furg'un ona teslim edilmemesi gerektiğini bildirmiştir. Kirman elçisi Temmuz-Ağustos 1116'da geri döndüğünde Atabeg Çavlı ölmüştür. Sultan Muhammed Tapar, onun ölüm haberini aldığı zaman Melik Arslanşah'ın Fars'ı ele geçirmesinden korkarak Bağdad'dan Isfahan'a dönmüştür.¹⁹¹

¹⁸⁹ Erdoğan Merçil, "Kirman Selçukluları", *DGBİT*, C. VII, s. 244

¹⁹⁰ Hasan Akyol, s. 205

¹⁹¹ Erdoğan Merçil, Kirman Selçukluları, s. 58

Kirman Selçuklularında Kavurd'dan sonra Büyük Selçuklularına karşı bir isyan hareketi olmamış fakat Kirman Selçuklularını bir denetim altında tutmaya çalışmak istemişlerdir. Bunu da Fars'ı ele geçirerek yapmak istemişlerdir. Bu olayda da Sultan Muhammed Tapar'ın Arslanşah'ın gönderdiği elçiye verdiği cevapta hem Arslanşah'ı harekete sevk edecek sözlerde bulunmamış hemde Atabeg Çavlı'yı geri çekmek istemediği görülmektedir. Fakat Atabeg Çavlı'nın ölmesi üzerine Sultan Muhammed Tapar'ın, Arslanşah'ın Fars'ı alacağından çekinerek geri çekildiği görülmektedir.

Melik Arslanşah'ın barış ve güveni sağlaması, bu devrede Kirman'ın siyasi mülteciler ve askeri yardım arayanlar için sığınak olmuştur. Gazneli tahtını ele geçirmek isteyen Behramşah da yardım istemiştir. Gazneli sultanı III. Mesud'un ölümünden sonra Arslanşah sultan olmuş, ancak kardeşi Behramşah taht mücadelesine girerek Arslanşah ile savaşmıştır. Bu savaştan mağlup ayrılarak önce Sistan'a sonra da Kirman'a kaçmıştır. Melik Arslanşah, Behramşah'ı çok iyi karşılamıştır.¹⁹² Ancak yardım hususunda Başka bir meliki Sencer'i tavsiye etmiş ve *"Sultan-ı Azam Sencer hükümdar olduğuna göre, benim sana asker vermem doğru değildir, nitekim sana mali bakımdan yardım hususunda hiçbir kısıntı yapmadım"* demiştir.¹⁹³

Bu olayda Melik Arslanşah'ın muhtemelen Melik Sencer'e tabi olduğu anlaşılmaktadır. Sencer bu sırada sultan değil melik idi. Fakat sultanlığı sırasında kazanmış olduğu büyük ihtişam ve kudret tarihçiler üzerinde bıraktığı etkiden dolayı onun meliklik devresinde de sultan unvanıyla anılmasına sebep olmuştur. Nitekim o sırada Büyük Selçuklu Sultanı Muhammed Tapar (1105-1118) idi. Melik Arslanşah'ın Muhammed Tapar'dan yardım istemeyip Melik Sencer'den yardım istemesi ona tabi olduğunu göstermektedir. Ayrıca Sencer'e yardım için başvurmanın diğer bir nedeni ise Gazne Devleti'nin bulunduğu bölgenin Muhammed Tapar'dan daha çok Horasan'da hüküm süren Sencer'in hâkimiyetinde olmasıdır.¹⁹⁴

Melik Arslanşah'ın tabiliği Sencer sultan olduktan sonra da devam etmiştir. Sadre'ed-Din Huseynî, Sencer'e tabi ülkeler arasında Kirman'ı da zikretmektedir.

¹⁹² Ali Sevim, Erdoğan Merçil, Selçuklu Devletleri Tarihi, TTKB, Ankara 1995, s. 310-311

¹⁹³ Erdoğan Merçil, Kirman Selçukluları, s. 58

¹⁹⁴ Erdoğan Merçil, Kirman Selçukluları, s. 59

Sultan Sencer'in saltanat devri(1118-1155), Kirman Selçuklularından Arslanşah (1101-1142)ve Mugîs ed-Din I. Muhammed (1142-1156)'ın melikliği zamanına rastlamaktadır. Aynı tarihçiye göre ona tabi ülkelerde Sencer adına paralar basılmıştır. Her ne kadar Kirman'da bu basılan paralar bulunmadıysa da bu durum tabilik işaretidir.¹⁹⁵

Arslanşah büyük Selçuklular ile evlilik yoluyla da münasebette bulunmuştur.

Melik Arslanşah doğuda Sencer'e tabi olmasının yanında Irak'taki Selçuklular ile iyi ilişkiler kurmuştur. Irak Selçuklularından Sultan Mesud, Bağdad'da Kirman Selçuklularından bir kız ile evlenmiştir. Kirman Meliki Arslanşah da Sultan Muhammed Tapar'ın kızı ile evlenmiştir (1138).¹⁹⁶ Kaynaklarda bu evlilik hakkında farklı bilgiler mevcuttur.

Hasan b. Şihâb'ed-Din Yezdi, manzum Tevârih-i Âl-i Selçuktan nakl ederek bu evlilik hakkında etraflı bilgi vermiş ve Arslanşah'ın Sultan Muhammed Tapar'ın kızı ile evlendiğinden bahsetmektedir. Hatta bu kızı istemek için Yezd Emiri olarak görünen Ali Feramuz'u görevlendirmiştir. Emir Ali beraberinde çok değerli hediyeler, 200 Türk ve Hindli köle, 200 Türk ve Hindli cariye, 1200 at ve katır, çeşitli kumaşlar ve kokular olduğu halde Isfahan'a gitmiştir. Sultan bu hediyelerden çok memnun kalmış ve aynı ölçüde karşılık vermiştir. Arslanşah'ın da arzusu kabul edilmiş ve gelin büyük merasimle Kirman' getirilmiştir.¹⁹⁷

Melik arslanşah'ın yaşının yetmişin üzerinde olması dolayısıyla iş göremez olması, oğlu Muhammed'in saltanat için harekete geçmesine neden olmuş, babasının sağlık durumunu bahane ederek onu Kale-i Kûh'a gönderip hapsedirdi ve kendisi Kirman tahtına oturdu (1142). Arslanşah, bu kalede üç yıl yaşadıktan sonra ölmüştür.¹⁹⁸

1.7.6.5. Muhammed B. Arslanşah (1142-1156)

Melik Muhammed tahta çıktığı zaman kendine rakip olabilecek kardeşlerini bertaraf etmiştir.

¹⁹⁵ Erdoğan Merçil, Kirman Selçukluları, s. 59

¹⁹⁶ Erdoğan Merçil, "Kirman Selçukluları", *DGBİT*, C. VII, s. 245

¹⁹⁷ Erdoğan Merçil, Kirman Selçukluları, s. 61-62

¹⁹⁸ Hasan Akyol, s. 205

Muhammed, melikliğinin ilk yıllarında babası gibi Sultan Sencer'e tabi kalmıştır. Ancak Sencer'in 1153'te Oğuzlar'a esir düşmesinden sonra, muhtemelen Irak Selçuklularından II. Muhammed'e bağlılığını bildirmiş ve onunla iyi ilişkilerini devam ettirmiştir.¹⁹⁹

Arslanşah döneminde Sultan Sencer adına basılan paraların, Arslanşah'tan sonra da, Melik Muhammed döneminde de olması Sultan Sencer'in vassalı olduğunu göstermektedir.²⁰⁰

Daha önceden Kirman Selçuklularının hâkim olduğu komşu ülke Fars'ta Salgurlu hâkimiyeti başlamıştır.²⁰¹ Atabeg Sungur ile Melik Muhammed b. Arslanşah arasında samimi bir dostluk oluşmuştur. Gerek Atabeg Sungur gerekse Melik Muhammed, kendi ülkeleri ile yetinmekte ve komşusuna taaruzdan uzak durmaktadır.²⁰²

Melik Muhammed yaklaşık 14 yıl saltanat sürdükten sonra 27 Haziran 1156'da vefat etmiştir. Lakabı "Ebu'l-Fevaris Mugîsü'd-Dünya ve'd-Din" dir.²⁰³

Melik Muhammed'den sonra Kirman tahtına oğlu Tuğrulşah (1156-1170) oturmuştur. O da, tahta çıktıktan sonra taht için mücadele edecek kardeşlerini bertaraf etmiştir. Melik Tuğrulşah dönemi atabeglerin ön plana çıkmaya ve iktidar üzerinde etkili olmaya başladıkları dönem olmuştur.

1170'te vefat eden Tuğrulşah, geride dört çocuk bırakmıştır. Bunlar: Arslanşah, Behramşah, Turanşah ve Terkanşah'tır. Tuğrulşah'ın oğulları saltanat için birbirleriyle mücadele etmişler ve Kirman Selçuklularında fetret devri başlamıştır.²⁰⁴

Bu dönemden itibaren melikler sürekli Kirman Selçukluları tahtına oturabilmek için birbirleri ile mücadele içine girmişlerdir. Bu mücadelede başarılı olabilmek için yakın devlet ve atabeglerden yardım istemişlerdir. Melikler, Irak Selçukluları, Fars Atabegi Salgurlular, Horasan Hâkiminden, Bem ve Yezd'den

¹⁹⁹ Ali Öngül, Selçuklular Tarihi I Büyük Selçuklular, Irak, Kirman ve Suriye Selçukluları, s. 373

²⁰⁰ Erdoğan Merçil, Kirman Selçukluları, s. 60

²⁰¹ Hasan Akyol, s. 206

²⁰² Erdoğan Merçil, Fars Atabegleri Salgurlular, TTTB, Ankara 1975, s. 36

²⁰³ Ali Öngül, Selçuklular Tarihi I Büyük Selçuklular, Irak, Kirman ve Suriye Selçukluları, s. 373

²⁰⁴ Hasan Akyol, s. 207

askeri yardım ve destek alarak tahta oturmuşlardır. Bazı melikler kısa aralıklarla tekrar tahta çıkmıştır.

II. Arslanşah, Behramşah ve diğer kardeşler arasındaki taht mücadelesinde, Arslanşah, Irak Selçuklularına yardım almak için gitmiştir.

II. Arslanşah, Cîruft önünde Behramşah karşısında mağlup olduktan sonra, yardım istemek için üzere Hemedan'da bulunan Irak Selçuklularından adaşı Sultan Arslanşah'ın yanına gitmiştir. Bu haberi alan Behramşah'da Horasan'da bulunan Müeyyed Ayaba'ya durumu bildirerek yardım istemiştir. Fakat Horasan hâkimi Müeyyed Ayaba, Irak Selçuklu sultanı ile savaşmanın kötü olacağını düşünerek yardımcı kuvvet göndermiyordu. “*Kirman geniş bir ülkedir, iki padişahın idare etmesi mümkündür*” diyerek Behramşah'a nasihatta bulundular. Melik Behramşah, bu nasihatı kabul etmiştir. Yapılan görüşmeler sonunda iki meliğin kendi yönetecekleri bölgeleri belirlemişlerdir. Böylece Kirman üzerinde ikili bir meliklik idaresi başlamıştır.²⁰⁵

II. Arslanşah ile Behramşah'ın ortak melikliği 1175 yılına kadar sürmüştür. Devletin büyük bölümüne hâkim olan Arslanşah tahta geçmesindeki yardımlarından dolayı Irak Selçuklularına tabi olmuştur.²⁰⁶

Kirman Selçuklularında 1175'teki ortak meliklikten sonra, yine taht mücadelesini kazanan tahta oturmuştur. Behramşah (Mayıs-Ağustos 1175)'te üçüncü defa melik olarak tahta çıkmıştır

Melik Behramşah, istiska (su toplaması) hastalığından Ağustos 1175'te erken yaşta ölmüştür. Onun gümüş sikkelerdeki lakabı, “el-Melik es-Sultan Ebû Mansûr” şeklinde geçmektedir.²⁰⁷

Behramşah'tan sonra II. Muhammedşah melik olmuştur (1175). Fakat taht mücadelesinden dolayı tahtta oturması kısa sürmüş ve II. Arslanşah üçüncü defa Kirman Selçukluları tahtına oturmuştur (Aralık-1175-Mart 1177). Tahta çıktıktan sonra Turanşah ile taht için mücadeleye girişmiştir.

²⁰⁵ Erdoğan Merçil, “Kirman Selçukluları”, *DGBİT*, C. VII, s. 252-253

²⁰⁶ Hasan Akyol, s. 209

²⁰⁷ Ali Öngül, *Selçuklular Tarihi I Büyük Selçuklular, Irak, Kirman ve Suriye Selçukluları*, s. 381

Salgurluların desteğini alan Turanşah, maiyeti ile birlikte Cîruft önlerine geldi (3 Mart 1177). İki taraf arasında yapılan savaşta Melik Arslanşah'a bir ok isabet edince ordusu dağılmıştır. II. Arslanşah, aldığı ok yarısından ölmüştür.²⁰⁸

Böylece II. Turanşah, uzun zamandır özlemini çektiği Kirman Selçukluları tahtına tek başına sahip olmuştur (1177-1183).²⁰⁹

Kirman Selçuklu meliklerinin uzun süren taht mücadeleleri, atabeglerin yönetim üzerindeki baskıları neticesinde devlet çok zayıf duruma düşerek yıkılma sürecine geçmiştir. Kirman Selçukluları yıkılışının diğer bir sebebi olan Oğuz tehlikesi ise çok yaklaşmıştır.

Oğuz beylerinden Melik Dinar, Mevr ve Serahs şehirlerine hâkimdi. Harezmşahlar Devletinden Sultanşah'ın buraları ele geçirmesi ile Oğuzlar dağıldılar. Bu dağılan Oğuzlar Fars ve Kirman bölgesine gittiler. Kirman'a göç eden Oğuzlar, Kirman Selçuklu Devletinin zayıf ve istikrarsız yönetiminden yararlanarak bu bölgeye hâkim olmuşlardır.²¹⁰

Melik Turanşah, saltanatının sonları Oğuzlarla mücadeleyle geçmiştir. Ancak Oğuzları Kirman bölgesinden çıkarmaya muvaffak olamamıştır. Turanşah'ın melikliği 1183 yılında Zâfir Muhammed Emirek tarafından öldürülmesi ile son bulmuştur.²¹¹

Zâfir Muhammed Emirek, Melik II. Turanşah'ı öldürdükten sonra II. Muhammedşah'ı hapsedilmiş olduğu Berdesir kalesinden çıkararak tahta oturtmuştur (1183-1189).²¹² Melik Muhammedşah'ın ikinci melikliği olarak tahta çıkmıştır.

Oğuz beylerinden Melik Dinar'ın Bem şehri üzerine yürüyerek Bem velisi Sâbıkeddin Ali Sehl'i itaat altına aldıktan sonra Hâbis şehrini ve Râver bölgesindeki bazı kaleleri ele geçirdi. Melik Muhammedşah yardım istemek için Irak'a gittiğinde

²⁰⁸ Hasan Akyol, s. 210

²⁰⁹ Ali Sevim, Erdoğan Merçil, Selçuklu Devletleri Tarihi, TTKB, Ankara 1995, s. 323

²¹⁰ Ali Sevim, Erdoğan Merçil, Selçuklu Devletleri Tarihi, TTKB, Ankara 1995, s. 326

²¹¹ Hasan Akyol, s. 211

²¹² Erdoğan Merçil, Kirman Selçukluları, s. 124

Atabeg Kudbeddin vefat etmiştir (22 Kasım 1186). Melik Dinar başkent Berdesir üzerine yürüyerek burasını da hâkimiyeti altına almıştır.²¹³

Melik II. Muhammedşah, yardım istemek için gittiği Irak'ta Sultan III. Tuğrul ve Atabeg Kızıl Arslan Osman'dan umduğunu bulamamıştır. Onlar, Melik Muhammedşah'ı Atabeg Zengi'nin oğulları ile beraber Fars'a yollamışlardır. Ancak Salgurlu Atabegi Tekle'de yardım hususunda istekli olmamıştır. Hiçbir şekilde destek görmeyen Muhammedşah, tekrar Kirman sınırına doğru ilerlemiştir.²¹⁴

Melik Dinar 584/585 kışı ortasında (1188-1189) kendisi için tehlikeli gördüğü Melik Muhammedşah'ın bulunduğu Bem üzerine yürümüştür. Bu sefer sonucu Bem hâkimi Sâbık Ali ile anlaşmış ve bundan sonra Melik II. Muhammedşah Kirman'ı terk etmiştir. Bu da tarih olarak kış mevsimi ortası yani Ocak 1189 olmaktadır. Melik Muhammedşah'ın Kirman'ı terk etmesiyle Kirman Selçuklu Devleti belirtilen tarihte son bulmuştur.²¹⁵

²¹³ Hasan Akyol, s. 212

²¹⁴ Ali Öngül, Selçuklular Tarihi I Büyük Selçuklular, Irak, Kirman ve Suriye Selçukluları, s. 397

²¹⁵ Erdoğan Merçil, Kirman Selçukluları, s. 139

İKİNCİ BÖLÜM

KIRMAN SELÇUKLULARININ BÖLGEDEKİ SELÇUKLULAR; SURİYE, IRAK, HORASAN VE MUSUL MELİKLİKLERİ İLE OLAN MÜNASEBETLERİ

2.1. Büyük Selçuklu Devletinde Fetret Devri (1092-1117)

Sultan Melikşah'ın 20 Kasım 1092'de vefat etmesinden sonra Büyük Selçuklu Devleti otorite zaafına uğramaya başladı. Veraset kavgaları başladı.

Kurulduğu andan itibaren batı yönünde genişleme siyaseti izleyen Büyük Selçuklu Devleti, Tuğrul Bey'den başlamak üzere Alp Arslan ve Melikşah dönemlerinde İran'ın batısından Mısır sınırlarına, Kafkaslar'dan Arap Yarımadası'na kadar yayılarak bu alandaki hedeflerinin büyük bir kısmını gerçekleştirdi. Bu büyük gelişmeler Sultan Melikşah'ın 1092'deki ölümü ile birlikte sona erdi ve devlet kendisini büyük bir iktidar mücadelesi içinde buldu. On yılı aşkın bir süre devam eden savaşlar sonucu batı yönündeki fetihler durduğu gibi buradaki topraklar da kaderine terkedildi.²¹⁶

Sultan Melikşah'tan bir ay kadar önce 14 Ekim 1092'de, devletin yaklaşık otuz senedir vezirliğini yapan Siyasetname sahibi Nizamülmülk'ün de İsfahan-Bağdat yolunda İsmaili bir fedai tarafından öldürülmesi, Selçuklu aile fertleri arasında bir türlü önü alınamayan iktidar mücadeleleri başladı. Büyük Selçuklu Devleti durakladı, sonra da parçalanmaya yüz tuttu.²¹⁷ Daha Sultan Melikşah ölmeden Terken Hatun'un, dört yaşındaki oğlu Mahmut'u veliaht yapmak istemesiyle veraset savaşları başlamış gözükmektedir.

Sultan Melikşah'ın ölümü ile başlayan saltanat mücadelesinde Şam Meliki Tâcüd-devle Tutuş hemen saltanatını ilan etmişti. Fakat Terken Hatun, oğlu Mahmut'u veliaht yapmak için bütün kuvvetleri seferber etmişti. Pek çok devlet adamı ve kumandanı kendi tarafına çeken Terken hatun, hazineden para dağıtarak

²¹⁶ Hüseyin Kayhan, "Irak Selçukluları" Maddesi, *Genel Türk Tarihi 3*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 195

²¹⁷ H. Akyol, E. Kaya, *Selçuklu Tarihi El Kitabı*, s. 144

ordu mensuplarını yanına çekiyordu.²¹⁸ Diğer tarafta Rey’de veliaht Berkyaruk sultan ilan edildi. Berkyaruk, sultanlığını İslam âleminde meşru kılmak maksadı ile Ocak 1094’te Bağdat’a gelerek halifeden adına hutbe okutulmasını istedi. Halife el-Muktedî Biemrillah adına hutbe okuttu.²¹⁹ Beryaruk sultanlığı sırasında Selçuklu Devleti’nin dağılmasını önlemek ve bir arada tutmak için mücadelelerde bulunmuştur. Daha küçük yaşında mücadeleye atılmak zorunda kalan Rükne’-d-Din Abu’l Muzaffar Beryaruk meşakkatlar içinde hastalandı ve henüz 26-27 yaşlarında iken öldü (1104). Yerine geçen oğlu II. Melikşah geçti. Muhammed Tapar, kardeşi Berkyaruk’ın öldüğünü Musul’u kuşattığı sırada öğrenmiştir. Musul hâkimiyetini sağladıktan sonra yanındaki Sökmen el-Kutbî, Çökürmüş ve bazı emirlerle beraber Bağdat’a gitmiştir. Muhammed Tapar’ın harekete geçtiğini öğrenen II. Melikşah tarafında olan emir Ayaz’da Bağdat dışında ordugâh kurmuştur. Fakat barışmak veya muhalefet etme konusunda emir Ayaz kararsız davranmıştır. Diğer yandan Muhammed Tapar, 10 Şubat 1105’te Bağdat’a gelerek şehrin batı tarafında konaklamış ve adına hutbe okutmuştur. Şehrin doğu tarafında ise II. Melikşah adına hutbe okutuluyordu. Emir Ayaz, ise savaştan vazgeçmiş ve Muhammed Tapar’dan affını isteyerek itaatini bildirmiştir.²²⁰ II. Melikşah’ı hızlı bir şekilde tahttan indiren Muhammed Tapar Selçuklu sultanı olmuştur (1105).²²¹

2.1.1. Sultan Sencer Dönemi (1119-1157) Ve Horasan Selçukluları

Horasan, hür “güneş” ile ösân “doğan” kelimelerinden oluşan. “doğan güneş” memleketi manasına gelmektedir. İran’ın doğusundaki bu geniş arazi Amuderya (Ceyhun)’nın güneyinde ve Hindu-kuş’un kuzeyindeki memleketleri ihtiva eden bir bölgedir. Siyasi bakımdan Maveraünnehr ile Sicistan’ı da hudutları içine almıştır.²²²

Büyük Selçuklular’ın Sultanı Melikşah döneminde Horasan diyarının şehirleri asayiş ve sükûnet içinde olup yolları emniyet içinde olmuştur.²²³

²¹⁸ Osman Turan, Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti, s. 225-226

²¹⁹ Coşkun Alptekin, “Büyük Selçuklular”, *DGBİT*, C VII, s. 146

²²⁰ Ali Sevim, Erdoğan Merçil, Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset, Teşkilat ve Kültür, Anlara 2014, s. 220-221

²²¹ İ. Kafesoğlu, Selçuklular ve Selçuklu Tarihi Üzerine Araştırmalar, Ötüken Neşriyat, İstanbul-Eylül 2014, s. 48

²²² Clément Huart, “Horasan Maddesi”, *İA*, C V-1, İstanbul 1978, s. 560

²²³ Kıvameddin Burslan, Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1999, s. 233

Sultan Melikşah'ın 1092'de öldürülmesinden sonra oğlu Berkyaruk, en kuvvetli rakiplerini bertaraf etmekle beraber amcası Arslan Argun Horasan hâkimi olmuştu. Fakat Sultan ona karşı diğer amcası Börübars'ı destekledi. Arslan Argun, Börübars'ı öldürdü. Bu durumda Berkyaruk, bütün şark ülkelerine hâkim olan ve saltanatını ilan eden Arslan Argun üzerine sefer yapmaya karar verdi.²²⁴

Melik Sencer'in ağabeyi Berkyaruk, Horasan'da istiklalini ilan eden amcası Arslan Argun'a karşı Sencer'i görevlendirdi. Fakat Arslan Argun'un kölesi tarafından 1097'de öldürülünce, Sencer geri dönmüştür.²²⁵

Melik Sencer'in isyan hareketine girişmeden geri dönmesi Sultan Berkyaruk'u memnun etmiş ve güvenini kazanmasına sebep olmuştur.

Sultan Berkyaruk, kardeşi Sencer'e güvenmesi sonucunda, onu Horasan meliki tayin ederek, Belh havalisini Gazne sınırına kadar ona tevdi etti (1097).²²⁶ Merv merkez olarak Horasan meliki olan Sencer'e, Emir Kamaç'ta atabeg olarak tayin edilmiştir.²²⁷

Sultan Berkyaruk'un saltanatı sırasında kardeşi Muhammed Tapar da taht için isyan ederek harekete girişmiştir.

Sultan Melikşah'ın oğullarından biri olan Muhammed Tapar, Sencer ile öz kardeş olup, anneleri Seferiyye Hatundur. Berkyaruk, 1093 yılında Bağdat'a giderken Muhammed Tapar da onun yanındaydı. Sultan, Gence ve çevresini Muhammed Tapar'a ikta edip melik unvanı verdi ayrıca Kutluğ Tekin de atabeg olarak atanmıştır.²²⁸

Muhammed Tapar, merkezi otoriteye karşı 1099'da isyan etmiştir. Horasan Melik'i Sencer'de öz kardeşi Muhammed Tapar'ın yanında yer almıştır. Bu durumda Melik Sencer de bu taht mücadelesi içinde bulunmuştur.

²²⁴ Osman Turan, Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti, s. 227

²²⁵ Coşkun Alptekin, "Büyük Selçuklular", *DGBİT*, C VII, s. 171; Kıvameddin Burslan, Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi, s. 235

²²⁶ İ. Kafesoğlu, Selçuklular Ve Selçuklu Tarihi Üzerine Araştırmalar, s. 47

²²⁷ Cevdet Yakupoğlu, "Sultan Sancar Devri", Selçuklu Tarihi El Kitabı, Grafiker Yayınları 2014, s. 153

²²⁸ Ali Sevim, Erdoğan Merçil, Selçuklu Devletleri Tarihi, Ankara 1995, s. 157

İki taraf 1101'de Nihâvent yakınlarında karşılaştılar fakat bazı devlet adamları ve ilim adamları sayesinde savaş olmamıştır. İki taraf arasında yapılan anlaşmaya göre Tapar, yine Gence Meliki sıfatıyla Selçuklu ülkesinin batı bölgesini yönetecek, kapısında üç nevbet çalınacak ve Sultan Berkyaruk'a bağlı olacaktı.²²⁹ Bu anlaşmadan sonra Bağdad, İsfahan ve bütün Irak'ta ve diğer Selçuklu hâkimiyetindeki yerlerde Berkyaruk adına hutbe okundu.²³⁰ Melik Sencer, bu uzlaşmadan sonra meliklik merkezi Mevr'e dönmüştür.²³¹

Selçuklu tahtına çıkan Muhammed Tapar döneminde (1105-1118) önceden olduğu gibi ülkenin doğu vilayetlerinin yönetimi yine Melik Sencer'e bırakılmıştır. Muhammed Tapar ise, merkezde ve batıda Haçlılarla, Gürcülerle, iç isyanlarla ve Bâtinilerle mücadele ederken, Melik Sencer ise doğuda Karahanlılar ve Gaznelilere karşı Selçuklu hudutlarını muhafaza etmiştir.²³²

2.1.2. Kirman Selçuklularının Horasan Selçukluları İle Münasebetleri

Kirman tahtında oturan Melik Arslanşah (1101-1142) zamanında, Kirman'a barış ve güven hâkimdi. Bu dönemde Kirman siyasi ve askeri olarak yardım isteyenler için bir sığınak olmuştu. Yardım isteyenlerden biri Gazneli tahtını ele geçirmek isteyen Behramşah'dı.²³³

Gazneli sultanı III. Mesut'un ölümünden sonra Arslanşah sultan olmuş fakat kardeşi Behramşah da tahta oturmak için harekete geçince iki taraf arasında savaş meydana gelmiştir. Bu savaşta Behramşah'ın yenilmesi üzerine önce Sistan'a daha sonra da yardım istemek için Kirman'a gitmiştir.²³⁴ Kirman'a gelen Behramşah'ı, Arslanşah çok iyi karşılamış ve ona birçok hediyeler ikram etmiştir. Ancak yardım hususunda Horasan Meliki Sencer'i tavsiye etmiş ve "*Sultan-ı Âzam Sencer hükümdar olduğuna göre benim sana asker vermem doğru değildir, nitekim sana mali bakımdan yardım hususunda hiçbir kısıntı yapmadım*" demiştir. Sonra emirlerinden birini Behramşah'ın yanına vererek Melik Sencer'in yanına

²²⁹ Cevdet Yakupoğlu, "Sultan Sancar Devri", Selçuklu Tarihi El Kitabı, s. 154

²³⁰ K. Burslan, Irak Ve Horasan Selçukluları Tarihi, s. 237

²³¹ Cevdet Yakupoğlu, "Sultan Sancar Devri", Selçuklu Tarihi El Kitabı, s. 154

²³² Cevdet Yakupoğlu, "Sultan Sancar Devri", Selçuklu Tarihi El Kitabı, s. 154

²³³ Erdoğan Merçil, Kirman Selçukluları, s. 58

²³⁴ Ali Sevim, Erdoğan Merçil, Selçuklu Devletleri Tarihi, Ankara 2014, s. 385

göndermiştir.²³⁵ Melik Sencer'in yanına giden Behramşah, ondan yardım etmesini istedi ve Gazne tahtına oturan kardeşine düşmanlık etmiştir. Sencer, bu isteğini kabul etti ve yardım edeceğini söyledi.²³⁶ Nitekim Sencer, Arslanşah'ı mağlup ederek 25 Şubat 1117 Gazne'ye girmiş ve Behramşah'ı Gazne tahtına oturtmuştur.²³⁷

Bu olaydan Kirman Meliki Arslanşah'ın, Horasan Meliki Sencer'e tabi olduğu anlaşılmaktadır. Bu sırada Büyük Selçuklu tahtında Muhammed Tapar (1105-1118) oturuyordu. Melik Arslanşah, Sultan Muhammed Tapar'dan değil de Melik Sencer'den yardım istemesi ona tabi olduğunu göstermektedir. Melik Arslanşah, Sencer sultan olduktan sonra da tabiiyeti devam etmiştir.²³⁸

Kirman Meliki Arslanşah'dan sonra tahta oturan oğlu Muhammed (1142-1156) melikliğinin ilk zamanlarında babası gibi Sultan Sencer'e tabi olmuştur. Fakat Sultan Sencer'in Oğuzlar'a esir düşmesinden (1153) sonra olasılıkla Irak Selçuklu Sultanı II. Muhammed'e tabi olmuştur.²³⁹

Sultan Muhammed Tapar'ın ölümü (1118) üzerine Horasan meliki olan Sencer sultanlığını ilan etmiştir. Sultan Sencer 21 yıl (1097-1118) meliklik, 39 yıl (1118-1157) da sultan olarak Mevr'de 60 yıl Selçuklu tahtında en uzun hüküm süren son Büyük Selçuklu hükümdarıdır.²⁴⁰

Sultan Sencer'in esir düşmesinden (1153) sonra Irak Selçuklularına tabi olan Kirman Selçukluları, Horasan ile münasebetlerinde ise Horasan Hâkimi emir Müeyyed Ayaba ile devam etmiştir. Müeyyed Ayaba Sultan Sencer'den sonra Nişapur'u zaptederek yönetimi ele almıştır.²⁴¹

Kirman melikleri tahta oturmak için birbirleri ile mücadele içine girmişlerdir. Behramşah, II. Arslanşah ve Turanşah bu mücadelede kendilerine yakın olan devlet ve atabeglerden yardım istemişlerdir.

Kirman tahtına oturan Behramşah'ın (1170) karşısına kardeşi Turanşah çıkmıştır. Taht için mücadele eden Turanşah, Fars'a giderek Salgurlu atabeği

²³⁵ Erdoğan Merçil, Kirman Selçukluları, s. 58

²³⁶ Kıvameddin Burslan, Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi, s. 238

²³⁷ Erdoğan Merçil, Kirman Selçukluları, s. 58

²³⁸ Erdoğan Merçil, Kirman Selçukluları, s. 59

²³⁹ Ali Sevim, Erdoğan Merçil, Selçuklu Devletleri Tarihi, Ankara 2014, s. 386

²⁴⁰ Osman Turan, Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti, s. 234

²⁴¹ Kıvameddin Burslan, Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi, s. 254

Zengiden yardım istemiştir. Atabeg Zengi ona ikramda bulunmuş ve emrine ordu vererek Kirman'a göndermiştir. Bu durum karşısında Behramşah, atabegi Müeyyidüddin Reyhan ve birkaç emiri alarak Berdesir'den ayrılıp Horasan'a kaçmıştır. Horasan hâkimi Müeyyed Ayaba'nın yanına giderek ondan yardım talep etmiştir. Böylece Behramşah'ın melikliği üç ay kadar sürmüştür. Salgurlu ordusundan yardım alarak Kirman'a dönen Turanşah, karşısında II. Arslanşah'ı bulmuştur. İki taraf arasında yapılan mücadele sonunda II. Arslanşah tek başına Kirman tahtına oturmuştur (1170). Böylece Kirman, kısa zaman içinde üç melik görmüş oldu.²⁴²

II. Arslanşah tahta oturduktan sonra beş-altı ay sorunsuz geçmiştir. Fakat diğer melikler yine taht iddiasından vazgeçmemişlerdir. Turanşah Salgurlu atabegi Zengi'den yardım alarak Kirman'a doğru yönelmiştir. İki taraf arasında meydana gelen savaş sonunda Turanşah yenilerek Şiraz'a kaçmıştır. Fakat Arslanşah ordusunun çoğunu da veba salgını ile kaybetmiştir. Diğer taraftan Behramşah ise Horasan Hâkimi Müeyyed Ayaba'nın yanına çeşitli hediyelerle gitmiştir. Müeyyed Ayaba, Behramşah'a en iyi emirlerini vererek Kirman'a göndermiştir. İki taraf Kumadin ovasında karşılaşmışlar ve II. Arslanşah yenilerek Irak Selçuklularının yanına kaçmıştır. Böylece II. Arslanşah'ın melikliği dokuz ay sürmüş, Behramşah ise ikinci defa Kirman tahtına oturmuştur (1171). Tahta oturmasında yardım eden Müeyyed Ayaba'nın askerlerine bu hizmetleri karşısında Ciruft'u yağmalatmıştır.²⁴³

Irak Selçuklu Sultanı Arslanşah'ın yanında giden II. Arslanşah iyi karşılanmıştır. Ayrıca Irak Selçuklu sultanı, II. Arslanşah'a yardım için hizmetine en iyi emirlerini vermiştir. Arslanşah yanındaki ordu ile Kirman'a doğru yola çıkmıştır. Diğer tarafta tahtta oturan Behramşah tekrar Müeyyed Ayaba'nın yardımını almak için ona başvurmuştur. II. Arslanşah 1172'de beraberindeki ordu ile Berdesir önünde ordugâh kurmuştur. Bu durum karşısında Behramşah Müeyyed Ayaba'dan yardım istemiştir. Fakat Müeyyed Ayaba, Irak Selçuklu sultanı ile savaşmanın iyi olamayacağını düşünerek kuvvet göndermemiştir. Kuşatma altı ay sürmüştür. Şehirdeki elçiler Behramşah'a gidecek Irak ordusu ve Arslanşah'ın daha güçlü olduğunu belirtmişler ve "*Kirman geniş bir ülkedir. İki padişahın idare etmesi*

²⁴² Ali Sevim, Erdoğan Merçil, Selçuklu Devletleri Tarihi, Ankara 2014, s. 390

²⁴³ Erdoğan Merçil, Kirman Selçukluları, s. 79-80-81

mümkündür. Bugün üstünlük onun tarafında olduğundan yapılacak bir şey yoktur” demişlerdir. Böylece iki taraf arasında yapılan görüşmeler sonunda Kirman’ın üçte ikisini II. Arslanşah geri kalan üçte birini ise Behramşah yönetecekti. Böylece Kirman’da ikili bir yönetim başlamış oldu (1172).²⁴⁴ Bu olaydan sonra II. Arslanşah yardım ve desteklerinden dolayı Irak Selçuklularına tabi olmuştur.

İki melik arasında yapılan anlaşma bozuldu. Bunun üzerine tekrar mücadeleye başladılar. Behramşah Horasan hâkimi Müeyyed Ayaba’dan aldığı yardım sayesinde II. Arslanşah ile savaştı (1174) fakat savaşı II. Arslanşah’ın kazanması üzerine Behramşah kaçmıştır. Daha sonra Arslanşah’ın içki ve eğlence ile meşgul olmaya başlaması üzerine Behramşah, Berdesir’e yönelmiştir. Karşı koyamayacağını anlayan II. Arslanşah ise kaçmıştır. Böylece Behramşah 1175’te başkent Berdesir’e gelerek üçüncü kez tahta oturmuştur.²⁴⁵

2.2. Irak Selçukluları (1120-1194)

2.2.1. Kuruluşu

Kurulduğu zamandab berş batı yönünde genişleme siyaseti izleyen Büyük Selçuklu Devleti, Tuğrul Bey'den itibaren Alparslan ve Melikşah dönemlerinde İran'ın batısından Mısır sınırlarına, Kafkaslar'dan Arap Yarımadası'na kadar ilerleyerek bu alandaki hedeflerinin büyük bir kısmını gerçekleştirdi. Bu büyük gelişmeler Sultan Melikşah'ın 1092'deki ölümü ile birlikte sona erdi ve devlet kendisini büyük bir iktidar mücadelesi içerisinde buldu. On yılı aşkın bir süre devam eden savaşlar sonucu batı yönündeki fetihler durduğu gibi, bir noktada buradaki topraklar da kaderine terk edildi. Sultan Mehmet Tapar'ın devleti derleyip, toplama çalışmaları büyük ölçüde başarılı olmasına rağmen bu siyaset değişmedi. Bu hükümdarın 18 Nisan 1118 tarihinde vefat etmesinden sonra yerine henüz 14 yaşında olan büyük oğlu Mahmud geçti. Mehmet Tapar'ın hepsi de küçük yaşlarda olan Mesud, Tuğrul, Süleymanşah ve Selçukşah adlarında dört oğlu daha bulunmaktaydı.²⁴⁶

²⁴⁴ Ali Sevim, Erdoğan Merçil, Selçuklu Devletleri Tarihi, Ankara 2014, s. 392-393

²⁴⁵ Ali Sevim, Erdoğan Merçil, Selçuklu Devletleri Tarihi, Ankara 2014, s. 394-395

²⁴⁶ Hüseyin Kayhan, Irak Selçukluları (1120-1194), Çizgi Kitapevi, Konya 2011, s. 20

Mahmud'un küçük yaşta tahtta oturması ile etrafındaki devlet adamları onu eğlenceye alıştırdılar. Bu durum üzerine Mahmud'un amcası ve devletin doğu taraflarının yöneticisi konumundaki Melik Sencer'in olaya müdahale etmesine sebep oldu. Sencer, 11 Ağustos 1119 tarihinde Sâve'de yeğenin ordusunu yenilgiye uğratmayı başardı. Bundan sonra Büyük Selçuklu Devleti tahtına oturan Sultan Sencer, eskiden olduğu gibi doğudaki ülkeleri yönetirken, oğlu olmadığı için kızı ile evlendirerek kendisine damat yaptığı yeğeni Mahmud'u, Rey şehri sınır olmak üzere, imparatorluğun Irak-ı Acem'den Akdeniz'e kadar uzanan bütün batı topraklarında hükümdar yaptı. Böylece, doğuda İran'ın batısından, batıda Suriye içlerine, kuzeyde Kafkasya'da Gürcistan sınırından, güneyde Arap Yarımadası'nın içlerine kadar uzanan geniş topraklarda Büyük Selçuklu Devleti'ne tâbi, Hemedân merkezli Irak Selçuklu Devleti ortaya çıkıyor ve bu durum buralarda okunan hutbelerle resmi hale getiriliyordu (Nisan 1120).²⁴⁷

Irak Selçuklu Devleti'nin, Sultan Sencer'e tabiliği hususunda önemli hususlara değinilmektedir. Yeğeni Mahmud için tıpkı Sencer için yapıldığı gibi, beş nöbet (nevbet) çalınmasına karar verilmiştir. Fakat buna karşılık, ilk Selçuklu payitahtlarından Rey'in ilhakı, Irak Selçukluları Devleti'nin, Sencer İmparatorluğuna tabiliğini hatırlatan alametlerdendir.²⁴⁸

Sultan Sencer, yeğeni Mahmud'u isyan içine girmesini engellemek için, sürekli denetim ve gözetim altında tutmuştur.

2.2.2. Kirman Selçukluları İle Irak Selçukluları Münasebetleri

Kirman Selçukluları ile Irak Selçukluları aralarındaki ilişki, daha çok iki konu etrafında yoğunlaşmaktadır. Bunlardan ilki, evlilik yolu ile kurulan ilişkidir. Diğeri ise, taht kavgalarında taraf ve destek olmak amacıyla kurulan siyasi ilişkilere aittir. Burada sadece münasebette buldukları melikler anlatılacaktır.

²⁴⁷ Hüseyin Kayhan, Irak Selçukluları (1120-1194), s. 21

²⁴⁸ Mehmet Altay Köymen, Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi İkinci İmparatorluk Devri, C II, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1984, s. 11

2.2.2.1. Evlilik İle Kurulan İlişkiler

Irak Selçukluları tahtında bulunan Sultan Mahmut'un ölümü (Eylül 1131) ile taht mücadeleleri başladı. Sultan Mahmut'un oğlu Davud (1131-1132) sultan ilan edildi fakat Sultan Sencer kendi yeğeni II. Tuğrul'u sultan ilan etmek istemiştir. Bu mücadeleye halifenin destek verdiği Mesut'ta katılmıştır. Bağdat'ta Mesut, Davut ve Halife Müsterşid Tuğrul'a ittifak kurdular, Halife, Mesut'u hükümdar ilan etti. Hemedan civarında yapılan savaşta II. Tuğrul'u yendiler ve Mesut Tahta geçti (1133). Fakat Tuğrul mücadeleye devam etti. Yapılan mücadeleler sonucu II. Tuğrul Hemedan'da Irak Selçuklular'ı tahtına oturdu. Ancak kısa süre sonra hastalanarak öldü (24 Ekim 1134). Mesut, II. Tuğrul'un öldüğünü haber alınca Hemedan'a gitti ve Irak Selçuklu tahtına oturdu (1134).²⁴⁹

Sultan Mesut'un, Kirman ile münasebeti evlilik yolu ile olmuştur. Kirman Meliki Arslanşah (1101-1142) doğuda Sulatan Sencer'e tabi olmasının yanında Irak'taki Selçuklular ile iyi ilişkiler kurmuştu.²⁵⁰ Bu dönemde Kirmanşahlarla evlilik yoluyla akrabalık ilişkileri kurulmuştur. Sultan Mesut Kirmanlı bir prenses ile evlenmiştir (Mayıs- Haziran 1138).²⁵¹ Bu Kirmanlı prenses çok güzeldi. Düğün münasebetiyle Bağdad şehrinin kapıları kapatılmış günlerce eğlence meclisleri sürmüştür.²⁵²

Kirman ve Irak Selçuklular'ı arasındaki diğer evlilik ise 533/1138'de Kavurd Bey'in oğlunun Hâtun Muztazhiriyye'yi istemek için Sultan Mesut'un huzuruna bir elçi gelmişti. Sultan Mesut elçiyi kabul etmiş ve çeyiz olarak da 100.000 dinar vermişti. Mustakbel gelin Kavurd'un oğluna gönderilmiş fakat oraya ulaştığı zaman ölmüştür. Kavurd Bey'in oğlu olarak bahsedilen kişi bu tarihte Kirman tahtında oturan Melik Arslanşah'tır (1101-1142).²⁵³

Kirman Meliki Muhammed b. Arslanşah (1142-1156), melikliğinin ilk yıllarında babası (Arslanşah) gibi Sultan Sencer'e tabi kaldı. Ancak Sultan Sencer'in 1153'te Oğuzlar'a esir düşmesinden sonra, muhtemelen Irak Selçuklularından

²⁴⁹ Arslan Tekin, s. 296-297

²⁵⁰ Erdoğan Merçil, Kirman Selçukluları, s. 61

²⁵¹ Hüseyin Kayhan, s. 200

²⁵² Erdoğan Merçil, Kirman Selçukluları, s. 61

²⁵³ Erdoğan Merçil, Kirman Selçukluları, s. 61

Sultan II. Muhammed b. Mahmud'a (1153-1156) tabi olmuş ve onunla dostça ilişkilerde bulunmuştur. Bu ilişki evlilik ile devam etmiştir. Sultan b. Mahmud'un zevcesi, Sultan Mesut'un kızı vefat etti. Kirman melikinin elçisi Sultan Muhammed'in makamına kabul edildi ve saygı gösterildi. Elçi armağanlar getirip, onları sultana sunmuştur. Cemâleddin İbnü'l-Hocendî, Kirman Melikinin kızını Sultana istemek için Kirman elçisiyle beraber elçi olarak gönderildi. Ancak bu evlilik birkaç yıl sonra gerçekleşebildi.²⁵⁴ Burada bahsettiği Kirman Meliki, Tuğrulşah b. Muhammed (1156-1169)'dir. Tuğrulşah kızını Irak Selçuklu Sultanı II. Muhammed ile evlendirmiştir (1159).²⁵⁵ Burada bahsettiği Kirman prensesi, Tuğrulşah'ın kızı Hatuni Kirmanidir. II. Muhammed'in hastalığı ağırlaştığı için gerdeğe giremedi. Hatuni Kirmani, beş ay sultanın nikâhlısı olmuş, fakat yanında değil farklı yerde kalmıştır. Sultan Muhammed 13 Aralık 1159'da öldü.²⁵⁶

Irak Selçuklu tahtına çıkan Sultan Arslanşah'ın (1161-1176) Kirman ile ilişkileri yine evlilik yolu ile başladı. Arslanşah, daha önce Sultan Muhammed'in evlenip, fakat evlilik gerçekleşmeden ölmesi ile dul kalan Kirman prensesi ile evlendi. İki devlet arasındaki ilişkiler bu evlilikle başladı.²⁵⁷

2.2.2.2. Siyasi Olarak Kurulan İlişkiler

İranşah'ın melikliği (5 Kasım 1097) sırasında kendisine hanedandan rakip olabilecek kişileri izleterek kılıçla veya zehirleyerek öldürmüştür. Kavurd soyundan kimse kalmamış gibiydi. Ancak Kirmanşah'ın oğlu Arslanşah, bu takipten kurtulmuştu. İranşah öldürüldükten sonra emir ve kadılar, Arslanşah'ı 16 Kasım 1101'de Kirman Selçukluları tahtına oturtular.²⁵⁸

Melik Arslanşah'ın ülkede barış ve refahı sağlaması Kirman'ın siyasi ve askeri yardım arayanlar için bir sığınak olmasına yol açtı.²⁵⁹ Gazneli tahtını ele geçirmek için yardım isteyen Behramşah Kirman'a kaçtı. Arslanşah, Behramşah'ı iyi karşıladı. Ancak yardım hususunda Melik olan Sencer'i tavsiye etti ve *Sultan'ı-*

²⁵⁴ Ali Öngül, Büyük Selçuklular, Irak, Kirman ve Suriye Selçukluları, s. 373; Erdoğan Merçil, Kirman Selçukluları, s.66-67

²⁵⁵ İ. Kafesoğlu, Selçuklular ve Selçuklu Tarihi Üzerine Araştırmalar, s. 55-56

²⁵⁶ Ali Sevim, Erdoğan Merçil, Selçuklu Devletleri Tarihi, s. 338

²⁵⁷ Hüseyin Kayhan, "Irak Selçukluları", *Genel Türk Tarihi 3*, s. 204

²⁵⁸ Ali Sevim, Erdoğan Merçil, Selçuklu Devletleri Tarihi, s. 310

²⁵⁹ Hasan Akyol, s. 205

Âzam Sencer hükümdar olduğuna göre, benim sana asker vermem doğru değildir dedi. Bu durumdan Arslanşah'ın, Sencer'e tabi olduğu anlaşılmalıdır.²⁶⁰

Melik Arslanşah'ın doğuda Sencer'e tabi olmasının yanında, batıda ise Irak Selçukluları ile iyi ilişkiler kurmuştu.²⁶¹ Bu dönemde kurulan iyi ilişkiler, Irak Selçuklu Sultanının Kirman prensesi ile evlenmesi ile başlamış ve devam etmiştir.

Melik Arslanşah, Kirman tahtında 42 yıl oturmuş ve ülkeyi yönetmiştir. Bu uzun süre zarfında Melik Arslanşah, ülkeyi geliştirerek daha yaşanabilir hale getirmiştir. Kirman halkı bu dönem de daha huzurlu ve mutlu bir zaman yaşamıştır. Bu dönemde Kirman'da bayındırlık işleri yoğun olarak yapılmaya devam etmiştir. Ticaret yolları üzerinde olması nedeniyle ticaret gelişmiş ayrıca sanat ve ilim alanında da gelişme göstermiştir. Melik Arslanşah'ın sanat ve ilime verdiği önem nedeniyle diğer ülkelerden bilim insanları Kirman'a gelmişlerdir.²⁶²

Arslanşah'tan sonra tahta Melik I.Muhammed geçti (1142-1156). Tahta çıkan Melik Muhammed babası gibi melikliğinin ilk yıllarında Sultan Sencer'e tabi idi. Ancak Sultan Sencer'in 1153 yılında Oğuzlar'a esir düşmesiyle muhtemelen Irak Selçuklularına tabi olmuştur. Dostça ilişkiler kurulmuştur.²⁶³ Bu dönemde Irak Selçuklu tahtında adaşı olan II. Muhammed (1153-1159) oturuyordu.

Kirman Meliki I. Muhammed, 14 yıl Kirman tahtında saltanat sürmüştü ve 27 Haziran 1156'da ölmesiyle son bulmuştur.²⁶⁴ Yerine oğlu Tuğrulşah geçti (1156-1170).

Melik Tuğrulşah devrinden itibaren Kirman Selçuklu Devleti'nde atabeglerin yavaş yavaş melikler üzerinde ve devlet yönetiminde söz sahibi olmaya başladıkları görülüyor.²⁶⁵ Kirman Selçuklu tahtında oturan Tuğrulşah'ın 1170'de ölmesi ile taht mücadeleleri başladı. Irak Selçukluları ile daha önce evlilik yoluyla kurulan ilişki bu sefer taht mücadelelerinde destek bulmak amacıyla kurulmuştur.

²⁶⁰ Erdoğan Merçil, Kirman Selçukluları, s. 58-59

²⁶¹ Ali Sevim, Erdoğan Merçil, Selçuklu Devletleri Tarihi, s. 311

²⁶² Ali Öngül, Büyük Selçuklular, Irak, Kirman ve Suriye Selçukluları, s.371; Erdoğan Merçil, Kirman Selçukluları, s. 64

²⁶³ Hasan Akyol, s. 206; Erdoğan Merçil, Kirman Selçukluları, s. 66

²⁶⁴ Erdoğan Merçil, Kirman Selçukluları, s. 68

²⁶⁵ Ali Öngül, Büyük Selçuklular, Irak, Kirman ve Suriye Selçukluları, s.374

Tuğrulşah, Mart 1170'de ölünce oğulları Arslanşah, Turanşah, Behramşah ve Terkenşah arasında saltanat mücadelesi başladı. Bunlardan Behramşah, Atabeg Müeyyedüddin Reyhan'ın yardımı ile tahtı ele geçirdi(1170).²⁶⁶

Behramşah'ın tahta çıkması ile diğer taht varisleri arasında mücadele başladı. Tuğrulşah'ın en büyük oğlu aynı zamanda veliahdı olan Arslanşah, Terkenşah ile birleşerek Bem'e gitti. Saltanat mücadelesi için aradığı desteği buldu. Turanşah'da yine saltanat mücadelesi için Fars'a gitti. Fars'taki Salgurlu'lardan Atabeg Zengi, emrine bir ordu vererek Kirman'a gönderdi. Bunun üzerine Melik Behramşah Horasan'a kaçtı. Kirman'dan ayrılışını gören Turanşah, Salgurlu ordusu ile Berdesir önüne geldi ve Saray'ı Deşt'teki tahta oturdu.²⁶⁷ Diğer taraftan Behramşah'ın kaçtığından habersiz olan Arslanşah 700 kadar oluşan kuvvetle Bem'den hareket ederek Berdesir'e geldi. Karşısında Turanşah ve Salgurlu ordusunu buldu. Onları mağlup ederek zafer kazandı. Sonunda Arslanşah tek başına Kirman Selçuklu tahtına oturdu (Haziran 1170). Böylece Kirman, bir hafta içinde üç melik görmüş oldu.²⁶⁸

II. Arslanşah, tahta oturduktan sonra bütün bir Kirman ona itaat etmiş ve görünürde hiçbir rakip kalmamıştı. Arslanşah, yapılan iyilikleri unutmamış kendisine yardımcı olanları mükâfatlandırmıştı. Kirman beş altı ay sakin ve emniyetli bir zaman yaşadı. Herkese, Turanşah ve Behramşah'ın meliklikten el çektiği düşüncesi hâkim oldu. Turanşah, tekrar Atabeg Zengi'den kuvvet alarak Salgurlu ordusu ile Kirman'a yürüdü. II. Arslanşah, Deşt-i Ber'de yorulup ordugâh kuran Salgurlu ordusuna baskın yaptı. Bu ani hücumu mukavemet edemeyen Turanşah ve Mücahid Gürgânî ve Salgurlu ordusu Şiraz'a kaçtı.²⁶⁹

Tahta geçmek için mücadele eden Behramşah'da boş durmamıştır. Behramşah, Horasan hâkimi Müeyyed Ayaba'nın huzuruna giderek ona çeşitli hediyeler sunmuş ve ondan kendisine yardım etmesini istemiştir. Müeyyed Ayaba da yardım teklifini kabul ederek aralarında büyük komutanların da bulunduğu üç bin kişilik bir kuvveti göndermiştir. Behramşah, bu yardımı aldıktan sonra Sistan yolu ile Kirman'a döndü.²⁷⁰ Onun Kirman'a girişinden Cîruft'ta haberdar olan II.

²⁶⁶ Coşkun Alptekin, "Irak Selçukluları", *DGBİT*, c.7, s. 324-325

²⁶⁷ Hasan Akyol, s. 207

²⁶⁸ Ali Öngül, Büyük Selçuklular, Irak, Kirman ve Suriye Selçukluları, s.376

²⁶⁹ Erdoğan Merçil, Kirman Selçukluları, s. 78-79

²⁷⁰ Ali Öngül, Büyük Selçuklular, Irak, Kirman ve Suriye Selçukluları, s.377

Arslanşah yanında az sayıda asker olmasına rağmen savaşmaya karar verdi. İki ordu Şubat 1171'de Kumâdîn ovasında karşılaştı. Melik II. Arslanşah, Atabeg Kutbeddin Muhammed ve emirlerin çoğu savaş alanını terk ederek kaçtılar ve Irak Selçuklu Sultanı Arslanşah'a sığındılar.²⁷¹ II. Arslanşah'ın meliklik süresi dokuz ay sürdü. Behramşah'ın da ikinci melikliği başlayarak Şubat 1171'de Kirman Selçuklular'ı tahtına oturdu.²⁷²

Kirman Melliki II. Arslanşah, Irak Selçuklularına sığındığı zaman kendi adaşı olan Arslanşah tahttaydı. Irak Selçuklu sultanı Arslanşah'ın tahta çıkması da mücadele içinde olmuştur.

Azerbaycan'da annesi Atabeg İldeniz ile evli bulunan melik Arslanşah Hemedan'a çağrılarak tahta çıkarıldı. Fakat Rey emiri İnanç Bey ile payitaht Şiraz olmak üzere, Fars eyâletinde kurulan Salgurlu devletinin (1147-1186) Atabeg'i olan Zengi, İldeniz'e ve Arslanşah'a karşı Melikşah'ın oğlu Mahmud'u tahta çıkardılar; kapısında beş nevbet çaldılar, Bağdat'ta nâmına hutbe okuttular. Bu durum sonucunda birçok emir ve atabegler Selçuk sultanlığı ve namzedleri hesabına ikiye bölünerek 1161'de, Sepîdrûd (Kızılözen)de savaşa girdiler. Fakat İnanç Bey ve ordusu 1161'de mağlubiyete uğradı, Rey şehrini terkederek Taberek kalesine sığındı.²⁷³ Arslanşah, Atabeg İldeniz ile birlikte, Hemedan'a geldi ve tahta oturdu (1161-1176). Şemseddin İldeniz sultanın atabeği olarak Irak Selçuklu Devleti'nin idaresini tamamen ele geçirmiştir.²⁷⁴

Kirman Meliki II. Arslanşah, Behramşah karşısında mağlup olup Irak Selçuklu sultanı Arslanşah'a sığınmıştı. Sultan Arslanşah ve Atabeg İldeniz, onu iyi karşıladılar ve yardıma karar verdiler. Arslanşah'ın hizmetine Emir Cemâleddin Muhammed b. Akkuş, Atabeg Şirgir ve Emir İzzeddin Satmaz gibi ünlü emirler komutasında bir ordu verildi. Ayrıca Kirman'dan da tarafları kaçarak onunla birleştiler. Arslanşah yanındaki bu ordu ile Hemedan'dan ayrılarak Fars yolu ile Kirman'a doğru hareket etti.²⁷⁵

²⁷¹ Hasan Akyol, s. 208

²⁷² Erdoğan Merçil, Kirman Selçukluları, s. 80

²⁷³ Osman Turan, Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti, s. 250

²⁷⁴ A. Tekin, Selçuklu Tarihi, s. 300

²⁷⁵ Ali Öngül, Büyük Selçuklular, Irak, Kirman ve Suriye Selçukluları, s. 378

II. Arslanşah'ın Irak Selçuklu Sultanı Arslanşah'dan yardım alarak üzerine geldiğini haber alan Behramşah da hazırlıklara başladı. Behramşah, Horasan'a haberciler göndererek yardım istedi. Ancak Horasan hâkimi Müeyyed Ayaba, Irak Selçuklu sultanı ile savaşmanın kötü sonuçlar doğuracağını düşünerek yardımcı kuvvet göndermemiştir. Kuşatma altı ay sürünce halkta sıkıntı çıkmeye başladı. Bunun üzerine bazı emirler, Behramşah'ın yanına giderek Irak ordusunun ve Arslanşah'ın daha üstü olduğunu belirterek "Kirman geniş bir ülkedir, iki padişahın idare etmesi mümkündür. Bu üstünlük onun tarafında olduğundan, barıştan başka yapılacak bir şey yoktur" dediler. Behramşah, bu nasihatı dinleyip, Irak emirlerine elçiler göndererek anlaşmak istediğini bildirdi. Görüşmeler sonunda, Kirman'ın Berdesir, Sircan, Cîruft ve habis (yani üçte ikisi) bölgeleri Arslanşah'ın, Bem ve Mekrânat (geri kalan üçte biri) bölgesi Behramşah'ın oluyordu (Kasım-Aralık 1172).²⁷⁶

Beraber ülkeyi yönetme konusunda anlaşan, II. Arslanşah ile Behramşah'ın ortak melikliği 1175 yılına kadar sürdü.²⁷⁷

II. Arslanşah, Irak Selçuklu ordusunun yardımı ile Kirman tahtına oturmuştu. Bu nedenle yardımları karşılıksız bırakmak istemedi. O, başkent Berdesir'e ve kaleye girmiştir. Kaleye girdiği vakit kardeşi Behramşah'ın hazine içinde ağırlık yapabilecek şeyler olan silah, halı gümüş gibi şeyleri götürmediğini değerli olanlarını yanına almış olduğunu görmüştür. Bu nedenle II. Arslanşah elinde ganimetleri Irak Selçuklu ordusu kumandanı Cemaleddin b. Akkuş'a göndermiş ve ondan özür dileyerek; *Eğer ben hazinede cevherler bulsa idim, bunları Arslanşah'dan saklamaz, kendisine ve atabeg İldeniz'e gönderirdim. Çünkü onların ikisi de benim hakkımda kusur etmediler, bana ihsan ve ikramda bulundular. Sen benim özrümü kabul et, Sultan ve Atabeg İldeniz'e mazeretimi bildir* demiştir. Bununla da yetinmeyen Arslanşah, kendi hâkimiyetinde ki topraklardan aldığı paraları, savaşı kazanması için yardımda bulunan emir Cemaleddin'in savaşan askerlerine vermiş, ayrıca yardımlarından dolayı Irak Sultanına da göndermiş ve *"Ben bu memleketlerde sultanın naibiyim, askerlerin masrafından fazla bir şey*

²⁷⁶ Ali Sevim, Erdoğan Merçil, Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset, Teşkilat Ve Kültür, Ankara 1995, s.318

²⁷⁷ Hasan Akyol, s.209

artarsa sultana gönderirim kendim için bir şey saklamam” demiştir.²⁷⁸ Bu yardım ve sözlerden sonra Kirman Selçukluları, Irak Selçukluları’na tabi oldular.²⁷⁹ II. Arslanşah’ın, Irak Selçuklu Sultanı Arslanşah’ın yardımı ile Kirman tahtına çıkmıştı. Bu yardım neticesinde ona tabi olmuştur.²⁸⁰

II. Arslanşah’a yardım eden Emir Cemaleddin, bir süre sonra Irak’a döndü ve Hemedan’da büyük bir törenle karşılanmış ve Atabeg İldeniz’i ziyarete gittiği zaman, İldeniz hürmet ederek ayağa kalkmış ve ona sarılarak *Allah’a şükür olsun ki, senin elinle Kirman’ın fethi ve sahibine teslimi ve bu suretle sultanın amaç ve isteğini yerine getirmek nasip oldu. Zira bu mülk, babası tarafından kendisine verildikten sonra kardeşleri tarafından gasp edilmişti*, demiştir.²⁸¹

II. Arslanşah ve Behramşah’ın, Kirman ülkesini bölüşerek ortak yönetmeleri 1175 yılına kadar devam etti. Fakat ortak yönetmeleri karşısında yine anlaşmazlığa düşmüşlerdir. İki kardeş mücadele için tekrar savaş hazırlığına başlamışlardır.

Behramşah Horasan’dan, II. Arslanşah ise Yezd Atabegi Rukneddin Sam’da yardım istedi. İki taraf savaş hazırlıklarını tamamladılar.²⁸²

Yapılan savaş sonucunda Behramşah, Mayıs 1175’de başkent Berdesir’e gelip Saray’ı Deşt’te tahta oturması ile Kirman’ın hâkimiyeti yeniden Behramşah’ın eline geçmiş oldu.²⁸³

Kirman’ı iyi bir şekilde yöneten Behramşah, istiska (su toplaması) hastalığından Ağustos 1175’de genç yaşta iken ölmüştür.²⁸⁴

Behramşah’ın ölümünden sonra Atabeg Kutbeddin, Behramşah’ın yedi yaşındaki oğlu II. Muhammedşah’ı tahta oturttu. Fakat bu davranış Kirman Selçuklu tahtı için yeni bir mücadeleye yol açacaktır.²⁸⁵

²⁷⁸ Ali Sevim, Erdoğan Merçil, Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset, Teşkilat Ve Kültür, Ankara 2014, s.350

²⁷⁹ Hasan Akyol, s.209

²⁸⁰ Ali Sevim, Erdoğan Merçil, Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset, Teşkilat ve Kültür, s. 394

²⁸¹ Ali Sevim, Erdoğan Merçil, Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset, Teşkilat ve Kültür, s. 350

²⁸² Ali Sevim, Erdoğan Merçil, Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset, Teşkilat ve Kültür, Ankara 1995, s.319

²⁸³ Ali Sevim, Erdoğan Merçil, Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset, Teşkilat ve Kültür, Ankara 1995, s. 319

²⁸⁴ Ali Öngül, Büyük Selçuklular, Irak, Kirman ve Suriye Selçukluları, s. 381

²⁸⁵ Erdoğan Merçil, Kirman Selçukluları, s. 96

Sürekli taht mücadeleleri sonucu ülke, Atabeglerin idare için mücadele ettikleri alana dönmüştür.

II. Muhammedşah'ın iktidarı kısa sürmüştür. Bu durum üzerine II. Arslanşah üçüncü defa Kirman tahtına oturdu. Fakat II. Arslanşah'ın iktidarı ele geçirmesi sonucu, karşısına II Turanşah çıkmış ve savaş kaçınılmaz olmuştur.

Behramşah, II. Arslanşah'ın Irak Selçukluları'ndan yardım istediğini ve bunu temin ettiğini haber alınca, kendisi de Irak Selçuklularına başvurmuştu. Ancak Turanşah, Atabeg İldeniz'in oğlu ve Sultan Arslanşah'ın dayısı olan Atabeg Cihan Pehlivan'a karşı mütevâzi olmayan davranışı yüzünden istediği yardımı alamadı. II. Arslanşah, Irak Selçukluları'ndan aldığı yardım ile Kirman'a yönelmişti. Turanşah, Atabeg İldeniz'in (1175) ve Hatunu (Sultan Arslanşah'ın annesi)'nin ölümü ile Irak'taki yardım kapıları tamamen kapanmıştır.²⁸⁶ Irak Selçukluları'ndan yardım alamayan Turanşah, Salgurlular'a yönelmiştir.

Salgurlular'ın desteğini alan Turanşah maiyeti ile birlikte Ciruft önlerine geldi. İki taraf arasında yapılan savaşta (1177) Melik Arslanşah'a ok isabet etti ve ordusu dağıldı. Arslanşah aldığı bu ok yarası sonucu ölmüştür.²⁸⁷ Salgurlu desteğini alan Turanşah tahta çıkmıştır (1177).

Oğuz beylerinden Melik Dinar, Mevr ve Serahs şehirlerine hâkimdi. Harezmşahlar Devletin'den Sultanşah'ın bu şehirleri ele geçirmesi ile buradaki oğuzlar dağıldılar. Bu oğuzlardan bir kısmı Kirman'a giderken bir kısmı da Fars'a gittiler. Fars'a giden oğuzlar kendi soydaşları olan Salgurlular'ın güçlü olması nedeniyle bir şey yapamadılar. Fakat Kirman'a giden oğuzlar buranın zayıf ve iktidarsız yönetiminden dolayı bu bölgeye hâkim olmuşlardır.²⁸⁸

Kirman'a gelen oğuzlar, Germsir bölgesini yağmalayıp Berdesir'e döndüler. II. Turanşah'a elçi göndererek *Horasan'dan hükümdara hizmet etmek ve Kirman'da yaşamak amacıyla geldiklerini, fakat kendilerinin üzerine ordu gönderildiği için ayaklandıklarını yine de hükümdara itaat etmek ve affedilirse Turanşah'ı kendi hükümdarları olarak görmek istediklerini*, bildirmişlerdir. Turanşah'ın başka çaresi

²⁸⁶ Erdoğan Merçil, Kirman Selçukluları, s. 105

²⁸⁷ Hasan Akyol, s.210

²⁸⁸ Ali Sevim, Erdoğan Merçil, Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset, Teşkilat Ve Kültür, s. 403

olmadığı için mecbur oğuz beylerini kabul etti ve iki taraf arasında barış yapıldı, daha sonra oğuzlar Bem tarafına gittiler.²⁸⁹

Oğuzlar 1181’de Bem tarafından Berdesir’e tekrar gelerek şehre saldırdılar. O gece II. Turanşah’ın hasta olan annesi Hatûn-i Rükni vefat etmiştir. Turanşah bu durumda Oğuzlara karşılık verememiştir. Oğuzlar Berdesir’i yağmalayıp yıktıktan sonra oradan ayrılmışlardır. Oğuzların elinden tek kurtulan şehir Sâbık Ali’nin hâkim olduğu Bem kalmıştı. Sâbık Ali, Melik Dinar Kirman’a gelinceye kadar on yıl süre içinde oğuzlarla bazen savaşarak bazende anlaşma yolunu seçerek mücadele etmiştir.²⁹⁰

Melik Turanşah’ın saltanatının sonları Oğuzlarla mücadeleyle geçmiştir. Ancak Oğuzlar’ı Kirman bölgesinden atmaya muvaffak olamadı. Turanşah’ın melikliği 1183’te Zâfir Muhammed Emîrek tarafından öldürülmesi ile son bulmuştur.²⁹¹

Turanşah’tan sonra, II. Muhammed ikinci defa olarak tahta çıkmıştır (1183-1189). Bu dönem; Oğuzlar’ın Kirman’a yönelip, oraya hâkim olmaları ile Kirman Selçuklularının tarihe karıştığı dönemdir.

Oğuz beylerinden Dinar, Büyük Selçuklu Sultanı Sencer’e karşı savaşarak onu mağlup etmiş ve Serahs kalesini ele geçirmişti Dinar, beraberinde seksen kadar atlı olduğu halde 17 Aralık 1185’de Kirman’a geldi.²⁹² Atabeg Kutbeddin, Oğuz Bey’i Dinar’ın gelişini engellemek için üç yüz atlı toplayarak Habis’e gitti. Ancak Dinar’ın ünü, Kirmandaki askerlerin onlara saldırmasını engellemişti. Böylece hiçbir saldırı olmadan rahat hareket eden Dinar, Nermaşir’e gitmiş ve orada bulunan Oğuzlarla bir araya gelerek daha da güçlenmiştir. Bir saldırıya uğramaması ve tehlikenin ortadan kalkmasıyla Dinar kendini Kirman meliki ilan etmiş, *Bugünden sonra Kirman padişahı benim*, demiştir.²⁹³ Artık Kirman’ın hâkimiyeti, Kirman Selçuklularının elinden çıkmaya başlamıştır.

²⁸⁹ Ali Sevim, Erdoğan Merçil, Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset, Teşkilat Ve Kültür, s. 404-405

²⁹⁰ E. Merçil, Kirman Selçukluları, s. 120-121

²⁹¹ Hasan Akyol, s.211

²⁹² Erdoğan Merçil, “Kirman Selçukluları”, *DGBİT*, C VII, s. 268

²⁹³ Ali Sevim, Erdoğan Merçil, Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset, Teşkilat Ve Kültür, Ankara 1995, s. 332

Melik Dinar yavaş yavaş Kirman'ın önemli şehirlerine hâkim olmaya başladı. Kirman Selçuklu emir ve devlet adamları yaklaşan tehlikeyi sezmişler ve korkuya kapılarak bir an önce Kirman'dan ayrılmaya başlamışlardır. Bu sebeple Melik II. Muhammedşah'ın Irak'taki Selçuklular'dan yardım alması için teşvik etmişlerdir. II. Muhammedşah, Melik Dinar ile başa çıkamayacağını anlayarak yardım istemek için Irak'a gitti (1186).²⁹⁴

Melik Muhammedşah, yardım istemek için Irak'a gittiğinde, yerine Atabeg Kutbeddin'i küçük bir birlik ile Berdesir'de bırakmıştı. Ancak o, hiçbir neden olmadan 22 Kasım 1186'da birden bire ölmüştür. Onun da ölmesi ile Kirman Selçuklularını başsız kalmıştır.²⁹⁵

Kirman Meliki Muhammedşah, yardım istemek için gittiği Irak'ta, Sultan III. Tuğrul ve Atabeg Kızıl Arslan Osman'dan yardım alamamıştı.²⁹⁶ Bu dönem de Irak Selçuklularının da durumu iyi değildi. Kendi içinde ve Abbasi Halifesi ile mücadele içine girmişti. Irak Selçukluları da yıkılış sürecine girmişti.

II. Muhammedşah, yardım istemek için gittiği Irak'ta, sultan III. Tuğrul ve Atabeg Kızıl Arslan'dan umduğunu bulamamıştı. Onlar, Atabeg Zengi'nin oğulları ile beraber melik II. Muhammedşah'ı Fars'a yolladılar. Ancak Salgurlu Atabeg Tekle'de yardım etmeye pek yanaşmamıştır. Yardım almak için gittiği her yerden eli boş dönen II. Muhammedşah, tekrar Kirman'a döndü. Fakat Kirman, Melik Dinar'ın hâkimiyetine girdiği için Bem'e yöneldi.²⁹⁷ Bem hâkimi Sâbıkaddin Ali, Melik Dinar'a itaat edince, Melik Muhammedşah'ı Kirman'dan uzaklaştırarak Sistan'a gönderdi. Sistan'dan yardım istemek için Harezmsahlar Sultanı Alâeddin Tekiş'e, yardım alamayınca da Gur ve Gazne'ye gitti. Gazne hâkimi Şihâbeddin Muhammed'in hizmetine girdi ve hayatının sonuna kadar orada kaldı.²⁹⁸

Melik Muhammedşah, Kirman Selçukluları devletini yeniden canlandırmak için çok çalışmış, bu yolda Irak Selçukluları, Salgurlular ve Harzemşahlar

²⁹⁴ Erdoğan Merçil, "Büyük Selçuklular", *Türkler Ansiklopedisi*, C IV, s. 1245

²⁹⁵ Ali Öngül, *Büyük Selçuklular, Irak, Kirman ve Suriye Selçukluları*, s. 397

²⁹⁶ Hasan Akyol, s.212

²⁹⁷ Ali Sevim, Erdoğan Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset, Teşkilat ve Kültür*, Ankara 1995, s. 333

²⁹⁸ Hasan Akyol, s.212-213

devletlerine başvurmuştu. Ancak o, isteğine kavuşmadan vatanından uzakta ölmüştür.²⁹⁹

II. Muhammedşah'ın Kirman'dan ayrılması ve Melik Dinar'ın Kirman'a hâkim olması ile Kirman Selçuklular'ı tarihteki vazifesi son bulmuş oluyordu (1189).

2.3. Suriye Selçukluları İle Münasebetleri

2.3.1. Suriye Selçukluları'nın Kuruluşu ve Genişlemesi

Suriye'ye tarihte ilk Türk girişi, Batı-Karahanlı hükümdarı I. Tamgaç Han'ın (1058-1067/68) oğlu olduğu tahmin edilen Hanoğlu Harun tarafından gerçekleştirildi. Harun kumandası altındaki bin Oğuz atlısıyla, diğer Selçuklu akıncılarıyla birlikte Özkent'in güney-batısında bulunan Karluklar'ın Uç (Uş) kentinden, Azerbaycan yoluyla, Anadolu'ya gelmiştir.³⁰⁰

Selçuklular, Dandanakan Zaferinden (23 Mayıs 1040) sonra devletlerini kurarak batı yönlü fetih hareketlerini gerçekleştirmeye başlamışlardır. Selçukluların ilk sultanı Tuğrul Bey ve Selçuklu melikleri, Rey-İsfahan bölgesi ile Azerbaycan ve Erran'dan sonra Bizans hâkimiyetinde bulunan Anadolu'ya da akınlar yapmışlar hatta Malatya va Sivas şehirlerine kadar ulaşmışlardır. Önceden belirlenen planlar ile fetih hareketlerine katılan Selçuklu emirleri ve Türkmen beyleri, XI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kumanda ettikleri ordular ile Suriye ve Filistin'e gelerek fethetmişler ve buralarda Selçuklu Devleti'nin kurulmasını gerçekleştirmişlerdir. Suriye ve Filistin'e ilk giren Türkleri temsil eden ve öne çıkan emir ve Türkmen beyleri; Hanağlu Harun, Afşin Sunduk (Sandak), Kurlu, Atsız ve Şöklü'dür.³⁰¹

Hanoğlu Harun, Büyük Selçuklular'a tabi olarak fetih hareketlerine başlamıştır.

Hanoğlu Harun, Büyük Selçuklu Devleti'ne tabi Mervanoğulları'nın yönetiminde bulunan Âmid (Diyarbakir) yörelerine gelip konakladı.³⁰² Fakat durumlar istediği gibi gelişmeyince oradan ayrılmıştır. Kuzey Suriye'ye yönelmiştir.

²⁹⁹ Erdoğan Merçil, "Kirman Selçukluları", *DGBİT*, C VII, s. 272

³⁰⁰ Ali Sevim, Erdoğan Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset, Teşkilat Ve Kültür*, Ankara 2014, s. 417

³⁰¹ Ali Sevim, *Suriye Ve Filistin Selçukluları Tarihi*, TTK Basımevi, Ankara 1983, s. 35

³⁰² Ali Öngül, *Büyük Selçuklular, Irak, Kirman ve Suriye Selçukluları*, s.399

Hanoğlu Harun, bölgesel güçler arasındaki mücadelelerden yararlanarak Kuzey Suriye’de faaliyetlerde bulundu. Halep Mirdasoğulları Emiri Emir Mahmud’la ittifak kurup Fâtîmi Halifesi el-Mustansır’ın Bedrülcemali komutasında gönderdiği hilafet ordusunu mağlup etti. Böylece Emîr Mahmud, Hanoğlu Harun sayesinde Halep’i elinde tutabildi.³⁰³

Kuzey Suriye’de fetihlerin yoğunlaşması Bizans’ı endişeye sevk etmiş ve askeri hârekâta başlamıştır.

Bizans imparatoru Romanos Diogenes, Muharrem (Ekim/Kasım 1068) ayında, iki yüz bin kişilik kuvvetle Halep topraklarına yönelerek harekâta başladı. Halep emiri Mahmud, Hanoğlu Harun ve Kilâboğulları kabilesi kuvvetleri ile birlikte onu karşılayıp savaştılar fakat başarılı olamadılar. İmparator İnim ve Artah kalelerini ele geçirdi.³⁰⁴ Fakat Hanoğlu Harun, emir Mahmud’un Hama yöresinde oturan ve kendisine karşı kötü tutum sergileyen Araplara karşı düzenlediği küçük bir sefer sonrasında emrindeki Türkmen atlılar ve yine emrine verilen Kilâboğulları ile harekete geçerek Haleb’e bağlı olan aynı zamanda Bizanslıların elinde bulunan ve stratejik önemi olan Artah kalesini kuşatmaya başlamıştır. Bizanslıların mücadelesi netice vermeyince Harun’a anlaşma teklif etmişler fakat kabul edilmemiştir. Kuşatmaya devam eden Harun, H. 460 (1 Temmuz 1068)’da Artah’ı ele geçirmiştir. Bizans’ın Antakya savunmasında önemli olan Artah kalesinin fethi İslâm sınırlarının Antakya’ya yaklaşmasına ayrıca Halep bölgesinin güvenliği de sağlanmış oluyordu. Artah Kalesinin fethinden kısa bir zaman sonra da İnim Kalesi Harun tarafından fethedilmiştir.³⁰⁵

Hanoğlu Harun, Halep emiri Mahmud’a güvenmediği için, Sur şehri Fatımî valisi Aynüddeve’nin yanına giderek onunla işbirliği yaptı. Fakat bu durum Hanoğlu Harun’un sonu oldu.³⁰⁶ Aynüddeve, isyan içinde bulunan Fatimilere karşı Harun ve Türkmenlerine iyi davranmış ve maddi desteklerde bulunmuştu. Bu sıralarda Mısır Fatîmi halifesi el-Mustansır, Aynüddeve’yi tedip için Akkâ valisi Bedrülcemali’yi göndemiştir. Sur’u kuşatan Bedrülcemali’ye çarpışmalar sırasında Harun ve

³⁰³ Hasan Akyol, s.215-216

³⁰⁴ Sıbt İbnü’l-Cevzi, , Miratü’z- Zaman Fi Tarihi’l-Âyân’da Selçuklular, s.156

³⁰⁵ Ali Sevim, Suriye Ve Filistin Selçukluları Tarihi, s. 43

³⁰⁶ Hasan Akyol, s. 216

Türkmenlerden bir kısmı Aynüddeve tarafından ayrılarak Bedrülcemali'ya katıldılar. Bu durum üzerine Aynüddeve Hanoğlu Harun'u öldürtmüştür H. 462-63 (1070-1071).³⁰⁷

Sultan Tuğruldan sonra Büyük Selçuklu tahtına Alp Arslan geçmiştir (1063). Alp Arslan 1064'te Gürcistan ve Doğu Anadolu'ya başarılı seferler düzenleyerek buralara Selçuklu valilerini göndermiştir. Fakat ülkenin doğu tarafında fetihler yapmak için ayrılan Alp Arslan, Selçuklu kumandan ve emirlerine "*Anadolu'da fetihleri kesintiz olarak sürdürmeleri*" emrini vermiş ve 1066 yılında tecrübeli Selçuklu devlet adamı Gümüştekin'i Afşin ile beraber Anadolu fetihleri için görevlendirmiştir.³⁰⁸

Sultan Alp Arslan'ı ünlü komutanlarından Bekçioğlu Afşin, Ahmedşah ile birlikte Anadolu'da fetihler yapmakla görevlendirilen Selçuklu emiri Gümüştekin'in maiyyetinde, Murad ve Dicle ırmakları havzalarıyla Nizip ve Hısn-u Mansur (Adıyaman) yörelerine akınlarda bulunup (1066-1067), bu bölgedeki Bizans kuvvetlerini yenilgiye uğratmış ve daha sonra Anadolu fetihlerinde Selçuklu hareket üssü haline gelen Ahlat'a dönmüştü.³⁰⁹ Bu başarılı seferden sonra Afşin, kaynaklarda adı belirtilmeyen bir nedenle kardeşini öldüren Gümüştekin'i bir çekişme esnasında öldürmüştür. Bu durum üzerine o, bu önemli bir devlet adamını öldürdüğünden dolayı Sultan Alp Arslan'ın vereceği tepki ve cezadan korkarak, kumandanı olduğu Türkmen savaşçıları ile beraber Ahlat'tan uzaklaşıp batı yönünde Anadolu içlerine doğru fetih hareketlerine devam etmiştir.³¹⁰

Afşin, kuzeye yönelip Malatya yörelerinde bir Bizans kuvvetini bozguna uğratıp, batı yönünde hârekâta devam ederek Kayseri'yi geçici olarak ele geçirdi. Toros ve Amanos dağlarını aşıp Kuzey Suriye'ye geldi.³¹¹ Afşin ele geçirdiği ganimetleri Halep pazarında satmış oradan 1068'de ayrılarak yeniden Antakya'ya gelerek şehri kuşatmaya başlamıştır. Bu sırada Sultan Alp Arslan, Afşin'in Anadolu'daki Bizans'a karşı yaptığı başarılı fetihlerden dolayı ona bir mektup

³⁰⁷ Ali Sevim, Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi, s.47

³⁰⁸ Ali Sevim, Ünlü Selçuklu Komutanları Afşin, Atsız, Artuk Ve Aksungur, TTK Basımevi, Ankara 2011, s.18

³⁰⁹ Ali Sevim, "Suriye Selçukluları", *DGBİT*, C VII, s. 345

³¹⁰ Ali Sevim, Ünlü Selçuklu Komutanları Afşin, Atsız, Artuk Ve Aksungur, s. 19

³¹¹ Ali Sevim, Erdoğan Merçil, Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset, Teşkilat ve Kültür, Ankara 1995, s. 342

göndererek Kendisini affettiğini bildirmiştir. Bunun üzerine Afşin, Antakya valisi ile *100 bin altın, savaş aletleri, değerli giysi ve kumaşlar* karşılığında anlaşarak Antakya kuşatmasını kaldırmış ve sultanın huzuruna gitmek için 1068'de Antakya'dan ayrılmıştır.³¹²

Sultan Alp Arslan'ın değerli ve iş bilen komutanlarında olan Emir Sandak (Sunduk), kumanda ettiği Türkmen atlı savaşçıları ile 1069 yılının sonlarına doğru Kuzey- Suriye'ye giderek Halep, Maarretünnûma, Hama ve Humus yörelerinde akınlarda bulundu. Kış mevsimini bu yerlerde kaldıktan sonra tekrar akınlarda bulunmak için Anadolu'ya gitmiştir (1070). Böylece Sandak Kuzey-Suriye'nin ilerde Selçuklu hâkimiyetine girmesinde etkili olacak askeri hârekatı başarıyla tamamlamıştır.³¹³ Bundan sonra artık Suriye bölgesine fetihler yapmak için önemli ve değerli emirler gönderilmeye devam etmiştir.

Sultan Alp Arslan son senelerinde büyük emirlerinden Atsız'ı maiyetinde Türkmen emirlerinden Şöklî gibi emirlerle, Suriye bölgesinin zaptına memur etmişti. Atsız, (1070-1071)'de Fatimi hâkimiyetinde bulunan Suriye'nin cenup (güney) bölgesini, Filistin limanını; Remle, Kudüs gibi yerleri zaptetti.³¹⁴ Filistin'e giren ilk Türkler olarak nitelenen ve 3-4 bin otağdan meydana meydana gelen Türkmenler'in (Nâvekiyye Türkmenleri) başında Kurlu Bey bulunuyordu. Göçebe Arapların yağmaları sebebiyle harap ve ıssız bir duruma gelen Remle'yi imar eden Kurlu Bey, burayı başkent yaparak Büyük Selçuklu Devletine bağlı bir Türkmen Beyliği kurdu.³¹⁵

Kurlu Bey'in ölümünden sonra Filistin'deki Türkmen Beyliği'nin başına geçen emir Atsız, Fatimî yönetiminde bulunan Kudüs'ü kuşatmaya başladı. Kısa bir zaman sonra Kudüs şehrine giren emir Atsız, “ Halka asla dokunulmayacağını” bildirdi ve şehrin camilerinde Abbasi halifesi ve Selçuklu sultanı adına hutbe

³¹² Ali Sevim, Ünlü Selçuklu Komutanları Afşin, Atsız, Artuk ve Aksungur, s. 20

³¹³ Ali Sevim, Erdoğan Merçil, Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset, Teşkilat Ve Kültür, Ankara 1995, s. 342-343

³¹⁴ İ. Kafesoğlu, Sultan Melikşah Devrinde Büyük Selçuklu İmparatorluğu, Osman Yalçın Matbaası, İstanbul 1953, s. 31

³¹⁵ Ali Sevim, Erdoğan Merçil, Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset, Teşkilat ve Kültür, Ankara 1995, s. 343

okutturdu (1071 sonları).³¹⁶ Böylece Kutsal şehir Kudüs Selçukluların eline geçmiş oluyordu.

Kudüs'ün fethinden sonra Atsız, fetihlerine devam etti. Fakat kendi hizmetinde olan emir Şöklü ile anlaşmazlığa düştü. İki taraf arasında savaş kaçınılmaz olmuştur.

Şöklü, Emir Atsız'a yaptığı savaşta yenilmesi üzerine farklı ittifak arayışlarına girmiştir. Bu sırada Güneydoğu Anadolu'da fetihler yapan Kutalmışoğullarından bir emire (adı bilinmeyen) mektup yazarak; *Sen Selçuklulardan olup sultan sülalesine mensupsun. Sana itaat edip senin hizmetinde bulunursak bununla şeref duyar ve öğünürüz. Halbuki Atsız, sultan sülalesinden değildir, bu bakımdan biz, ona itaat ile tabi olmaya razı değiliz*, diyerek Atsız'ı bertaraf ederek Suriye ve Filistin'e hâkim olmanın zor olmadığını söylemiştir. Ayrıca Mısır Fatimi Devleti'nin de yardım edeceğini belirtmiştir. Mektubu alan Kutalmışoğlu, güneye doğru inip Şöklü'nün Taberiyye'deki savaş hazırlıklarına katılmıştır.³¹⁷

Şöklü, kendisine maddi ve manevi yardım edecek olan Mısır Fatimi Halifeliğini (Şii) resmen tanıdığını açıklamıştır. Böylece Suriye'de Bağdad Abbasi Halifesine bağlı olan Atsız'a ve tabi olduğu Büyük Selçuklu İmparatoru Sultanı Melikşah'a karşı Şii Mısır Fatimi Halifeliğini tanıyan, Selçuklu hanedanına mensup kişilerinde içinde yer aldığı bir ittifak gerçekleştirilmiş oluyordu.³¹⁸

Atsız, bütün kuvvetleriyle müttefikler üzerine yürüyerek Taberiyye'de onları ağır bir yenilgiye uğrattı (Temmuz 1075).³¹⁹ Atsız, esir aldığı Şöklü ve bir oğlunu hemen öldürmüştür. Esirler arasındaki Kutalmışoğullarını ise kendi yanına alıp durumu Melikşah'a bildirmiştir. Sultan Melikşah'ın isteği ile onları Bağdad valisi Aytegin es-Süleymani'ye göndermiş oda İsfahan'a göndererek Sultana teslim

³¹⁶ Ali Sevim, Erdoğan Merçil, Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset, Teşkilat ve Kültür, Ankara 2014, s. 425-426

³¹⁷ Ali Sevim, Suriye Ve Filistin Selçukluları Tarihi, s. 68

³¹⁸ Ali Sevim, Suriye Ve Filistin Selçukluları Tarihi, s. 68

³¹⁹ Hasan Akyol, s. 218

etmiştir.³²⁰ Daha sonra Abbasi halifesi ve Selçuklu sultanı adına sunnî hutbe okutmuştur (1075-1076).³²¹

Emir Atsız, sınırları genişletmeye devam etmiştir. Emir Atsız, Suriye ve Filistin'in önemli kentleri olan Kudüs, Trablüşşam, Akkâ, Humus ve Rafeniyye'yi fethedip melikliğin sınırları içine aldıktan sonra, Dımaşk'ı da savaşmadan alıp (Haziran-Temmuz 1076) melikliğin başkentini Kudüs'ten Dımaşk'a nakletmiştir.³²²

Suriye meliki Atsız Mısır seferine çıkmıştır. Fakat Atsız'ın Mısır seferinde bozguna uğradığını haber alan Sultan Melikşah, onun savaşırken öldürülmüş olabileceği düşüncesiyle kardeşi Tacüddeve Tutuş'u Suriye ve Filistin Melikliğine atadı. Fakat Atsız'ın ölmediği anlaşılınca, Suriye'ye yönelmiş olan Tutuş, Sultan Melikşah'ın isteği ile Halep bölgesine yönelmişti.³²³

Tacüddeve Tutuş'un Suriye bölgesine gitmesi durumların değişmesine sebep olmuştur. Dımaşk'ı Fatimi ordusunun kuşatması sonucu zor anlar yaşayan Atsız, Tutuş'tan yardım istemiştir. Tutuş kuvvetleri ile Dımaşk'a hareket edince Fatimi Komutanı Nasrüddevle kuşatmayı kaldırmıştır.³²⁴ Ancak Tutuş, Kendisini karşılamaya gelmeyen Atsız'ı bahane ederek onu yakalatıp hemen öldürmüştür. Böylece Tutuş şehre hâkim olmuştur (1079). Halka iyi ve adaletli davranmıştır.³²⁵

Tutuş, Mısır'daki Fatimilerle bir hayli mücadele etmiştir. Fatimi tehlikesini bertaraf eden Tutuş, kendi akrabası olan Anadolu Selçuklu hükümdarı Süleymanşah ile mücadele etmek zorunda kaldı. Devletin hudutlarını Suriye Selçuklularının aleyhine genişletmek isteyen Süleymanşah, (H.478/1086) 'da Halep şehrini almak isteyince Tutuş tarafından mağlup edildi.³²⁶Bu gelişme üzerine Sultan Melikşah Suriye'ye gelerek duruma hâkim olmuştur.

³²⁰ Ali Sevim, Suriye Ve Filistin Selçukluları Tarihi, s. 69

³²¹ Ali Sevim, "Suriye Selçuklu Melikliği", Genel Türk Tarihi 3, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 172

³²² Ali Sevim, "Suriye Selçuklu Melikliği", Genel Türk Tarihi 3, s. 172

³²³ Ali Sevim, "Suriye Selçukluları", *DGBİT*, C VII, s. 363-364

³²⁴ Hasan Akyol, s. 219-220; Sıbt İbnü'l-Cevzi, , Miratü'z- Zaman Fi Tarihi'l-Âyân'da Selçuklular, s.230

³²⁵ Münecibbaşı Ahmed b.Lütfullah, Câmiu'd-Düvel Selçuklular Tarihi 1 Horasan-Irak, Kirman ve Suriye Selçukluları, (Yay. Ali Öngül), Akademi Kitapevi, İzmir 2000, s. 214

³²⁶ Hayati Ülkü, "Suriye Selçukluları", Başlangıçtan Günümüze İslam Tarihi, C III, Akit Basım 2001, s.315

Mısır Fatimilerine karşı hâkimiyetini genişletmeye çalışan Tutuş, Sultan Melikşah'ın ölümü üzerine sultanlığını ilan etmiş, komşusu Aksungur, Yağısıyan, Bozan ve Gürboğa'yı mağlup ederek Şimali Suriye, Şarki Anadolu ve Elcezire bölgelerini devletine ilhak ettikten sonra Selçuklu tahtını ele geçirmek için, Terken Hatun ile işbirliği yaparak Berkyaruk üzerine yürümüştür.³²⁷

Tutuş ile kardeşinin oğlu Berkyaruk ile 1095'te Rey'e yakın bir yerde savaşmışlardır. Tutuş bu savaşta yenilmiş Aksungur'un adamları tarafından öldürülmüştür. Savaştan sonra Tutuş'un ordusu dağılmış ve emirlerinden birçoğu ise Berkyaruk'a tabi olmuşlardır. Tutuş'un Suriye'deki hâkimiyeti on sekiz yıl sürmüştür.³²⁸ Fakat onun Suriye'deki Fahrû'l-Mülük Rıdvan ve Şemsü'l-Mülük Dokak (Dukak) adlı oğulları Atabey Tuğtekin'in teşviki ile merkezi tanımayarak kendi adlarına hutbe okutmaya devam ettiler.³²⁹ Tutuş'un oğulları olan bu kişiler daha sonra Halep ve Dimaşk Selçuklu Melikliğine oluşturacaklardır.

2.3.2. Kirman Selçuklularının Suriye Selçukluları ile Münasebetleri

Kirman Selçukluları ile çağdaş olan Suriye Selçukluları arasında, E. Merçil'in Kirman Selçukluları eserinde Suriye Selçukluları ile alakalı olarak şu hadiseden bahsetmektedir.

Melik Arslanşah'a sığınan ikinci emir, Yezd'deki Kâkuye ailesindedir. Arslanşah'ın saltanatının sonunda, Yezd'de onun ile Alâü'd-Devle arasındaki mücadeleler meyvesini verdi. Emir Ali Ferâmürz, Kirman sarayına sığındı ve onlar Emir Muhammed b. Key Arslan'ı sahne olarak Yezd'e gönderdiler. Ancak bu olayda Kâkuye ailesinden adı geçen emirlerin yaşadıkları yıllar Arslanşah'ın devrine (1101-1142) uygun düşmemektedir. Yine de zikredilen Alâü'd-Devle Gerşaps b. Ali olabilir. Kâkuye ailesinden Ali b. Ferâmürz, Suriye Selçukluları kurucusu Tutuş ile beraber Rey civarında Berkyaruk'a karşı savaşmış ve savaş alanında öldürülmüştür (1095). Alâü'd-Devle Gerşaps onun oğlu ve Kâkuye hânedanının başına geçen dördüncü emirdir.³³⁰

³²⁷ Osman Turan, Selçuklular Tarihi Ve Türk İslam Medeniyeti, s. 255-256

³²⁸ Müneccibbaşı Ahmed b.Lütfullah, Câmiu'd-Düvel Selçuklular Tarihi I Horasan-Irak, Kirman ve Suriye Selçukluları, (Yay. Ali Öngül), s. 219-220

³²⁹ İbrahim Kafesoğlu, " Selçuklular" Maddesi, C X, s. 373

³³⁰ Erdoğan Merçil, Kirman Selçukluları, s. 60

2.4. Halep Selçuklu Devleti (1095-1118)

2.4.1.Kuruluşu ve Sona Ermesi

Melik Tutuş'un Berkyaruk ile giriştiği saltanat mücadelesinde hayatını kaybetmesinden sonra oğulları, Suriye Selçuklu Devleti'nin bütünlüğünü koruyamadılar ve devlet, biri Halep diğeri Dımaşk merkez olmak üzere iki küçük kol halinde devam etmiştir.³³¹

Rıdvan babasının ölüm haberini aldıktan sonra annesini de yanına alarak Haleb'e dönmüş ve şehre hâkim olmuştur. Bundan sonra minberlerde hutbe Melik Rıdvan adına okunmaya başlamıştır (1095), bu tarihe kadar hutbe babası Tutuş adına okutulmaktaydı.³³²

Tutuş'un ölümünden sonra oğlu Rıdvan Halep'e diğeri oğlu olan Dukak kale komutanı Savtekin ve halkın davetiyle Şam'a sahip olmuştur. Fakat iki kardeş arasında mücadeleler olmuştur.³³³ Bu mücadelelerde Şii Fatimilerden Melik Rıdvan destek almış ve tabi olmuştur.

Fatimilerle işbirliği yapan Melik Rıdvan, Mısır Fatimi Halifeliğine maddi manevi bağlarla bağlanmış oldu. Bu durum Türk tarihinde ilk olarak, bir Selçuklu hükümdarı Şii Fatimi halifeliğini tanıması ile ona bağlı olmasını gerektirmiştir. Onlar adına dört hafta kadar hutbe okutmuştur. Fakat Sultan Berkyaruk ve diğeri İslam memleketleri Melik Rıdvan'ı kınamıştır bunun üzerine Melik Rıdvan özür dileyerek Şii Fatimi halifeliği adına okuttuğu hutbeyi kaldırıp, yeniden Abbasi Halifeliği ve Büyük Selçuklu Devleti adına okutmuştur.³³⁴

Halep Selçukluları, kendi iç çekişmeleri, Şii Fatimileri, Batiniler ve Haçlı Seferleriyle mücadele ederek tarihteki seyrini tamamlamıştır.

Melik Rıdvan'ı takatten düşüren hastalık sebebiyle Halep'te vefat etmiştir (10 Aralık 1113). Melik Rıdvan'ın ölümü ile 16 yaşındaki oğlu Alp Arslan Halep Selçuklu meliki oldu. Büyük Selçuklu Devleti Sultanı Muhammed Tapar'ın isteği ile

³³¹ Hasan Akyol, s. 225

³³² Müneccibbaşı Ahmed b.Lütfullah, Câmîu'd-Düvel Selçuklular Tarihi 1 Horasan-Irak, Kirman ve Suriye Selçukluları, Yay. Ali Öngül, s. 221-222

³³³ Osman Turan, Selçuklular Tarihi Ve Türk İslam Medeniyeti, s. 256

³³⁴ Ali Sevim, Erdoğan Merçil, Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset, Teşkilat Ve Kültür, Ankara 2014, s. 464-465

Batînilerle mücadele etmiştir. Melik Alp Arslan'ın meliklik yönetimiyle ilgilenmeyip zevk ve sefa âlemine dalmaya başlamıştır. Bunun üzerine Atabeg Lülü, melikliğin ileri gelen mülki ve askeri erkânın desteği ile melik Alp Arslan'ı öldürmüştür.³³⁵

Melik Alp Arslan'ı öldürdükten sonra yerine altı yaşındaki kardeşi Sultanaşah'ı geçiren Lülü, Halep Selçuklu Melikliğinin yönetimine tamamen hâkim oldu. Fakat bu sırada Halep Haçlı tehlikesi ile karşı karşıya kalmıştı. Emir Sungur tarafından Lülü'nün öldürülmesinden sonra Halep ileri gelenleri Mardin Artuklu Emiri İlgâziyi Halep'e çağırdılar. İlgâzi Halep'e gelerek adamlarını yerleştirdi ve Sultanaşah ile kız kardeşlerini başka bir yere götürerek göz hapsine aldı. Böylece Suriye Selçuklularının Halep kolu resmen ve fiilen sona erdi (1118).³³⁶

2.5. Dımaşk Selçuklu Devleti (1095-1104)

2.5.1. Kuruluşu Ve Sona Ermesi

Tutuş'un Rey Savaşında hayatını kaybetmesinden sonra Dukak, emrindeki birliklerle Kardeşi Rıdvan'ın yanına gitmişti. Bir süre sonra babasının hadimlerinden Savtekin'in kendisini Dımaşk'a çağırması üzerine gizlice Dımaşk'a gelmiştir. Savtekin ve diğer devlet erkânının da onayı ile Dukak'ı babasının yerine Dımaşk'ta Suriye Selçuklu tahtına oturdu. Böylece Halep'ten sonra Dımaşk'ta da bir Selçuklu melikliği kurulmuş oldu.³³⁷

Halep Selçuklu emiri Rıdvan, Suriye bölgesine tamamen hâkim olmak için kardeşi Dukak ile mücadele içine girmişse de başarılı olamamıştır.

Dımaşk Selçuklu Devleti, o dönemde meydana gelen Haçlı Seferlerine karşı mücadelelerde bulunmuştur.

Haçlılar'ın Urfa'yı işgali ile burada bir kontluk kurmalarından sonra Antakya'ya yürümleri üzerine şehir valisi Yağısıyan'ın askeri yardım istemesi, Dukak, beraberinde atabeği Tuğtekin ve kuvvetleriyle Dımaşk'tan hareketle

³³⁵ Ali Sevim, "Suriye Selçuklu Melikliği", Genel Türk Tarihi 3, s. 184-185

³³⁶ Hasan Akyol, s. 231-232

³³⁷ Hasan Akyol, s. 232; Ali Sevim, Erdoğan Merçil, Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset, Teşkilat Ve Kültür, Ankara 2014, s. 501

Humus'ta kendisine katılan Cenahüdevle Hüseyin ile birlikte Şeyzer yörelerine gelip konakladılar. Haçlı kuvvetlerine ani baskın yapmışlardır. Fakat Haçlı kuvvetlerinin harekete geçmeleri üzerine geri çekilmişlerdir (Aralık/Ocak 1097/1098). Dukak, Selçuklu ordusuyla birleşerek Antakya'ya yöneldi ve Haçlılar ile savaştı. Fakat savaşta Selçuklu ordusu yenilgiye uğramıştır. Bunun üzerine Selçuklu ordusundaki diğer emirler gibi Dukak da Sökmen ve Cenahüdevle ile birlikte Dımaşk'a döndü.³³⁸

Haçlı ordusu Suriye yönünde ilerlemeye devam etmektedir. 20 Ekim 1097 tarihinde 1. Haçlı ordusu Antakya'yı kuşatmış ve Selçuklu ordusunun yenilmesi üzerine Antakya Haziran 1098'de Haçlılar'ın eline geçmiştir. 1.Haçlı Ordusu Antakya'yı zaptettikten sonra Doğu Akdeniz sahilini takip ederek ana hedefleri olan Kudüs'e yönelmişlerdir. 11 Aralık 1098'de Maarratü'n-Nûman, 28 Ocak 1099'da Hısnü'l-Ekrad, Mart 1102'de Antartus, 15 Temmuz 1099'da Kudüs Haçlılar'ın eline geçmiştir. Böylece Haçlılar, Dımaşk melikliğinin güney ve güneybatı sınırını çevrelemişlerdir.³³⁹

Dokuz yıl Dımaşk Selçuklu Melikliği tahtında oturan, Melik Dukak, yakalandığı verem hastalığından 8 Haziran 1104 yılında ölmüştür.³⁴⁰

Melik Dukak'ın ölümünden sonra, Atabeg Tuğtekin, onun henüz bir buçuk yaşındaki oğlu Tutuş'u meliklik makamına getirdi. Kendisi de Tutuş'un Atabeği olarak devletin bütün idaresini ele almıştır. Ayrıca Melik Tutuş'un dul annesi Safvatü'l-Mülk Hatunla da evlenen Tuğtekin durumunu iyice güçlendirmiştir.³⁴¹

Yönetimi elinde tutan Atabeg Tuğtekin, melik Tutuş adına okuttuğu hutbeyi üç ay sonra kesip, Gümüştegin'e mektup yazarak Dukak'ın kardeşi olan Ertaş'ı hemen Dımaşk'a göndermesini istedi. Ertaş'ı, 17 Eylül 1104'te Dımaşk Meliki olarak ilan etti.³⁴²

Bir süre sonra Ertaş, emir Ayteginle birlikte Tuğtekin'i bertaraf etmek için mücadele için Rahbe'ye gitti (Eylül 1104) fakat dönerken öldü. Ertaş'ın Dımaşk'tan

³³⁸ Ali Sevim, "Suriye Selçuklu Melikliği", Genel Türk Tarihi 3, s.188

³³⁹ Coşkun Alptekin, "Dımaşk Atabeyliği", *DGBİT*, C VII, s. 472

³⁴⁰ Genel Türk Tarihi 3, Yeni Türkiye Yayınları, s. 190

³⁴¹ Coşkun Alptekin, Dımaşk Atabeyliği (Tog-Teginliler), Marmara Üniversitesi Yayınları, İstanbul-1985, s.21

³⁴² Coşkun Alptekin, Dımaşk Atabeyliği (Tog-Teginliler), s.22

ayrılması üzerine Tuğtekin, hutbeyi tekrar Dukak'ın oğlu Tutuş adına okutmaya başlamış fakat kısa zaman sonra onun da ölmesi üzerine Selçuklu hanedanından meliklik tahtına çıkacak kimsenin olmamasından dolayı Dımaşk Selçuklu Melikliği Son bulmuştur. Bundan sonra Dımaşk'ta Tuğtekin'in atabeglik yönetimi kurulmuş onun ölümünden (11 şubat 1128) sonra da yerine oğlu Tc'l-Bri geçmiştir. Böriler Hanedanı devri başlamış, adından dolayı böyle anılmıştır.³⁴³

³⁴³ Ali Sevim, Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi, s. 260

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KIRMAN SELÇUKLULARININ ATABEYLİKLER İLE OLAN MÜNASEBETLERİ

3.1. Atabeglik

Atabeg, Selçuklular ve daha sonraki Türk devletlerinde kullanılan bir unvan olup Türkçe ata ve beg kelimelerinden oluşmuştur.³⁴⁴ İlk önce Selçuklular devrinde ortaya çıkmıştır.³⁴⁵ Selçuklular ile birlikte İslâm dünyasına gelen ve onlardan Gaznelilere, Gürcülere ve daha sonraki devletlere intikal eden müesseselerden biri de atabeylik müessesesidir.³⁴⁶

Selçuklulardan önceki Türk-İslâm devletlerinde böyle bir unvan veya müessesenin varlığı hakkında bir bilgi olmamasına rağmen şehzadelerin eğitimine büyük önem verilmekteydi.³⁴⁷ Bu durum daha önceki Türk devletlerinde adı atabeylik olmasa da bu kurumun eğitim anlamında kullanılmasıdır. Çünkü Türkler'in İslamiyetten sonra da kendi örf ve ananelerini devlet idare şeklinde ve günlük yaşayışlarında devam ettirdikleri görülmektedir.

Selçuklularda atabegliğin olması Oğuz ananelerine sadık olarak İmparatorluğun esasını kuran Selçuklu sülalesinin bu atabeylik müessesesini daha İslamiyetten evvelki Türk devletlerinden aldıkları yahut eski devirlerden kalan bu ananeyi devam ettirdikleri düşünülebilir. Orhun Kitabelerinde geçen Yolluğ Tigin'in kendisine verdiği "Kül Tigin Atisi" lakabı üzerinde duran bu kitabelerin tercümesi ile uğraşan Thomsen, Radloff ve Melioren Skiy gibi ilim adamları, bu lakabın "atabeg" manasına geldiğini ispata çalışmışlardır.³⁴⁸

Kafkasya'da yapılan araştırmalarda bir takım Türk devletlerinin çocuklarını daha küçük iken yabancı bir aile içinde terbiye ettirdiklerini ve bu yabancı aile reisine "atalık" adı verildiğini ve bu iki aile arasında bir nevi suni ve hukuki akrabalık

³⁴⁴ Hasan Akyol, s. 235

³⁴⁵ Mehmet Fuat Köprülü, "Ata" Maddesi, *İA*, C I, s. 712

³⁴⁶ Osman Turan, Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti, s. 310

³⁴⁷ Hasan Akyol, s. 235

³⁴⁸ Mehmet Fuat Köprülü, "Ata" Maddesi, *İA*, C I, s. 713

vücuda geldiği söylenmektedir.³⁴⁹ Bu uygulama ile daha önceki Türk adetlerindeki varlığından bahsedilebilir.

3.1.2. Atabeglik Müessesesinin Kullanımı

Selçuklularda ilk defa vezir Nizamülmülk'e atabeylik bir unvan olarak verilmiştir.³⁵⁰

Devlet hanedan mensuplarının müşterek malı olduğundan şehzadeler daha küçük yaşlarda eyaletlere Melik olarak gönderiliyor, kendilerini yetiştirmek ve işlerini idare etmek üzere onlara birer Atabeg tayin ediliyordu. Şehzadeler büyüdükten sonra da onların veziri, kumandanı veya müsteşarı olarak kalıyordu. Bu atabegler şehzadelerin devlet adamı olarak yetişmelerinde ne kadar faydalı olmuşlarsa onları sultanlığa ve hâkimiyetlerini genişletmeye kışkırtmak ve o sayede kendi mevkilerini yükseltmek maksadıyla sebebiyet verdikleri sarsıntılar dolayısıyla o derece zararlı olmuşlardır.³⁵¹ Kendi atabeği olduğu şehzadeyi taht çıkarmak için mücadelelere girişmişlerdir.

Atabegler, büyük vazifelerde bulunan eski ve nüfuzlu oğuz beyleri arasından yahut sultanların memlüklerinden olup, değerli hizmetleri ile sadakat ve kudretlerini göstermiş büyük emirlik derecesine yükselmiş askeri kumandanlar arasından seçilmiştir.³⁵²

Bir unvan olarak ortaya çıkan ve zamanla bir memuriyete dönüşen atabeylik, sonraları atabeglerin, yanlarında bulunan şehzadelerin dul kalmış anneleri ile evlenmeleri ile veya şehzadelere kız vermeleri sebebiyle daha önemli bir mevki haline gelmiştir.³⁵³ Böylece devlet yönetiminde daha çok söz sahibi olmalarını sağlamıştır.

Atabegler, doğrudan doğruya Sultan'a bağlı olup, buldukları bölgelerde onların naibi sıfatıyla adeta yarı bağımsız bir hükümdar gibi hareket ediyordu.

³⁴⁹ Mehmet Fuat Köprülü, "Ata" Maddesi, *İA*, C I, s. 714

³⁵⁰ Coşkun Alptekin, "Büyük Selçuklular", *DGBİT*, C. VII, s. 199

³⁵¹ Osman Turan, *Selçuklular Tarihi Ve Türk İslam Medeniyeti*, s. 310

³⁵² Mehmet Fuat Köprülü, "Ata" Maddesi, *İA*, C I, s. 712

³⁵³ Hasan Akyol, s. 235

Ayrıca ölen bir atabeg'in yerine bazen oğlu tayin edilmiştir. Bu durum Ortaçağ'da memuriyetlerin babadan oğula intikal ettiğini gösterir.³⁵⁴

Atabeglik müessesesini Büyük Selçuklular'ın kullanması ile kendine bağlı olan meliklikleri diğer devletleri de etkilemiştir.

Kırım Hanları bu müesseseyi kullanmışlardır. Harizmşah şehzadelerinden Sancar Şah'ın Mengli Bey adlı atabegi olduğu bu müessesenin varlığını gösterir. Kirman Selçuklularında atabeylik vazifesinin mevcudiyeti ve ehemmiyeti Tuğrulşah devrinde Alâddin Bozkuş, Behramşah ve Arslanşah devirlerinde Atabeg Müeyyidüddin Reyhan ve Atabeg Kutbeddin al-Din Muhammed Bozkuş gibi atbeglerin varlığından görülmektedir.³⁵⁵

Kirman Selçuklularında atabeglik biraz farklı kullanılmıştır. Kirmandaki atabegler, şehzadeler ile vilayetlere gitmemişler yani şehzade yetiştirme görevinde yer almamışlardır. Onlar başkentte hükümdarın yanında yer almışlar, bizzat meliklere idari işlerde yol gösterici ve baş danışman olarak görev yapmışlardır. Uzunçarşılı'nın tabiri ile "hükümdar atabegliği" oluşmuştur.³⁵⁶

Anadolu Selçukluları da bu ananeye bağlı kalmışlardır. Büyük Selçuklularda ve şubelerinde lala unvanı da kullanılmıştır. Anadolu Selçukluları iki unvanı da kullanmıştır. Osmanlılarda ise vezir-i azamlara lala diye hitap etmeleri xıv. asırdan başlayarak kullanmışlardır.³⁵⁷

Atabeg unvanı daha sonraları bu vazifede bulunmayan bazı emirler için de kullanılmıştır. Büyük Luristan (Lûristân-i Buzurg) hâkimi ve Hezâresbiler sülalesinin müessisi Abu Tahir de bu unvanı kendi kendine almıştır. Atabeg müessesesi ve unvanı, atabeg sülalelerinden sonra da devam etmiştir. Eyyubiler ve Memlüklerde de görülmektedir. Ayrıca Büyük Selçuklu İmparatorluğunun ananelei tesirinde kalan İran Moğollarında da görülmektedir.³⁵⁸

Tarihsel süreç içinde atabegler vazifelerini ifa etmişlerdir. Bu durum Selçuklu devletinin otoritesinin zayıflaması ile değişmiştir.

³⁵⁴ Hasan Akyol, s. 235

³⁵⁵ Mehmet Fuat Köprülü, "Ata" Maddesi, *İA*, C I, s. 712-714

³⁵⁶ Erdoğan Merçil, Kirman Selçukluları, s. 155-156

³⁵⁷ Mehmet Fuat Köprülü, "Ata" Maddesi, *İA*, C I, s. 715-716

³⁵⁸ Mehmet Fuat Köprülü, "Ata" Maddesi, *İA*, C I, s. 712-714

Selçuklu Devleti'nde merkezi otoritenin güçlü olduğu dönemlerde atabegler, açıkça bağımsızlık temayülü göstermemişler, ancak devlet otoritesinin zayıflamasıyla atabeglerin birçoğu naibi oldukları şehzadelerin yerine, kendi adlarına hâkimiyet kurmaya başladılar. Dolayısıyla atabeg unvanını ve müessesesini kendi hesaplarına bir hanedan tesis etmek için basamak olarak kullanışlardır.³⁵⁹

İmparatorluğun sarsılmasıyla atabegler müstakil devletler kurmaya başlamışlardır. Bunlar: Tuğtekin tarafından Şam Atabegleri Böriler (1104-1154), İmameddin Zengi'nin kurduğu Musul Halep Atabegleri (1127-1233), Azerbaycan Atabegleri veya İldenizliler (1146-1225), Fars Atabegleri veya Salgurlular (1194-1286) gibi atabegler teşekkül etmiştir.³⁶⁰

3.2. Atabeglikler

3.2.1. Musul Atabegliği (Zengiler) (1127-1233)

Zengiler, Büyük Selçuklu ve Irak Selçuklu devletlerine bağlı olarak kurulmuş bir atabeglik olup, Büyük Selçuklu Devletinin yıkılmasından sonra bağımsız hale gelmiş, Kuzey Irak, Güney Doğu Anadolu ve Suriyede hüküm sürmüş, Mısır'a dahi hâkim olmuş büyük bir sülaledir. Kurucusu İmameddin Zengi'ye nispetle Musul Atabegliğine Zengiler de denilmektedir.³⁶¹

Atabegler içinde en geniş alana yayılmış ve daha güçlü olan aynı zamanda Haçlı Savaşlarına karşı, Türk devlet ve atabegleriyle ittifak kurup mücadele eden güçlü bir atabeyliktir. Bu özellikleriyle öne çıkan mühim bir atabeyliktir.

İmameddin Zengi, Kasîmüddeve Aksungur'un hayattaki tek oğlu olarak 480/1087-1088 yılında Halep'te doğmuştur. Babası Aksungur, Selçuklu Sultanı Alp Arslan'ın himayesinde yetiştikten sonra Melikşah'ın hizmetine girmiştir.³⁶²

Sultan Melikşah'ın memlûklerinden olan Çökürmüş, Musul'u ele geçirince İmâmeddin Zengi'yi yanına almıştır. Babasının olan hatırasından ona evladı gibi bakmıştır. Çökürmüş'ün yanında H. 500 (1107) yılına kadar kalan Zengi, onun

³⁵⁹ Hasan Akyol, s. 236

³⁶⁰ Osman Turan, Selçuklular Tarihi Ve Türk İslam Medeniyeti, s. 310-311

³⁶¹ Coşkun Alptekin, "Musul Atabeyliği", *DGBİT*, C VII, s. 533

³⁶² Halil İbrahim Gök, Musul Atabeyliği Zengiler (Musul Kolu 1146-1233), TTK Ankara, 2013, s. 41

ölümünden sonra oğlu Nasirüddin sahip çıkmış ve önemli yerlere getirmiştir. H.507 (1114) yılına kadar Musul hâkimleri olan Çavlı ve Mevdud'un yanında savaşlara katılarak büyük cesaret ve yiğitliğini göstermiştir. Taberiyye'de Frenklere, Aksungur Porsûki komutasındaki Haçlılara karşı yapılan savaşlarda kahramanlığı dillerde anlatılır olmuş.³⁶³

Irak Selçuklu Sultanı Mahmud, Musul valiliğine Zengi'yi atadı ve atabeg unvanıyla oğlu Alp Arslan'ı himayesine verdi (1127). Böylece Musul'da Zengi dönemi resmen başlamıştır. Zengi, bu görev ve yetkiyle şehri, kendi yönetim anlayışına göre düzenlemiştir.³⁶⁴

Zengi'nin Musul'a hâkim olmasından itibaren H.541 (1146) yılında Caber Kalesinde hançerlenip öldürülmesine kadar geçen yirmi yıllık yönetiminde içerde, Suriye, Irak ve el-Cezire bölgesinde siyasi birliği sağlayarak, dışarda ise Haçlıların İslam bölgelerine yaptıkları saldırılara karşı koyarak kaybedilen toprakların yeniden kazanılmasını sağlamıştır.³⁶⁵

Musul Atabegliği, özellikle İmameddin Zengi ve atabegliğin Halep şubesini kurmuş olan Nureddin Mahmud zamanında Haçlılara karşı verdikleri mücadelelerle İslâm dünyasının ümidi, Haçlıların ise korkulu rüyası olmuşlardır. Haçlıların İslâm dünyasının ortasında siyasi teşekküller kurdukları bu devirde hem siyasi muhaliflerine, hem de Haçlılara karşı büyük mücadeleler vermişlerdir.³⁶⁶

Atabeg Zengi, Artuklu topraklarında faaliyette bulunurken II. Joscelin, Urfa'yı terkedince şehri yakında takip eden Zengi, Urfa'ya yönelerek 24 Aralık 1144'te Urfa'yı fethetmiştir. Urfa'nın fethi İslâm dünyasında büyük sevinç doğururken Batı dünyasında büyük üzüntüye sebep olmuştur. Urfa'nın fethinden sonra Suriye'ye yönelen Zengi, Caber Kalesini kuşattığı sırada Frank asıllı kölelerden Yarınkuş Zekevi tarafından şehit edildi (15 Eylül 1146). Zengi'nin ölmesiyle Zengiler Atabegliği Musul ve Halep olmak üzere ikiye ayrılmıştır.³⁶⁷

³⁶³ Osman Gürbüz, XII. Yüzyıl İslam Dünyasında Örnek Bir Yönetici İmâmeddin Zengi, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı. 38, Erzurum 2012, s. 53

³⁶⁴ Halil İbrahim Gök, Musul Atabeyliği Zengiler (Musul Kolu 1146-1233), TTK Ankara, 2013, s. 45

³⁶⁵ Osman Gürbüz, XII. Yüzyıl İslam Dünyasında Örnek Bir Yönetici İmâmeddin Zengi, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, s. 54

³⁶⁶ Gülay Ögün Bezer, Genel Türk Tarihi 3, "Zengiler (1127-1233)", s.225

³⁶⁷ Hasan Akyol, s. 242-243

İmameddin Zengi öldüğünde geniş topraklara ve büyük bir üne sahiptir. Bu durum oğulları tarafından devam ettirilmeye çalışılmıştır.

Zengi öldüğünde toprakları oğulları tarafından bölüşülmüştür. Büyük oğlu I. Seyfeddin Gazi'ye Musul ve ona bağlı Sincar, Erbil ve Cezire miras olarak kalmış; küçük oğlu Nureddin Mahmud ise Zengi'nin Suriye bölgesini almıştır. Daha sonra ailenin üçüncü kuşağı Sincar'da elli yıl hüküm sürmüştür; dördüncü kuşak ise Mesud b. Mevdud Mevsil'da Eyyubi vassalı olmuştur, Cezire'de hüküm sürmüştür. Nureddin'in Suriye ve Filistin'deki Haçlılara ve gerilemekte olan Fatımîlere karşı olan politikaları Selahaddin'in yükselişine sebep olmuş ve Eyyubi Devleti'nin kurulmasına yol açmıştır. Zengilerin Suriye kolu daha sonra Musul koluna katılmış ve Zengiler kaçınılmaz olarak Cezire ve Diyarbakır'da genişleme politikası güden Eyyubilere karşı ayaklanmışlardır. Fakat anlaşma yapılarak Eyyubileri tanımıştır.³⁶⁸

Atabeg İzzeddin'in 29 Ağustos 1193'te ölmesinden sonra, atabeglik iç karışıklıklarla ve Moğol istilasıyla sarsılmış ve son Atabeg Nasıreddin Mahmud'un Lülü tarafından öldürülmesiyle tarihe karışmıştır.³⁶⁹

Geniş topraklarda hüküm süren, Haçlılar ile yaptıkları savaşlarla İslam dünyasında büyük üne sahip olan Musul Atabegliği Zengiler, her devlet gibi tarihteki seyrini tamamlamıştır.

3.3. Fars Atabegliği (Salgurlular) (1147-1286)

Fars Atabegleri veya Salgurlular devleti, Oğuzların 24 boyundan Üçoklar'a mensup, kendi adları ile anılan Salgur veya Salur kabilesi tarafından kurulmuştur.³⁷⁰

Salgurlular'ın devlet kurdukları Fars bölgesi, İran'ın güneyinde yer alır. İran'ın idari teşkilatında Şiraz, Bûşehr, Lâr, Fesâ, Kâzerun, Cehrem, Firuzâbad ve Âbadih olmak üzere sekiz vilayete ayrılmış olan Fars eyaleti, kuzeybatıda Huzistan, kuzeydoğuda İsfahan, doğuda Kirman ve batıda ise Basra (Fars) Körfezi ile çevrilidir.³⁷¹

³⁶⁸ Clifford, Edmund, Bosworth, Doğuştan Günümüze İslam Devletleri Devletler, Prenslükler, Hanedanlıklar Kronolojik Soykütüğü, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2005, s. 264-265

³⁶⁹ Hasan Akyol, s. 245

³⁷⁰ Erdoğan Merçil, Fars Atabegleri Salgurlular, s. 27

³⁷¹ Erdoğan Merçil, "Salgurlular", *DGBİT*, C VIII, s. 19

Salgurlular, kendi kurucusu olan Salgur ile anılmıştır.

Salgur Horasan'a göç edip Büyük Selçukluların ilk Sultanı olan Tuğrul Bey'e katılan bir Türkmen zümresinin reisidir.³⁷² Selçuklular İran'a tamamen hâkim olduktan sonra Salur Dikli, Sultan Melikşah'ın huzuruna çıkararak onun hizmetine girmiştir.³⁷³ Daha sonra Salgur soyundan biri olan Boz-Aba, Irak ve Horasan Selçukluları hükümdarlarından olan Gıyaseddin Mesud'a karşı yapılan bir savaşta öldürüldü ve yeğeni Sungur b. Mevdud, Selçuklulara karşı isyan edip Fars'ta istiklalini ilan etmiştir (1147). Orada yüz yirmi yıldan fazla hüküm sürmüştür.³⁷⁴

Salgurlular, hâkimiyetleri döneminde çok az zaman tam bağımsız olmuşlardır. Önceleri Irak Selçuklularına daha sonra Harzemşahlara ve Moğollara tabi olmuşlardır. Fars'ta atabegliğin temelleri atan Atabeg Sungur, Selçuklu şehzadelerinden Muhammed b. Tuğrul'u Melik olarak atayarak atabegliğini meşrulaştırmıştır.³⁷⁵ Fars atabegliğini kaybeden Melik Melikşah amcası, Irak Selçuklu Sultanı Mesud'dan yardım alarak Fars'a yürüdü fakat Atabeg Sungur karşısında mağlup oldu. Böylece Fars tamamen Atabeg Sungur'un idaresi altına girdi.³⁷⁶

Kirman ile dostane ilişkiler kuran Sungur Irak Selçukluları ile mücadele etmiştir. Irak Selçuklu Sultanlarının ölümüyle meydana gelen taht kavgalarına karışmıştır. Sungur'un ölümünden sonra yerine kardeşi Zengi geçti (1161). Atabeg Zengi, kendine karşı oluşan aile içi muhalefeti hallettikten sonra Irak Selçuklularına tabi olmuştur (1165).³⁷⁷

Atabeg Zengi'nin (1178-1179) ölmesiyle beş oğlundan biri olan Tekle babasının yerine Salgurlu hanedanının başına geçmiştir.³⁷⁸ Atabeg Tekle, iç karışıklıklar ve Oğuzların batıya doğru yayılmaları ile uğraştıktan sonra 1197-1198'de vefat edince yerine kardeşi Sa'd b. Zengi geçmiştir. Sa'd döneminde Salgurlu toprakları genişlemiştir. İsfahan ve Kirman gibi yerler Salgurluların eline

³⁷² Haigh T. W., "Salgurlular" Maddesi, *İA*, C. X, s. 125

³⁷³ Erdoğan Merçil, Fars Atabegleri Salgurlular, TTKB, Ankara 1975, s. 31

³⁷⁴ Haigh T. W., "Salgurlular" Maddesi, *İA*, C. X, s. 125

³⁷⁵ Hasan Akyol, s. 246

³⁷⁶ Erdoğan Merçil, Fars Atabegleri Salgurlular, TTKB, Ankara 1975, s. 35

³⁷⁷ Hasan Akyol, s. 246

³⁷⁸ Erdoğan Merçil, "Salgurlular", *DGBİT*, C VIII, s. 33

geçmiştir.³⁷⁹ Moğol istilasının baş gösterdiği dönemde Salgurlular'da etkilenmiştir. Bu istila ile Moğollara tabi olmak zorunda kaldılar ve Moğollara vergi vermeye başladılar.³⁸⁰ Fars'ta Moğol hâkimiyetinin başlamasıyla atabeylik sarsılmıştır. Birçok atabeg başa gelmiş en son alarak Abiş (İbiş) Hatun atabeylik makamına gelmiştir.

Moğol hâkimiyeti altında atabegliği 22 yıl süren Abiş Hatun'un ölümü ile Fars'ta yüz otuz sekiz yıl süren Salgurlu hâkimiyeti son bulmuş, Fars tamamıyla Moğol idaresine girmiştir.³⁸¹

3.3.1. Kirman Selçuklularının Fars Atabegliği (Salgurlular) İle Münasebetleri

Kirman Selçukluları'nın kurucusu Kavurd'un, Büyük Selçuklulara karşı taht mücadelesi için iki defa isyan edip Sultan Melikşah döneminde öldürülmesinden sonra bir isyan hareketi olmamıştır. Sultan Sencer'in Oğuzlar tarafından esir edilmesine kadar Büyük Selçuklulara sadakatle bağlı olmuşlardır. Daha sonra Irak Selçuklularına tabi olan Kirman Selçuklularının, devlet ve atabeglerle münasebetleri ya evlilik yoluyla ya da meliklerin taht mücadelesinde destek aramak ve yardım almak için olmuştur.

Kirman Selçuklularının, daha çok münasebette bulunduğu devlet Irak Selçukluları olmuştur. Ondan sonra ise Fars Atabegliği Salgurlular ile iletişim içinde olmuşlardır. Salgurlular ile kurulan bu iletişimden, Atabegler ve Meliklerden kronolojik olarak bahsedilecektir.

Fars atabegliğinin kurucusu Atabeg Sungur, Kirman Selçuklularından Muğis ed-din Muhammed b. Arslanşah (1142-1156) arasında samimi bir dostluk oluşmuştur. Birbirlerine karşı saygılı ve kardeşlik derecesinde bağlı olmuşlardır. İki taraf arasında elçiler devamlı gönderilmiş, mektuplar yazılmıştır. Gerek Atabeg Sungur ve gerekse Melik Muhammed, kendi ülkeleri ile iktifa ederek ve komşusuna karşı da mücadeleden uzak durmuşlardır.³⁸²

³⁷⁹ Hasan Akyol, s. 246-247

³⁸⁰ Hasan Akyol, s. 247

³⁸¹ Erdoğan Merçil, "Salgurlular", *DGBİT*, C VIII, s. 53

³⁸² Erdoğan Merçil, *Fars Atabegleri Salgurlular*, TTKB, Ankara 1975, s. 36

Melik Muhammed'den sonra tahta çıkan Tuğrulşah (1156-1170), babası zamanında olduğu gibi Fars'taki komşuları Salgurlu Devleti ile dostluğunu sürdürmüştür.³⁸³

Salgurlulardan Atabeg Sungur'un 1161'de ölümünden sonra yerine kardeşi Zengi geçmiştir. Fakat bir grup onun hükümdarlığını tanımak istemeyip mücadeleye girişmiştir. Zengiye muhalif olan eniştesi Sâbık mücadeleyi kaybedince Kirman'a kaçmış ve Tuğrulşah'ın huzuruna çıkarak ondan yardım istemiştir. Tuğrulşah, Salgurlular ile dostluğu devam ettirmek için ona iltifat etmemiştir. Sâbık, daha sonra yardım almak için Hûzistan'a gitmiş ise de orada öldürülmüştür.³⁸⁴

Kirman Selçuklularında Tuğrulşah'tan itibaren Atabeglerin, yönetim üzerinde daha etkin olmaya başlamışlardır.

Kirman tahtında yaklaşık 14 yıl hüküm sürmüş olan Tuğrulşah hastalanarak Mart 1170'de ölmüştür. Onun ölümünün yarattığı kargaşa sırasında Atabeg Müeyyidüddin Reyhan'ın yardımı ile üçüncü oğlu Behramşah, Kirman tahtına oturdu. Emir ve gulamlar onun huzuruna gelerek tabi oldular ve hükümdarlığını tasdik ettiler. Bu durum Kirman Selçukluları devletinde bir fetret devrinin doğmasına yol açmıştır.³⁸⁵ Kirman Selçukluları, atabeglerin destekledikleri melikler ve meliklerin de taht mücadelesi için komşu devletlere yöneldikleri dönem olmuştur. Meliklerden bazıları Irak Selçuklularına yönelirken bazıları ise Salgurlulardan ve Horasan'dan yardım istemiştir. Bu dönem Behramşah, Turanşah ve Arslanşah'ın taht mücadelesine sahne olmuştur.

Taht için mücadele eden Turanşah, Fars'a gitmiştir. Salgurlulardan Atabeg Zengi, onu iyi karşılamış ve destek için emrine bir ordu vererek Kirman'a göndermiştir. Bunun sonucunda Melik Behramşah ve Atabeg Reyhan yeni bir güçlkle karşı karşıya kalmışlardır. Durum karşısında Behramşah ve atabeği Reyhan ile Horasan'a kaçmışlardır. Behramşah'ın bu ilk melikliği iki ay kadar sürmüştür.³⁸⁶

Behramşah'ın Kirman'dan ayrılmasından sonra Turanşah, Salgurlu ordusu ile Berdesir önüne gelip Saray-ı Deşt'teki tahta oturdu. Diğer taraftan Behramşah'ın

³⁸³ Ali Öngül, Selçuklular Tarihi 1 Büyük Selçuklular, Irak, Kirman ve Suriye Selçukluları, s. 373

³⁸⁴ Erdoğan Merçil, Kirman Selçukluları, s. 69

³⁸⁵ Ali Sevim, Erdoğan Merçil, Selçuklu Devletleri Tarihi, TTKB, Ankara 1995, s.313-314

³⁸⁶ Erdoğan Merçil, "Kirman Selçukluları", *DGBİT*, C. VII, s. 250

kaçtığından habersiz olan Arslanşah Bem'den hareketle Berdesir önüne geldi ve ani bir baskınla Turanşah'ı mağlup ederek büyük bir zafer kazandı. Böylece Arslanşah, Kirman Selçukluları tahtına oturdu (Haziran 1170).³⁸⁷

II. Arslanşah'ın tahta geçmesiyle bütün Kirman, ona itaat etmiştir. Kirman'da beş altı ay kadar sakin ve güvenli bir devre yaşamıştır.³⁸⁸ II. Arslanşah'ın tahta çıkması ile diğer melikler Behramşah ve Turanşah tahttan vazgeçmeyerek mücadele için harekete geçmişlerdir.

Turanşah bir defa daha Atabeg Zengi'den kuvvet alarak Kirman'a yürüdü. Melik Arslanşah bu durumu haber alınca büyük bir ordu ile harekete geçti. Arslanşah'ın ani hücumuna uğrayan Turanşah ve Salgurlu ordusu Şiraz'a kaçtılar. Horasan hâkimi Müeyyed Ayaba'nın yanına giden Behramşah ise ondan aldığı yardım ile Kirman'a geri döndü. Melik Arslanşah, ordusu içindeki veba hastalığından dolayı asker olarak zayıftı. Bu durumda savaşa karar veren Arslanşah, Kemedin (Kumadin) sahrasında yapılan savaşı kaybederek Irak Selçuklu Sultanı Arslanşah'ın yanına gitmiştir.³⁸⁹

II. Arslanşah'ın bu ilk melikliği dokuz ay sürmüştür. Behramşah ikinci defa Kirman Selçuklu tahtına oturmuştur.³⁹⁰ Buna rağmen diğer melikler tahttan vazgeçmemiştir.

II. Arslanşah, Behramşah'a mağlup olduktan sonra Irak Selçuklu Sultanı ve adaşı olan Arslanşah'tan yardım istemişti. Sultan Arslanşah ve Atabeg İldeniz onu iyi karşılayıp yardıma karar vermişlerdir. Arslanşah, emrindeki ordu ile Hemedan'dan çıkarak Fars üzerinden Kirman'a gitmek için hareket etmiştir.³⁹¹ Durumu öğrenen Behramşah'ta mücadele için hazırlıklara başlamıştır. Behramşah, Horasan hâkimi Müeyyed Ayaba'dan yardım istemiş fakat Ayaba Irak Selçuklu Sultanı ile savaşmanın kötü olacağını düşünerek yardımcı kuvvet göndermemiştir. Muhasara altı ay kadar sürmüştür.³⁹² Bu sıkıntılı mücadeleden sonra her iki kardeş Kirman'ı bölüşmek suretiyle ortak saltanat sürmek konusunda anlaşmışlardır (1172).

³⁸⁷ Hasan Akyol, s. 207

³⁸⁸ Öngül, Selçuklular Tarihi 1 Büyük Selçuklular, Irak, Kirman ve Suriye Selçukluları, s. 376

³⁸⁹ Erdoğan Merçil, Fars Atabegleri Salgurlular, TTKB, Ankara 1975, s. 47-48

³⁹⁰ Öngül, Selçuklular Tarihi 1 Büyük Selçuklular, Irak, Kirman ve Suriye Selçukluları, s. 377

³⁹¹ Erdoğan Merçil, "Kirman Selçukluları", *DGBİT*, C. VII, s. 252

³⁹² Erdoğan Merçil, "Kirman Selçukluları", *DGBİT*, C. VII, s. 253

Behramşah'a yardım eden Salgurlu kumandanı Mücâhid Gurgâni Behramşah'ın Bem'e gidişinde yanında olup aradan Fars'a dönmüştür. Çok geçmeden Behramşah, Kirman'a tamamen hâkim olmuş, bir buçuk yıl saltanat sürdürdükten sonra da hastalanarak ölmüştür (1174-1175).³⁹³

Behramşah'ın ölümünden sonra Atabeg Kutbeddin Muhammed, Hâtun-i Rükni ile anlaşarak Behramşah'ın yedi yaşındaki oğlu II. Muhammed'i tahta oturtular³⁹⁴ Fakat bu durum Kirman Selçuklu tahtı için yeni bir mücadeleye yol açacaktır.³⁹⁵

II. Arslanşah, kardeşi Behramşah ile mücadelesinde Irak Selçuklu Sultanı Arslanşah'tan yardım istemişti. Aldığı bu yardım neticesinde II. Arslanşah, Irak Selçuklularına tabi olmuştu.

Melik Muhammed'in yedi yaşında tahta oturması ile melikler atabeglerin desteği ile harekete geçmişlerdir.

II. Arslanşah Yezd'de, Aybek Dıraz Cîruft'ta ve Turanşah da Irak'ta olayların gelişmesini bekliyordu. Atabeg Kutbeddin Muhammed, Berdesir'den Bem şehrine gidince, Kirman'ın ileri gelenlerinden bir grup, Yezd'de bulunan II. Arslanşah'ın huzuruna çıkarak harekete geçmesi için konuşmalarda bulunmuşlardır. Böyle bir fırsatı değerlendiren II. Arslanşah Yezd'den ayrılarak Aralık 1175'te Berdesir'e ulaşmış ve hiçbir direnişle karşılaşmadan Kirman Selçuklu tahtına üçüncü kez hâkim olmuştur.³⁹⁶

Atabeg Muhammed, Muhammedşah'ı da yanına alarak yardım almak için Fars'a yöneldiler fakat Atabeg Zengi'nin yanına gitmekten vazgeçerek Kirman'a döndüler ve Arslanşah'ın Cîruft 'ta olmasında istifa ederek başkent Berdesir'i ele geçirdiler (1176-1177). Melik Arslanşah, Berdesir'e dönüp şehri tekrar ele geçirip Muhammedşah'ı ise hapsedti.³⁹⁷ Muhtemelen II. Arslanşah, Atabeg Kutbeddin ile anlaşmıştı ve onu tekrar atabeg yapmıştır. Bunun üzerine ikinci plana düşen Atabeg Aybek Dıraz muhalefete başladı ve Salgurlu başkentinde bulunan Turanşah'ı saltanat

³⁹³ Erdoğan Merçil, Fars Atabegleri Salgurlular, TTKB, Ankara 1975, s. 49

³⁹⁴ Hasan Akyol, s. 209

³⁹⁵ Erdoğan Merçil, Kirman Selçukluları, s. 96

³⁹⁶ Ali Sevim, Erdoğan Merçil, Selçuklu Devletleri Tarihi, Ankara 1995, s.320

³⁹⁷ Erdoğan Merçil, Fars Atabegleri Salgurlular, s. 51

mücadelesine davet etmiştir.³⁹⁸ Tahtta oturan Arslanşah ile taht için mücadele eden Turanşah tekrar karşı karşıya gelmişlerdir.

Atabeg Aybek, Turanşah ve Salgurlu kuvvetleri, Melik Arslanşah ile mücadele etmek için Cîruft önüne geldiler (3 Mart 1177).³⁹⁹ Taraflar arasındaki savaşta Melik Arslanşah'a bir ok isabet etmiş ve ordusu dağılmıştır. II. Arslanşah, aldığı ok yarısından dolayı ölmüştür.⁴⁰⁰ Onun ölümü ile Kirman ordusunun bozulmasına ve savaşı Turanşah ile Salgurlu kuvvetlerinin kazanmasına sebep oldu. Böylece Turanşah, tek başına, Salgurlular'ın desteği ile Kirman Selçuklu tahtına çıkmış oluyordu.⁴⁰¹ Bunun üzerine Atabeg Kutbeddin Muhammed, Salgurlular Devletini kendisi için güvenli görerek Fars'a İmameddin Zengi'nin yanına gitmiştir.⁴⁰² Bu iki devlet adamının, Kirman'a hâkim olmak için en iyi zamanı bekledikleri görülmektedir. Atabeg Aybek'in öldürüldüğü haberini aldıkları zaman, II. Turanşah'ın karşı koyabilecek ordu ve teçhizat eksikliği olduğunu tahmin ederek Kirman üzerine yürümeğe karar verdiler. Fars'tan hareket eden Kutbeddin Muhammed ve Salgurlu ordusu, Cîruft önüne geldiler. (1178-1179). Karşı koyacak imkânı olmayan Melik Arslanşah, Atabeg Müeyyidüddin Reyhan ve Yezd Atabegi Rükneddin Sâm, Cîruft'tan Bem'e kaçtılar. Fakat Fars'tan İmameddin Zengi'nin ölüm haberinin (1178-1179) gelmesi üzerine Salgurlu ordusu ile Kutbeddin Muhammed, Fars'a dönmek zorunda kalmışlardır. Bu durum üzerine Melik Turanşah ve Atabeg Müeyyidüddin Reyhan tekrar Cîruft'a dönmüşlerdir.⁴⁰³

Zengi'nin ölümüyle Fars'taki yardımdan mahrum kalan Atabeg Kutbeddin Muhammed, Yezd'e gitmiştir. Oradan destek alarak tekrar Kirman'a yönelmiştir. Melik Turanşah ve emirleri anlaşma yolunu seçmişlerdir. Bu anlaşma neticesinde atabeylik Kutbeddin Muhammed'e, dadbeglik ise İzzeddin Çoğrâne'ye verildi. Fakat atabegliği ele geçirmek isteyen İzzeddin'i ve taraftarlarını, Atabeg Kutbeddin, Melik Turanşah'ın cumaya gelmediği bir gün öldürmüştür.⁴⁰⁴

³⁹⁸ Hasan Akyol, s. 210

³⁹⁹ Erdoğan Merçil, Fars Atabegleri Salgurlular, s. 53

⁴⁰⁰ Hasan Akyol, s. 210

⁴⁰¹ Erdoğan Merçil, Fars Atabegleri Salgurlular, s. 53

⁴⁰² A.Öngül, Selçuklular Tarihi 1 Büyük Selçuklular, Irak, Kirman ve Suriye Selçukluları, s. 385

⁴⁰³ Erdoğan Merçil, "Kirman Selçukluları", *DGBİT*, C. VII, s. 261

⁴⁰⁴ A.Öngül, Selçuklular Tarihi 1 Büyük Selçuklular, Irak, Kirman ve Suriye Selçukluları, s. 387

Kirman Selçuklu Devletindeki taht kavgaları ve atabeg olmak isteyen devlet büyüklerinin mücadeleleri devlet otoritesini ve halkın iktisadi durumunu sarsmıştır.⁴⁰⁵ Bu durum Kirman'da yönetim zaafiyeti oluşturmuş ve baş gösteren Oğuz tehlikesine karşı mücadele edilememiştir. Yardım istedikleri devletler de artık bu desteklerini çekmişlerdir.

Melik Tuğrulşah'ın ölümünden sonra gelişen olaylar ve üç kardeşin mücadelelerinden anlaşılacağı üzere artık Salgurlular Kirman melikleri tarafından yardım hususunda başvurulmuş ilk merci durumuna gelmişlerdir. Kirman siyaseti üzerinde ve meliklerin tahta çıkmalarında Salgurlu etkisi büyük olmuştur. Bu tesir onların bir müddet sonra Kirman eyaletinde kuracakları hâkimiyetin ilk belirtileri olmuştur.⁴⁰⁶

Harezmşahlar Devletinden Sultanaşah'ın Merv'i Serahs'ı fethetmesi üzerine dağılan Oğuzlardan bir küme 575(1179) yılında Kirman topraklarına ayakbastı. Karşılıklı elçilerin gelip gitmesi sonucunda birbirlerine pek güvenmemişlerdir. Kirman Meliki Turanaşah, Fars hâkimi Salgurlu Tekele'den yardım istemiştir. Fakat Oğuzlar Bâgin'de Kirman-Fars kuvvetlerini ağır bozguna uğratmışlardır(1179). Aynı yıl Oğuzlar, barış yapmak isteyip Kirman Meliki Turanaşah'ın kendi padişahları olmalarını istemişlerdir. Fakat Turanaşah'ın zayıf bir şahsiyet olması ve devlet adamlarının da yardım etmemeleri neticesinde bu isteklerini karşılayamadılar. Daha sonra da (1183-1184) yılında Turanaşah kendi adamlarından Muhammed Zafir adlı biri tarafından öldürüldü ve yerine Behramşah oğlu Muhammed geçti. Bu Kirman Selçukluları son hükümdarı olmuştur.⁴⁰⁷

Dağılan Oğuzlardan Fars'a ve Kirman'a yönelmişlerdir. Fakat Fars'a gelen Oğuzlar Salgurluların kuvvetli olmasından dolayı önemli bir rol oynayamazken, Kirman'a giden Oğuzlar, devletin zayıflığından istifa ederek bu bölgeye hâkim olmuşlardır.⁴⁰⁸

Meşhur Oğuz reislerinden Melik Dinar'ın Kirman'a gelişi (1185) üzerine Melik Muhammedşah'ın Irak Selçuklularından yardım istedi. Fakat yardım isteği

⁴⁰⁵ Hasan Akyol, s. 211

⁴⁰⁶ Erdoğan Merçil, Fars Atabegleri Salgurlular, s. 54

⁴⁰⁷ Faruk Sümer, s. 110-111

⁴⁰⁸ Erdoğan Merçil, "Salgurlular", *DGBİT*, C VIII, s. 33

geri çevrilerek, Salgurlu Atabeg Tekle'nin yanına gönderilmiştir. Fakat Atabeg Tekle yardım konusunda isteksiz davranmıştır. Gerekli yardımı Fars'ta da bulamayan Muhammedşah geri dönmüş fakat bir daha Kirman Selçuklu tahtına oturamamıştır. Bu suretle Kirman'da Melik Kavurd ile başlayan Selçuklu hâkimiyeti devri sona ermiş ve bölgeye Oğuzlar hâkim olmuştur.⁴⁰⁹

Oğuzlar'ın Kirman bölgesinde eski gücü kalmadığı zaman Kirman, Salgurlular'ın hâkimiyeti altına girmiştir (1213).⁴¹⁰

3.4. Dımaşk Atabegliği (Böriler, Tuğtekinliler) (1104-1154)

Böriler, Dımaşk Atabegliği veya Toğtekinliler olarak adlandırılan, Dımaşk (Şam) merkez olmak üzere Hama, Hıms, Banyas, Efamiye, Serhad ve Tedmür gibi şehirlerde hüküm sürmüş bir siyasi teşekküldür.⁴¹¹

Bu kurulan Türk sülalesinin kurucusu Emir Zahiraddin Tuğtekin'dir. Tuğtekin'in sülalesi hakkındaki bilgiler yetersizdir.⁴¹²

Kaynaklar daha çok, Tuğtekin'in Suriye hükümdarı Tutuş'un oğlu Dukak'a atabeg olarak tayin edilmesinden sonra bahsetmektedir. Onun Tutuş tarafından Dukak'a atabeg olarak tayinedilmesi, Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah'ın ölümünden sonra ortaya çıkan taht mücadelesinde Tutuş'un 1093'de Diyarbakır'a gelmesi zamanına rastlamaktadır. Tutuş burada yanında olan Tuğtekin'i, oğlu Dukak'ın atabegi olarak Meyyafarikin'in (Silvan) valiliğine tayin etmiştir.⁴¹³ Bu atabeglik kurulduğu yer ve yöneten kişilerin adları ile anılmaktadır.

Tuğtekin'in 11 Şubat 1128'de ölümünden sonra yerine geçen oğlu Tâcü'l-Mülük Böri'nin adına izafeten Böriler Hanedanı devri başlamış⁴¹⁴ bu adla anılmıştır.

Tutuş, Büyük Selçuklu tahtı için Berktaruk ile girdiği savaşta yenilmiş ve Sungurca adlı bir emir tarafından öldürülmüştür (26 Şubat 1095). Bu kaybedilen savaşta birçok komutan da esir alınmıştır. Bunların içerisinde Tuğtekin'de yer

⁴⁰⁹ Erdoğan Merçil, "Salgurlular", *DGBİT*, C VIII, s. 34

⁴¹⁰ Faruk Sümer, s. 112

⁴¹¹ Gülay Ögün Bezer, "Böriler Dımaşk Atabeyliği", *Türkler Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, c. 4, s. 1355

⁴¹² Coşkun Alptekin, "Dımaşk Atabeyliği", *DGBİT*, C VII, s. 471

⁴¹³ Coşkun Alptekin, *Dımaşk Atabegliği (Tog-Tekinliler)*, s. 5

⁴¹⁴ Hasan Akyol, s. 234

almaktadır. Daha sonra Berkyaruk'la yapılan esir değişimi anlaşmasında serbest kalan komutanlar arasında Tuğtekin'de bulunmaktadır.⁴¹⁵ Serbest kalan Tuğtekin, Dımaşk'a Dukak'ın yanına döndü ve Tutuş'un karısı Safvetü'l-Mülk Hatun ile evlenip konumunu güçlendirerek Dukak adına bütün idareyi eline almıştır.⁴¹⁶ Tuğtekin, idari ve askeri başarıları ile her zaman Dukak'ın yanında olmuştur. Dukak'ın ölümünden sonra da kendi atabegliğini topraklarını genişleterek oluşturmuştur.

Melik Dukak, uzun süren bir hastalık sonunda Haziran 1104 tarihinde ölünce oğlu Tutuş, onun vasiyeti gereği Toğtekin tarafından malik ilan edildi. Ancak Atabeg Tuğtekin üç ay sonra Tutuş'un kardeşi Ertaş'ı melik tayin etmiştir (17 Eylül 1104). Fakat Ertaş, atabeğin, Selçuklu melikleri tasfiye ederek kendi adına bir idare tesis ededeğini düşünüp asker toplamak için Dımaşk'tan ayrılmıştır. Fakat kısa bir süre sonra kendi eceli ile ölmüştür. Bunun üzerine Tuğtekin kendi adına bir siyasi teşekkül kurmaya muvaffak olmuştur.⁴¹⁷

Haçlılar'ın, Yakın Doğu'da büyük başarılar elde etmiş Urfa, Antakya ve Kudüs başta olmak üzere, Suriye, Filistin sahil şeridinde müteaddit devletçikler kurmuşlardır. Dımaşk Atabegliği ise bütün Haçlı hâkimiyetleri tarafından tehdit altında bulunuyordu.⁴¹⁸ Dımaşk Atabegliği'nin böyle zorlu bir bölgede bulunması Haçlılarla birçok mücadele içinde bulunmasını gerektirmiştir.

Dımaşk Atabegliği elli yıllık kısa siyasi hayatında Suriye ve Filistin'de kurdukları hâkimiyetler vasıtasıyla İslam toprakları içerisinde bir nifak unsuru olarak Haçlılara karşı bir kalkan vazifesi yapmıştır. Böylece Antakya'dan Kudüs'e kadar uzanan bölgenin bütünüyle Haçlıların elinde birleşmesine engel olmuşlardır. Bununla birlikte Böriler, Haçlılara karşı verdikleri bu yoğun mücadelenin yanında Halep ve Musul'un Türk hâkimleri tarafından da sürekli tehdit edilmekten de kurtulamamışlardır.⁴¹⁹

⁴¹⁵ Coşkun Alptekin, Dımaşk Atabegliği (Tog-Tekinliler), s. 6-7

⁴¹⁶ Gülay Öğün Bezer, "Böriler Dımaşk Atabeyliği", *Türkler Ansiklopedisi*, C IV, s. 1355

⁴¹⁷ Gülay Öğün Bezer, "Böriler Dımaşk Atabeyliği", *Genel Türk Tarihi* 3, s. 240

⁴¹⁸ Gülay Öğün Bezer, "Böriler Dımaşk Atabeyliği", *Türkler Ansiklopedisi*, C IV, s. 1356

⁴¹⁹ Gülay Öğün Bezer, "Böriler Dımaşk Atabeyliği", *Genel Türk Tarihi* 3, s. 252

26 Nisan 1150'de Dımaşk'ı kuşatan Halep Atabegi Nureddin Mahmud, Haçlıların da yardım etmesi durumunda şehre girmenin imkânsızlığını anlayarak, hâkimiyetinin de tanınması kaydıyla son atabeg Abak ile anlaşma yaptı. Böylece görünüşte Dımaşk Atabegliği Nureddin Mahmud'un tabiiyetine girmiş oluyordu.⁴²⁰ Bu durum atabegliğin sona yaklaştığını göstermektedir.

Nureddin Mahmud, 25 Nisan 1154'te şehre girip kendi topraklarına kattı. Dımaşk'tan ayrılan son atabeg Abak, Bağdat'a gelerek Halifenin himayesine girmiştir. 1169'da vefat edene kadar burada kalmıştır. Nureddin Mahmud'un, Dımaşk'ı ele geçirmesi ve atabeyliğe bağlı diğer şehirlerinde teslim olması ile elli yıllık Böriler Hanedanı tarihe karışmıştır.⁴²¹

3.5. Azerbaycan Atabegleri (İldenizliler) (1146-1225)

Kafkaslar, Selçuklular için çok önemli idi. XI. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren Azerbaycan, Arran, Derbent, Gürcistan'da dâhil olmak üzere Güney Kafkaslar Türk aşiretlerin yerleştiği belli başlı bölgelerden birisi haline gelmişti. Selçuklular devrinde Ön Asya tarihinin gelişme seyrine etki eden askeri siyasi olaylarla bu memleket çok önemli rol oynamıştır. Onun için bölgenin ehemmiyetine binaen devlet içerisinde birisinin hizmetleri dikkate alınırken onu Azerbaycan Atabeyi olarak tayin ediyorlardı. Bu gelenek Irak Selçukluları devrinde de muhafaza edilmiş, saraya hizmetleri dolayısı ile sultanın takdirini toplayan bu memleketlerin idaresini ele geçirmeye çalışıyordu. Bu hakkı kazananlar ise belli bir süre sonra Irak Selçuklu Devletinin saraylarında devletin üst düzey yönetiminde yer alıyordu.⁴²²

Selçuklular kendi memleketleri dahilinde güvенеbilecekleri reisler tarafından idare olunan bir orduya sahip olmak maksadıyla askeri bir ikta sistemi kurmuşlardır. Bu sistemin neticesi olarak merkezi iktidarın zayıflamaya başladığı dönemde memleketin muhtelif kısımlarında kurulan atabeg olarak bilinen, askeri valilerin eline geçmiştir. İldeniz'de bunların en kuvvetlisi olmaktadır.⁴²³

⁴²⁰ Gülay Ögün Bezer, "Böriler Dımaşk Atabeyliği", *Türkler Ansiklopedisi*, C IV, s. 1367

⁴²¹ Gülay Ögün Bezer, "Böriler Dımaşk Atabeyliği", *Türkler Ansiklopedisi*, C IV, s. 1368

⁴²² Yaşar Bedirhan, s.171

⁴²³ Mirza Bala, "İldenizliler" Maddesi, *İA*, C V-2, s. 962

İldenizliler, Azerbaycan'ın büyük kısmıyla Arran ve Cibal bölgesinin kuzeyini kapsayan kuzeybatı İran'ı idare eden bir atabeg hanedanıdır. Hanedanın kurucusu Şemseddin İldeniz, aslen Kıpçak Türklerinden olup, Irak Selçuklu Devleti vezirlerinden Kemaleddin Ebû Talib es-Sumeyremi'nin memlûkü (kölesi) idi. Vezir Kemaleddin'in H. 515 veya 516 (1121/1122) tarihinde Batıniler tarafından öldürülmüştür. İldeniz daha sonra Irak Selçuklu Sultanı Mesud (1136-1152)'un hizmetine girmiştir. İldeniz, zekâsı ve kabiliyeti sayesinde kısa zamanda yükselmiştir.⁴²⁴

Şemseddin İldeniz, atabeg olmadan önce Sultan Mesud'un kardeşi Tuğrul'un dul kalan eşi Mümine Hatun ile evlenmiş ve bu sayede Irak Selçuklu emirleri içerisindeki mevkiini sağlamlaştırmış ve bu sayede atabeylik görevi ile birlikte Azerbaycan'da bazı bölgeler ikta edilmiştir.⁴²⁵ Bu ikta edilen yerler, Azerbaycanla beraber Arran, Şirvan ve diğer civar memleketlerde dahil valiliği elde etmeye muvaffak olmuştur.⁴²⁶ Böylece İldeniz, komutanlıkla beraber atabeg unvanı almasıyla da konumunu iyiden iyiye güçlendirmiştir.

1139-1140 yıllarında Azerbaycan valiliğine geldiği düşünülmektedir. Onu Azerbaycan'da en büyük güç haline getiren olayların gelişmesiyle başlamıştır. Azerbaycan ve Arran'ın vali ve emirlerinin ya kendi eceliyle ölmeleri ya da öldürülmeleri sonucu, İldeniz Azerbaycan'ın en güçlü emiri haline geldi ve ölümüne kadar da Azerbaycan atabeği kalarak ve gittikçe güçlenerek varlığını devam ettirmiştir. Aynı zamanda kendisinden sonra da oğulları ve torunlarının yaşatacağı Azerbaycan Atabegliğinin de kurucusu olma unvanını taşımıştır.⁴²⁷

Atabeg İldeniz, Irak Selçuklu Sultanı Mesud'un ölümünden (1152) sonra ortaya çıkan taht kavgalarına karışarak üvey oğlu Arslanşah'ı Irak Selçuklu tahtına oturtmayı başarmıştır (1160). Bu suretle Arslanşah, Irak Selçuklularının resmi idarecisi olurken devletin fiili idaresi İldeniz'in eline geçmiş oluyordu. Bu duruma devlet içerisindeki emirlerin isyan etmeleri ve halifenin de bu isyanda rolü olmasıyla

⁴²⁴ Erdoğan Merçil, "Salgurlular", *DGBİT*, C VIII, s. 81

⁴²⁵ Hasan Akyol, s. 247

⁴²⁶ Mirza Bala, "İldenizliler" Maddesi, *İA*, C V-2, s. 962

⁴²⁷ Hüseyin Kayhan, "Azerbaycan Atabegleri (İldenizliler)", *Türkler Ansiklopedisi*, C IV, Ankara 2002, s. 1389

İldeniz, Halife tarafından desteklenen isyancıları Sâve yakınında yenilgiye uğratarak mevkiini korumuştur (1161).⁴²⁸

Şemseddin İldeniz, aktif bir politika yürütmüştür. Emri altında bulunan birçok şahsı kendi emaretinde iş başına getiriyor, kendisine hizmette kusur etmemeleri için onlara toprak ve paye veriyordu. Kendisini Irak Selçukluları ordusunun başkomutanı olarak ilan ettiği gibi, Sultanın Atabegi olduğu için en büyük atabeg (Atabeyü'l-Azam)paye ve uhdesini de alıyordu. Oğullarından Cihan Pehlivan Selçuklu saray yönetiminin başkanı, Kızıl Arslan da başkumandan olmuştur. Mükâfat ve görevler sultan adına Atabey tarafından verilmiştir. Atabeg, sultanın imzasıyla yan yana kendi imzasını atıyordu. Artık, İldeniz, Irak Selçuklu Devletini fiilen idare etmeye başlamıştır.⁴²⁹

Atabeg İldeniz, Horasan Hâkimi ve Salgurlularla sürekli mücadele içinde olmuştur.

Horasan Hâkimi Müeyyed Ayaba 1163'te, Salgurlu Atabegi Zengi'de 1165'te İldeniz'in çabaları sonucu, Irak Selçuklu Devletine tabi olmuşlardır.⁴³⁰

Atabeg İldeniz Gürcülerle Türk Devletlerinden yardım alarak mücadele içine girmiş ve başarılı olmuştur.

Gürcü Kralı III. Bagrat'ın Ani Şehrini ele geçirmesiyle (Haziran-Temmuz 1161) burayı geri almak için harekete geçen Doğu Anadolu'daki Türk beyleri yenilgiye uğrayınca Gürcü akınları artmıştır Bunun üzerine İldeniz Arslanşah ile birlikte, Anadolu'daki Türk beylerini de alarak Gürcistan Seferine çıkmıştır (1163).⁴³¹ Sultan Arslanşah, Atabeg İldeniz, Aksungur Ahmedî ve Ermanşahlar'dan II. Sökmen'in ve diğer emirlerle Gürcü Kralını bozguna uğrattılar. Gürcü Kralı 1164'te Ani'den çekilmiştir.⁴³²

Atabeg İldeniz, 1175-1176 yılında vefat etmiştir. O devlet içerisindeki yönetimi tamamen kontrolü altına almakla beraber çökmekte olan Irak Selçuklu

⁴²⁸ Hasan Akyol, s. 248

⁴²⁹ Yaşar Bedirhan, s.185

⁴³⁰ Erdoğan Merçil, "İldenizliler", *DGBİT*, C VIII, s. 84-85

⁴³¹ Hüseyin Kayhan, "Azerbaycan Atabegliği (İldenizliler)" Maddesi, *Genel Türk Tarihi 3*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 272

⁴³² Erdoğan Merçil, "İldenizliler", *DGBİT*, C VIII, s. 85

Devleti'ni sağlam idaresi altında içten ve dıştan bütün saldırılara karşı korumayı başarmış, devletin sönmeye yüz tutmuş itibarını dirilterek bütün Türk hükümdar ve emirlere kabul ettirmiştir.⁴³³ Böylece Atabeg İldeniz hem kendi Atabegliği olan Azerbaycan ve çevresini en iyi şekilde idare ederken hem de Irak Selçuklularını devam ettirmeye çalışmıştır. Kendinden sonra gelen sülalesi de Irak Selçukluları üzerinde baskın olmaya çalışmışlardır.

İldeniz'in ölümü üzerine yerine oğlu Nureddin Cihan Pehlivan, atabeg olmuştur (1175). Arslanşah'ın sultanlığı sembolik olarak devam etti. Cihan Pehlivan, Arslanşah'ın ölümü üzerine III. Tuğrul'u tahta çıkarmıştır.⁴³⁴

Atabeg Pehlivan, Selahaddin Eyyubi karşısında Musul hâkimiyetini elinden çıkarmıştır. Pehlivan'ın ölümü üzerine, kardeşi Kızıl Arslan atabeg oldu. Kızıl Arslan, Sultan III. Tuğrul'a karşı mücadele etmiştir. Hatta bir ara III. Tuğrul'u hapse attırıp kendi sultanlığını ilan etmiştir. Fakat 1191'de öldürülünce yerine oğlu Kutlug İnanç, atabeg oldu. Kardeşi Ebu Bekir ile Sultan Tuğrul'a karşı yaptığı taht mücadelesini, Harzemşah Tekiş'in de yardım etmesiyle kazanarak Sultan Tuğrul'u bertaraf etmiştir.⁴³⁵

Irak Selçuklu Devleti ile Harzemşah Tekiş arasında mücadeleler yoğunlaşmış ve Tekiş Irak Selçuklu Sultanı Tuğrul'u bertaraf ederek Irak Selçuklularına son vermiştir (1194). Irak Selçuklularının yıkılmasıyla bölgede otorite boşluğu oluşmuş Atabeg Ebubekir, Fars Atabegliği, Gürcüler ve bölgesel güçlerle mücadele etmiş ve 1110-1111 tarihinde vefat etmiş, yerine kardeşi Muzaffereddin Özbek geçmiştir. Özbek, devletin otoritesini sağlayamamış ayrıca ortaya çıkan Moğol istilası da atabegliği sarsmıştır. Gürcü, Moğol ve Harzemşahlarla yapılan mücadelenin ardından Atabeg Özbek'in ölümüyle İldeniz Oğulları atabegliği sona ermiştir (1225).⁴³⁶

3.5.1. Kirman Selçuklularının Azerbaycan Atabegliği (İldenizliler) İle Münasebetleri

⁴³³ Hüseyin Kayhan, "Azerbaycan Atabegliği(İldenizliler)", *Türkler Ansiklopedisi*, C IV, s. 1392

⁴³⁴ Arslan Tekin, s. 302

⁴³⁵ Arslan Tekin, s. 302

⁴³⁶ Hasan Akyol, s. 249

Kirman Selçukluları, Tuğrulşah'dan itibaren atabeglerin melikler üzerinde söz sahibi olmaya başladıkları dönemdir. Tuğrulşah'ın ölümünden (1170) sonra oğulları arasında sürekli taht mücadelesi yaşanmıştır. Bu yoğun taht mücadelesinde meliklerin atabegleri etkin rol oynamasının yanında, meliklerin yardım almak için diğer devlet ve atabeglere sığınarak yardım istemeleri olmuştur.

Kirman meliklerinin taht mücadelesinde yardım istedikleri devletler, daha çok Horasan Hâkimi, Salgurlular ve Irak Selçukluları olmuştur.

Irak Selçuklularında atabeg olan ve aynı zamanda Azerbaycan Atabegliği yapan İldeniz'de, Kirman meliklerinin taht mücadelesinde destek veren atabeg olmuştur.

II. Arslanşah taht mücadelesini kazanıp 1170'te Tahta oturdu fakat diğer kardeşleri tekrar taht için mücadeleye girişti.

Horasan Hâkimi Müeyyed Ayaba'nın yanına giden Behramşah, onun desteğini alarak büyük bir ordu ile Kirman'a döndü. İki ordu Kumadin ovasında karşılaştılar. Melik II. Arslanşah, Atabeg Kudbettin Muhammed ve emirlerin birçoğu Irak Selçuklu Sultanı Arslanşah'a sığındılar.⁴³⁷

Behramşah tekrar Kirman tahtına oturmuştur (1171-1172).

Irak Selçuklularına giden Melik Arslanşah'ı, Sultan Arslanşah, Atabeg İldeniz ve bütün emirler onu iyi karşılamışlardır. Atabeg İldeniz de onu memnun edecek şekilde cevap verip başarılı olmasını sağlamak için gerekli tertibatı almıştır. II. Arslanşah'ın yanına yeterli miktarda asker verildi ve bu askerlerin komutanlığına Emir Cemaleddin b. Akkuş tayin edildi. II. Arslanşah Haziran 1172 tarihinde bu büyük ordu ile Kirman'da Berdesir önüne gelmiştir.⁴³⁸

II. Arslanşah'ın Irak Selçuklu ve İldeniz'den aldığı yardıma karşılık, Melik Behramşah'ta Horasan'dan yardım istemiştir. Ancak Horasan Hâkimi Müeyyed Ayaba, Irak Selçuklu Sultanı ile savaşmanın kötü olacağını düşünerek yardımcı kuvvet göndermemiş onun yerine iki tarafın anlaşmasını önermiştir. Yapılan

⁴³⁷ Hasan Akyol, s. 208

⁴³⁸ Erdoğan Merçil, "İldenizliler", *DGBİT*, C VIII, s. 87

muhasara altı ay sürmüştür.⁴³⁹ Bu durum neticesinde iki taraf anlaşarak Kirman'ı ortak yönetme kararı almışlardır (1172-1175).

Melik II. Arslanşah Berdesir'de kaleye girdiği zaman hazinede kardeşinin beraberinde götürmekten aciz kalıp bıraktığı silah, halı, gümüş ve kap-kacaktan ne bulduysa bunları Irak ordusu komutanı Emir Cemaleddin Muhammed b. Akkuş'a gönderip ve kendisinden özür dileyerek *Eğer ben hazinede cevherler bulsa idim bunları Sultan Arslanşah'tan saklamaz, kendisine ve Atabeg İldeniz'e gönderirdim. Çünkü onların her ikisi de benim hakkımda kusur etmediler, bana ihsan ve ikramda bulundular. Sen benim özrümü kabul et, Sultan ve Atabeg İldeniz yanında kendilerine mazeretimi bildir*, demiştir. Ayrıca Melik Arslanşah, kendi hâkimetindeki yerlerden mal toplamış bunun bir kısmın Emir Cemaleddin'in yanındaki askerlere geri kalanını da Sultan Arslanşah'a göndererek *Ben bu memlekette Sultan'ın naibiyim, şayet askerlerin masraflarından bir şey artarsa yine Sultan'a gönderirim, bundan kendime bir şey saklamam*, demiştir. Bu söylediklerini de kendi yazısı ile Sultan Arslanşah'a ve Atabeg İldeniz'e yazmıştır. Melik Arslanşah bu yardım sonucu Irak Selçuklularına tabi olmuştur.⁴⁴⁰

Emir Cemaleddin, bir süre sonra Irak'a döndü ve Hemedan'da büyük bir törenle karşılanmıştır. Atabeg İldeniz'i ziyarete gittiği zaman, İldeniz ayağa kalkarak ona sarılmış ve *Allah'a şükür olsun ki, senin elinle Kirman'ın fethi ve sahibine teslimi ve bu suretle sultanın amaç ve isteğini yerine getirmek kısmet oldu. Zira bu mülk, babası tarafından kendisine verildikten sonra kardeşleri tarafından gasp edilmişti*, demiştir.⁴⁴¹

Kirman Selçukluları, Tuğrulşah'ın 1170'te ölümünden sonra dört kardeş arasında sürekli taht mücadelesi ile geçmiştir. Diğer devletlerden yardım alan melikler aralıklı olarak kısa sürelerde birkaç kere tahta çıkmışlardır. Melik II. Muhammedşah'ın ikinci melikliğinde (1183-1189) artık devlet çöküşe geçmiştir.

⁴³⁹ E Merçil, Kirman Selçukluları, s. 84

⁴⁴⁰ Ali Öngül, Büyük Selçuklular, Irak, Kirman ve Suriye Selçukluları, s.379

⁴⁴¹ Ali Sevim, Erdoğan Merçil, Selçuklu Devletleri Tarihi, Ankara 1995, s. 281

II. Muhammedşah, ülkesini istila eden Oğuzlardan olan Melik Dinar'dan kurtulmak ve ülkesini yaşatmak için çareler aramaya başlamıştır. Bu çare yakın devletlerden yardım istemek olmuş fakat olumlu neticeler alamamıştır.

Melik Dinar, beraberinde seksen kadar atlı ile Aralık 1185'te Kirman'a gelmiştir.⁴⁴² Bu durum üzerine Kirman Selçuklu ileri gelenleri ve devlet adamları yaklaşan tehlikeyi sezerek ve korkuya kapılarak Kirman'dan ayrılmaya başladılar. Melik II. Muhammedşah'ı da Irak Selçuklularından yardım almak için teşvik etmişlerdir. Melik Muhammedşah, Melik Dinarla başa çıkamayacağını anlayarak Kirman'dan ayrılarak Irak'a 1186'da hareket etmiştir.⁴⁴³

Melik II. Muhammedşah, yardım için gittiği Irak'ta Sultan III. Tuğrul ve Atabeg Kızıl Arslan'dan (İldenizliler) umduğunu bulamamıştır. Onlar kendi huzurlarında olan Atabeg Zengi'nin oğulları ile beraber Melik II. Muhammedşah'ı Fars'a yollamışlar ve Atabeg Tekle'nin ordusu ile yardım edeceğini bildirmişlerdir. Fakat Atabeg Tekle'de yardım konusunda pek istekli davranmamıştır.⁴⁴⁴

Böylece II. Muhammedşah, Irak Selçuklularından, İldeniz Atabegi Kızıl Arslan'dan ve Salgurlulardan yardım alamamıştır. Kirman, Melik Dinar'ın yönetimine geçmiştir.

⁴⁴² Ali Sevim, Erdoğan Merçil, Selçuklu Devletleri Tarihi, Ankara 1995, s. 331

⁴⁴³ Erdoğan Merçil, Kirman Selçukluları, s. 134

⁴⁴⁴ Erdoğan Merçil, Kirman Selçukluları, s. 137

SONUÇ

Selçuklular ile Gazneliler arasında yapılan Dandanakan Savaşı, Selçukluların büyük devlet olma yolunda kaderini belirleyen savaş olmuştur. Kazanılan bu zaferden sonra Selçuklular, yeni fetihlerle topraklarını genişletmişlerdir.

Dandanakan zaferinden sonra Merv’de büyük bir kurultay toplayan Selçuklular, hem devletin teşekkülünü oluşturmuş hemde ele geçirilen toprakları hanedan mensupları arasında paylaşmışlardır. Bu paylaşım neticesinde Tabes vilayeti ve Kirman bölgesi Kavurd Bey’e verilmiştir.

Büyük Selçuklu Devletinin Kirman bölgesine yapılan ilk akınlardan sonra, Kavurd Bey, kendisi için ayrılan bölgeyi elinde bulunduran Büveyhileri bertaraf ederek Kirman’a hâkim olmuştur. Böylece Kirman Selçuklu Devleti kurulmuştur.

Kirman Selçuklu Devleti, Büyük Selçuklu Devletine bağlı olarak kurulmuştur. Kavurd Bey, bu bağlılığa binaen Büyük Selçuklu sultanı Tuğrul Bey ve Abbasi halifesi adına hutbe okutmuştur. Aynı zamanda Kavurd Bey’de hükümdarlık alametlerini kullanarak kendi adına da hutbe okutmuştur.

Kavurd Bey Kirman Selçuklu Devletini kurduktan sonra hâkimiyet alanını genişleterek faaliyetlerde bulunmuştur. Kavurd Bey’in Umman’ın zaptı ile Selçuklu tarihinde ilk olarak deniz aşırı sefer yaptığı görülmektedir.

Büyük Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey’in ölümünden sonra hanedan üyeleri taht için mücadeleye başlamışlardır. Türk hâkimiyet telakkisine göre hanedan mensuplarının tahta çıkma haklarının mevcut olması, mücadelenin de başlamasına sebep olmuştur. Sultan Tuğrul Bey’in (1063)’te ölümünden sonra hanedan üyeleri arasında taht mücadeleleri olmuştur. Alp Arslan, Büyük Selçuklu Devleti tahtı için karşısına çıkan rakiplerini yenerek Rey’de sultanlığını ilan etmiş kendi adına hutbe okutup para bastırmıştır. Kavurd da bu taht mücadelesinde bulunmak istemiş fakat Alp Arslan’ın sultan olması üzerine vazgeçerek Sultan Alp Arslan’ın hâkimiyetini tanımak zorunda kalmıştır. Fakat Kavurd Bey her fırsat bulduğunda isyan hareketinden kaçınmamıştır. Kavurd Bey’in af dilemesi üzerine Sultan Alp Arslan onu affederek yerinde bırakmıştır. Kavurd ise rıza göstererek Kirman’a geri

dönmüştür. Kavurd Bey, diğer isyan hareketlerinde saltanat iddasında bulunarak isyan etmiştir. Kendi adına hutbe okutup para bastırmıştır. Sultan Alp Arslan'ın Kavurd Bey'in isyanını bastırmak için harekete geçmiştir. Bu mücadelede üstünlük sağlayan Sultan Alp Arslan, ağabeyi olan Kavurd'un af dilemesi üzerine tekrar onu affetmiş ve Kirman'da bırakmıştır.

Sultan Alp Arslandan sonra oğlu Melikşah, Büyük Selçuklu Devleti tahtına oturmuştur. Bunun üzerine hanedan mensupları yine saltanat mücadelesi için harekete geçmişlerdir. Kavurd da Melikşah'ın hükümdarlığını kabul etmemiştir. Kavurd Bey, kendisinin yaşça daha olgun, kabiliyetli ve yetenekli olduğunu düşünerek Büyük Selçuklu Devleti tahtında hâkim olmak istemiştir. Bu düşünce üzerine isyan hareketinde bulunmuştur. İki taraf arasında 1073'te yapılan savaşta Kavurd Bey mağlup olmuştur. Sultan Melikşah'ın huzuruna getirilen Kavurd, af dilemiştir. Fakat bu isyan sultan olan yeğeni Melikşah tarafından amcası Kavurd Bey'i öldürmesi ile sonuçlanmıştır.

Kavurd Bey'in ölümünden sonra Kirman Selçuklu Melikleri, Büyük Selçuklu Devletine karşı bir isyan hareketine girişmemiş, Sultan Sencer'in ölümüne kadar Büyük Selçuklu Devletine tâbi olmuşlar ve sultan adına hutbe okutmuşlardır.

Kirman Selçukluları, Büyük Selçuklu Devletinin yıkılışına şahid olmuştur. Bundan sonra Irak Selçukluları ve Horasan Selçukluları ile ilişkilerini devam ettirmiştir. Bu ilişkileri evlilik yolu ile de pekiştirmiştir.

Kirman Selçukluları ile çağdaş olan Suriye Selçukluları ve onun kolu olan Halep ve Dımaşk Selçuklu Devletleri ve Atabeglikleri ile bir münasebette bulunmamıştır. Bu durum daha çok bu Selçukluların, Suriye, Kudüs ve Filistin bölgesine hâkim olmaları ayrıca batı yönlü Haçlı Seferleri ile mücadele etmeleri olarak değerlendirilebilir.

Büyük Selçuklu Devletinin otoritelerinin zayıflaması ve sarsılması üzerine müstakil olarak atabeglikler kurulmuştur. Bunlar, Musul (Zengiler), Fars (Salgurlular), Dımaşk (Böriler, Tuğtekinliler), Azerbaycan (İldenizliler) Atabeglikleridir.

Kirman Selçukluları, Türk yönetim geleneklerini devam ettirmişlerdir. Bundan dolayı melikler tahta geçmek için sürekli birbirleri ile mücadelelede içinde

olmuşlardır. Bu mücadelelerde melikler, kendilerine destek olmaları için diğer Selçuklular (Irak Selçukluları, Horasan Selçukluları) ve Atabeglerden yardım istemişlerdir. Bu münasebetler neticesinde yardım ve desteği alarak Kirman tahtına oturan melik o devlete tabi olduğunu bildirmiştir.

Neticede kendi içindeki taht mücadeleleri ve atabeglerin yönetim üzerindeki baskılarından iyice zayıflamış olan Kirman Selçukluları, Oğuz istilasını ile de güç duruma düşmüştür. Bu durumdan devleti kurtarıp güçlendirmek için çalışılmış, bunun için Irak Selçukluları, Salgurlu Atabeglerine başvurulmuşsa da amacına ulaşmamıştır. Son melik II. Muhammedşah'ın Kirman'dan ayrılması ile Kirman Selçukluları tarihteki seyrini tamamlamıştır (1189). Kirman Selçukluları, yerini Melik Dinar tarafından kurulan Oğuz Devleti almıştır.

KAYNAKÇA

- Agacanov, S. G., Selçuklular, (Çev: Ekber N. Necef / Ahmat R. Annaberdiyev), Ötüken Neşriyat, İstanbul 2006.
- Akyol, H., Kara, E., Selçuklu Tarihi El Kitabı, “Melikşah Dönemi”, (Ed: Refik Turan), Grafiker Yayınları, Ankara, 2014.
- Ali, Y., Tevârih-i Âl-i Selçuk (Oğuznâme-Selçuklu Târîhi), (Haz. Abdullah Bakır), Çamlıca Yayıncılık, İstanbul 2009.
- Alpetkin, C., “Büyük Selçuklular”, *DGBİT*, C VII, Çağ Yayınları, İstanbul 1992.
- , “Dımaşk Atabeyliği”, *DGBİT*, C VII, Çağ Yayınları, İstanbul 1992.
- , “Irak Selçukluları”, *DGBİT*, C VII, Çağ Yayınları, İstanbul 1992.
- , “Musul Atabeyliği”, *DGBİT*, C VII, Çağ Yayınları, İstanbul 1992.
- , Dımaşk Atabeyliği (Tog-Teginliler), Marmara Üniversitesi Yayınları, İstanbul-1985.
- Bala, M., “İldenizliler” Maddesi, *İA*, C V-2, MEB, İstanbul 1978
- Barthold, W., Moğol İstilasına Kadar Türkistan, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1960.
- Bedirhan, Y., Selçuklular ve Kafkasya, Nobel Yayıncılık, Kasım 2015 Ankara.
- Bezer, G. Ö., “Böriler Dımaşk Atabeyliği”, *Türkler Ansiklopedisi*, C IV, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002.
- , “Zengiler (1127-1233)”, *Türkler Ansiklopedisi*, C IV, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002.
- Bosworth, C. E., Doğuştan Günümüze İslam Devletleri Devletler, Prenslükler, Hanedanlıklar Kronolojik Soykütüğü, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2005.
- Burslan, K., Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi, TTK Basımevi, Ankara 1999.
- er-Râvendî, Muhammed b. Ali b. S., Râhat-Üs-Sudûr Ve Âyet-Üs-Sürûr (Gönüllerin Rahatı ve Sevinç Alameti), (Çev. Ahmed Ateş), C I, TTK Basımevi, Ankara 1957.
- Fazlullah, Reşidü'd- Din., Cami'üt- Tevarih Selçuklu Devleti, Selenge Yayınları, İstanbul 2010.
- Gök, H. İ., Musul Atabeyliği Zengiler (Musul Kolu 1146-1233), TTK Ankara, 2013.
- Haigh T. W., “Salgurlular” Maddesi, *İA*, C. X, MEB, İstanbul 1978.
- Huart, C., “Horasan Maddesi”, *İA*, C V-1, MEB, İstanbul 1978.

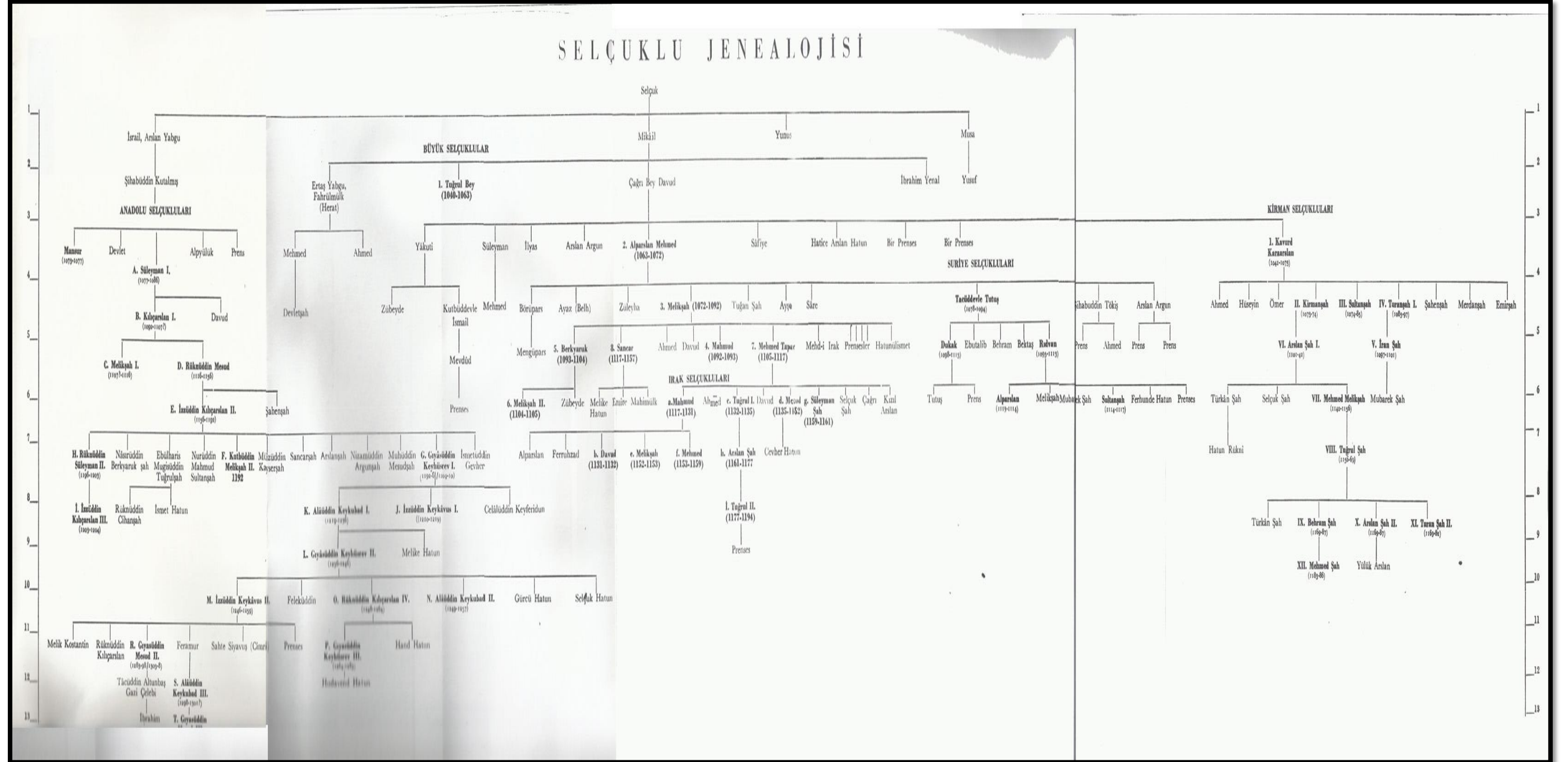
- İbnü'l- Cevzi, S., *Mir'âtü'z-Zamân Fî Târihi'l-Âyân'da Selçuklular*, (Ter. Ali Sevim), TTK, Ankara 2011.
- İbnü'l- Esîr, *İslam Tarihi El- Kâmil Fi't- Tarih Tercemesi*, C VIII, Hikmet Neşriyat, İstanbul 2008.
- Kafesoğlu, İ., "Kavurd" Maddesi, *İA*, C VI, MEB, İstanbul 1978.
- , "Selçuklular" Maddesi *İA*, C X, MEB, İstanbul 1978.
- , "Selçuklular" Maddesi, *İA*, C X, MEB, İstanbul 1978.
- , *Selçuklular ve Selçuklu Tarihi Üzerine Araştırmalar*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2014.
- , *Sultan Melikşah Devrinde Büyük Selçuklu İmparatorluğu*, Osman Yalçın Matbaası, İstanbul 1953.
- Kayhan, H., "Azerbaycan Atabegleri (İldenizliler)", *Türkler Ansiklopedisi*, C IV, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002.
- , "Irak Selçukluları" Maddesi, *Genel Türk Tarihi 3*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002.
- , *Irak Selçukluları (1120-1194)*, Çizgi Kitapevi, Konya 2011.
- Kazvinî, K. A. G., *Tarih-i Cihân Ârâ*, (Nşr. Hasan Nurâkî), Tahran 1342/1966.
- Koca, S., "Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah'ın Suriye, Filistin, Mısır Politikası ve Türkmen Beyi Atsız", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S.22, Konya 2007.
- Konukçu, E., *Selçuklulardan Cumhuriyete Erzurum*, Erzurum Ticaret ve Sanayi Odası Yayınevi, Ankara 1992.
- Köprülü, M. F., "Ata" Maddesi, *İA*, C I, MEB, İstanbul 1978
- Köymen, M. A., *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi İkinci İmparatorluk Devri*, C II, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1984.
- , *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, TTK Basımevi, Ankara 1998.
- Kramers, J. H., "Kirman" Maddesi, *İA*, C VI, MEB, İstanbul 1978.
- Merçil, E., *Kirman Selçukluları*, TTK Basımevi, Ankara 1989.
- , "Büveyhiler 932-1062 yılları arasında İran ve Irak'ta hüküm süren Deylem asıllı bir hanedan", *Türkiye Diyanet Ansiklopedisi*, C VI, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınevi, İstanbul 1992.

- , “Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi”, *Türkler Ansiklopedisi*, C VI, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002.
- , “Büyük Selçuklular”, *Türkler Ansiklopedisi*, C IV, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002.
- , “İldenizliler”, *DGBİT*, C VIII, Çağ Yayınları, İstanbul 1992.
- , “Kirman Selçukluları”, *DGBİT*, C. VII, Çağ Yayınları, İstanbul 1992.
- , “Salgurlular”, *DGBİT*, C VIII, Çağ Yayınları, İstanbul 1992.
- , Fars Atabegleri Salgurlular, TTKB, Ankara 1975.
- , Kirman Selçukluları”, *Türkler Ansiklopedisi*, C IV, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002.
- , Selçuk-Name II, Ahmed bin Mahmut, KervanYayınevi, İstanbul 1977.
- Müneccibbaşı Ahmed b. Lütfullah, Câmiu'd-Düvel Selçuklular Tarihi I Horasan-Irak, Kirman ve Suriye Selçukluları, (Yay. Ali Öngül), Akademi Kitapevi, İzmir 2000.
- Öngül, A., Selçuklular Tarihi 1 Büyük Selçuklular, Irak, Kirman ve Suriye Selçukluları, Çamlıca Basım Yayıncılık, İstanbul 2014.
- Özgüdenli, O. G., “XII. Yüzyıl İslam Dünyasında Örnek Bir Yönetici İmâmeddin Zengi”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı. 38, Erzurum 2012.
- , Selçuklu Tarihi El Kitabı, (Ed. Refik Turan), Grafiker Yayınları, Ankara 2014.
- , Selçuklular Büyük Selçuklu Devleti (1040-1157), C I, İsam Yayınları, İstanbul 2013
- Sevim, A., Ünlü Selçuklu Komutanları Afşin, Atsız, Artuk ve Aksungur, TTK Basımevi, Ankara 2011.
- , “Suriye Selçuklu Melikliği”, *Genel Türk Tarihi 3*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002.
- , Merçil, E., Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset, Teşkilat ve Kültür, TTK, Ankara 2014.
- , Suriye Ve Filistin Selçukluları Tarihi, TTK Basımevi, Ankara 1983.
- Sevim, A., Merçil, E., Selçuklu Devletleri Tarihi, TTKB, Ankara 1995.

- Sümer, F., Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri-Boy Teşkileti-Destanları, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 1999.
- Şadruddin Ebu'l-Hasan Ali İbn Nâşır İbn Ali El-Hüseyni, Ahbâr Üd-Devletis-Selçukıyye, Terc. Necati Lugal, TTK Basımevi, Ankara 1943.
- Tekin, A., Selçuklu Tarihi, Kariyer Yayıncılık İletişim, İstanbul 2012.
- Turan, O., Selçuklular Tarihi Ve Türk İslam Medeniyeti, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2013.
- Üçok, B., İslâm Devletlerinde Türk Nâibeler ve Kadın Hükümdarlar, Bilge Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2011.
- Ülkü, H., "Suriye Selçukluları", *Başlangıçtan Günümüze İslam Tarihi*, C III, Akit Basım 2001.
- Yakupoğlu, C., "Sultan Sancar Devri", Selçuklu Tarihi El Kitabı, Grafiker Yayınları 2014.
- Yazar, N., "Kirman Meliki Kavurd Bey'in Büyük Selçuklu Tahtını Ele Geçirme Teşebbüsleri", *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C X, S 19, Çorum 2011.

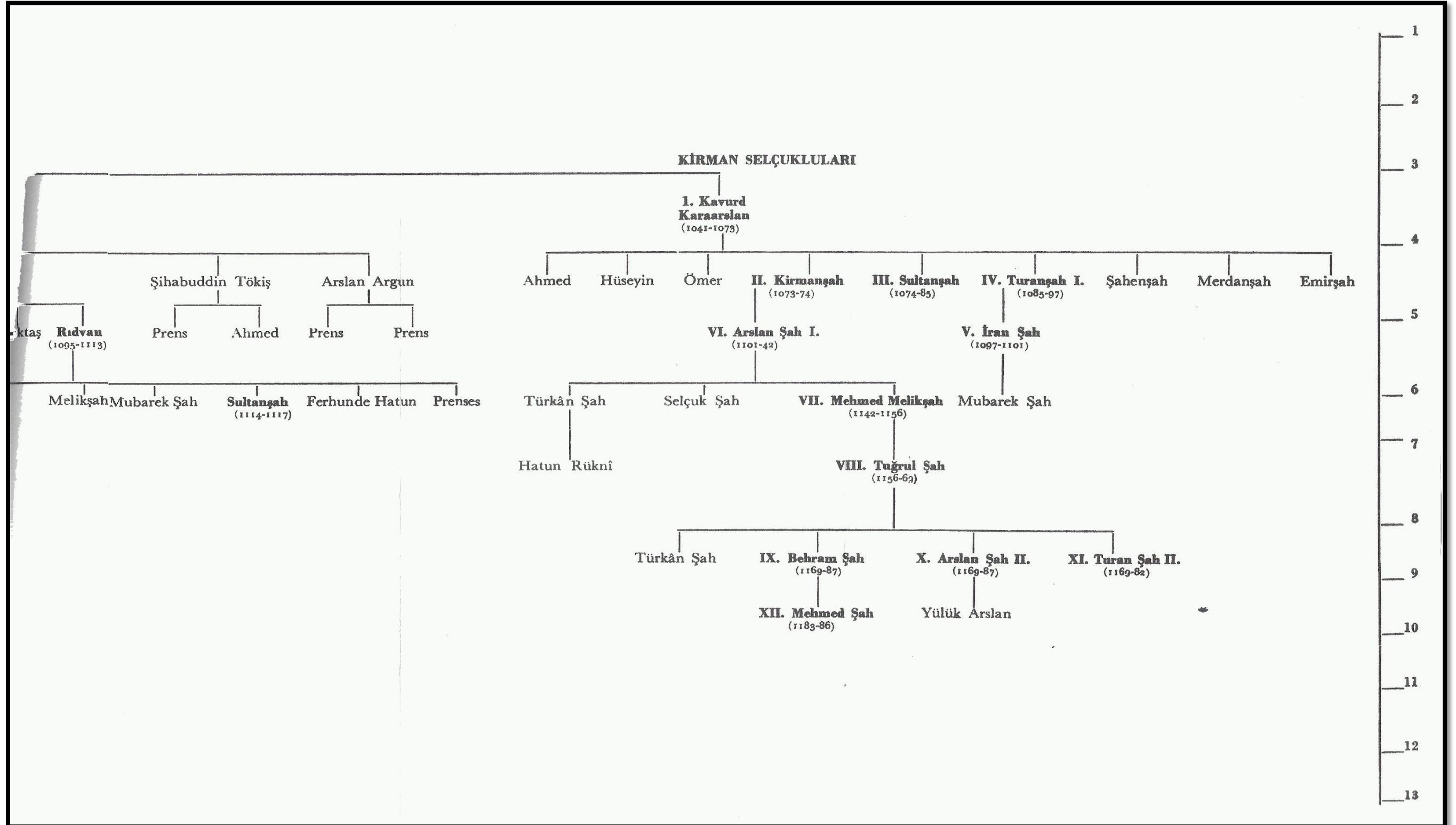
EKLER

Ek - 1: SELÇUKLU JENEALojİSİ

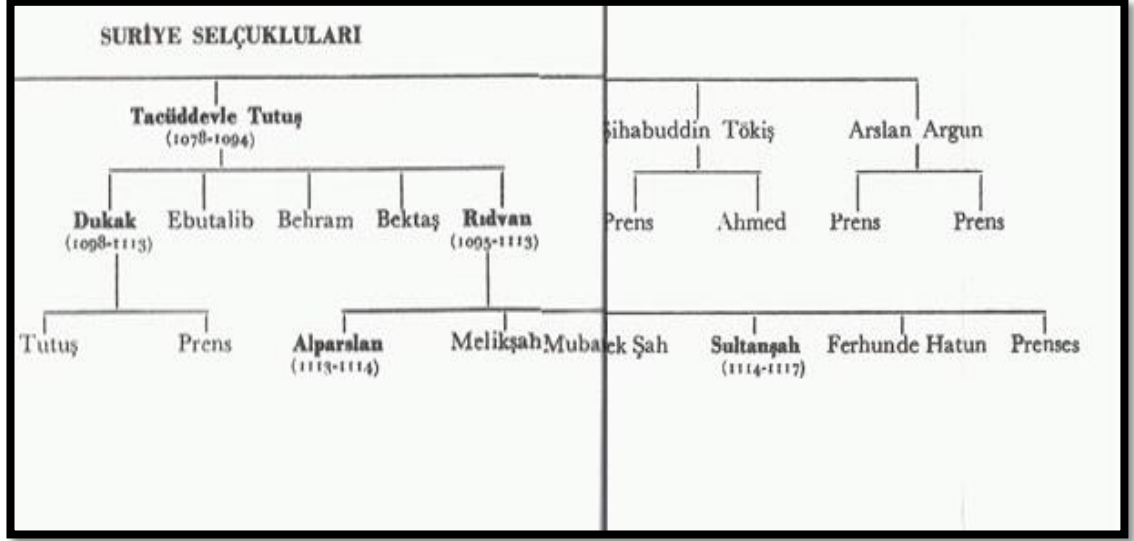
Kaynak: (Mehmet Altan KÖYMEN, Büyük Selçuklu İmparatorluğu, C III, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2011, s541)

Ek – 2: KIRMAN SELÇUKLULARI ŞECERE TAKVİMİ

Kaynak: (Mehmet Altan KÖYMEN, Büyük Selçuklu İmparatorluğu, C III, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2011, s541)

Ek – 3: SURIYE SELÇUKLULARI ŞECERE TAKVİMİ

Ek – 4: SELÇUKLU İMPARATORLUĞU

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Hümeyra ÖZYURT
Doğum Yeri ve Tarihi	Erzurum - 1977
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Tarih Eğitimi Bölümü
Yüksek Lisans Öğrenimi	
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce
Bilimsel Faaliyetler	
İş Deneyimi	
Stajlar	
Projeler	
Çalıştığı Kurumlar	Milli eğitim Bakanlığı Sözleşmeli Öğretmen
İletişim	
E-posta Adresi	humeyraozyurt@hotmail.com.tr
Mezuniyet Tarihi	